

Gaarne zouden wij een woning willen hebben...

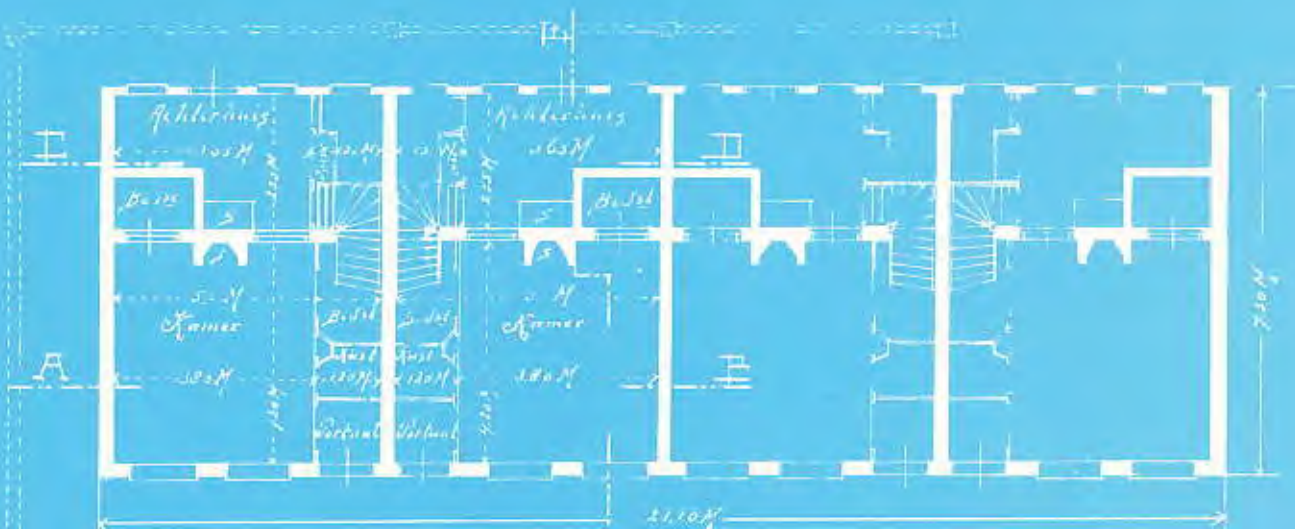
1000000 11.01.27-

1000000 11.01.27-

DE - VELS

GRONDEN

Bertus
Boivin

Gaarne zouden wij een woning willen hebben...

De 75-jarige geschiedenis van
de sociale woningbouw in de
stad Assen
1908 – 1983

geschreven door
Bertus Boivin
in opdracht van de
Stichting Woningbeheer Assen

Inhoudsopgave

Woord vooraf

Een eeuw sociale woningbouw in Assen 6

De 'Eigen haard' 8

De heren van de Bouwvereniging 14

De dorpen over het spoor 22

De Bouwstichting Boaz 32

Zuinig beheer en nette bewoning 38

Samenwerking en fusie 46

Smaken verschillen 54

Het einde van de dorpen 62

Bijlage: de bestuursleden van de Bouwvereniging
Assen, Boaz en de SWA 76

Bijlage: overzicht aantal woningen naar leeftijd in
september 1983 77

Tekstverantwoording 78

Beeldverantwoording 80

Assen 2/3 1916

Weldele Heer!

Gaarne zouden wy een
woning willen hebben
van de bouw vereeniging
aan de anseperweg. in
de huurprijs van 2,25
adres is

Postnabal 4

Assen

Woord vooraf

Een jubileum is op de eerste plaats een feestelijke gebeurtenis. Dit jaar is het 75 jaar geleden dat de Bouwvereniging Assen, samen met de Bouwstichting Boaz de voorloper van de Stichting Woningbeheer Assen, officieel werd toegelaten als vereniging 'uitsluitend in het belang van de verbetering der volkshuisvesting werkzaam'.

Zo'n jubileum is tegelijk een aanleiding om het verleden te beoordelen op mogelijkheden voor de toekomst. Juist het sociale karakter in de taakstelling van de SWA maakt een bezinning noodzakelijk. Een tekort aan goede en betaalbare woningen is niet alleen een historisch verschijnsel. Het doet zich vandaag de dag ook nog voor; zij het gelukkig minder schrijnend dan vroeger. Vermoedelijk zal het – helaas – in de toekomst evenzeer problematisch blijven. Met dit jubileumboek wil de SWA de geschiedenis laten zien van de sociale woningbouw in Assen; met name in de drie dorpen in Assen-Oost. Na 75 jaar is het goed om te beseffen dat de initiatiefnemers van toen een noodzakelijke en gewaardeerde bijdrage leverden aan het oplossen van de woningnood onder de mensen met de laagste inkomens. Met het oog op die woningbehoefte zal de SWA zich blijven inspannen om ook in de toekomst de vereiste initiatieven te ontwikkelen.

K. Stol
voorzitter SWA
Assen, zomer 1983

Een eeuw sociale woningbouw in Assen

Toen ik op een avond in mei 1982 met de hond liep te wandelen, zag ik dat het leegstaande blokje huizen aan het eind van de Langedijk in brand stond. De brandweermannen in hun grijze overalls deden net alsof het een serieuze brand was waarbij have en goed van iemand op het spel stond. Op een afstandje stond een handjevol kijkers naar het blussen te kijken, terwijl het blauwe licht op het dak van de bluswagen langzaam doordraaide. De jongens die met de neus vooraan stonden, hadden het brandje waarschijnlijk zelf aangestoken; net als gisteren, net als eergisteren.

Ik was toen een paar weken voor de Stichting Woningbeheer Assen met een studie bezig over de vooroorlogse sociale woningbouw in Assen. Thuis lagen de notulenboeken van het bestuur van de Bouwvereniging Assen. Honderden bladzijden gevuld met de dagelijkse zorgen om woningen als deze zo goed en kwaad als het ging te bouwen, verhuren en te onderhouden. Ik had gelezen over de zorgen van de mensen die hier bijna een halve eeuw geleden gewoond hadden om iedere week maar weer het geld voor de huur klaar te hebben liggen als de bode het op kwam halen. Soms lag het geld er niet en werd men afhankelijk van de goede wil van anderen. Op die avond in mei stond ik te kijken hoe de herinnering aan de begintijd van de sociale woningbouw letterlijk in rook opging. Het boek dat u nu voor u heeft, is een poging iets van die herinneringen vast te houden.

Vijfenzeventig jaar geleden, in 1908, was het officiële begin van de sociale woningbouw in Assen. Toevallig is het dit jaar precies een eeuw geleden dat er in Assen voor het eerst sprake was van woningbouw uit sociale overwegingen. Bij de voorbereiding van dit boek ontdekten we de vergeten geschiedenis van de 'Eigen Haard' uit 1883. Het eerste hoofdstuk is eraan gewijd. Officieel begon de geschiedenis van wat later de Stichting Woningbeheer Assen zou worden met de 'toelating' van de Bouwvereniging Assen in 1908. Samen met de in 1917 opgerichte

Bouwstichting Boaz fuseerde de Bouwvereniging in 1969 tot de SWA.

In 1982 vroeg de SWA mij om ter herdenking van het 75-jarig bestaan een studie te schrijven over de sociale woningbouw in Assen. Dit boek is er het resultaat van geworden. We hebben gekozen voor een opzet die niet blijft steken in de 'goeie ouwe tijd', maar die de geschiedenis van de vooroorlogse woningen tot het bittere eind blijft volgen. Geschiedenis is immers meer dan alleen de vertedering over het oude en voorbijge, maar is vooral daar belangrijk waar het laat zien dat het verleden iets te maken heeft met de tijd waarin we nu leven en met de problemen waar we tegenwoordig nog steeds mee te maken hebben. Meestal is het verleden te leerzaam om er alleen maar met weemoed aan terug te denken.

De opbouw van dit boek is chronologisch. In de eerste vijf hoofdstukken worden de voorgeschiedenis, de oprichting van de Bouwvereniging Assen en de Bouwstichting Boaz en het bouwen van de vooroorlogse woningen behandeld. In de laatste drie hoofdstukken komen de na-oorlogse ontwikkelingen aan de orde. Met name in dit deel zal duidelijk worden dat er voor het schrijven van dit boek een keuze moest worden gemaakt. Het accent op de zevenhonderd vooroorlogse woningen zorgde ervoor dat de zeventuizend woningen die de SWA tegenwoordig verhuurt, sterk op de achtergrond zullen komen. De na-oorlogse bouw is in het kader van dit boek alleen van belang daar waar er directe raakvlakken zijn met de vooroorlogse woningen. Hetzelfde geldt voor de organisatie van de corporatie die in het na-oorlogse verhaal ook alleen naar voren gehaald wordt als het echt iets met het oude woningbezit te maken heeft. Alleen daarom al is dit boek niet de geschiedenis van de sociale woningbouw in Assen geworden. Als laatste opmerking in deze inleiding moet me van het hart dat de opdracht tot het schrijven van dit boek door de Stichting Woningbeheer Assen gegeven werd, maar dat ik de volledige vrijheid gekregen heb dit boek volgens mijn eigen inzichten samen te stellen en te schrijven. De opdrachtgever heeft zich van het begin af aan op het standpunt gesteld dat het onjuist zou zijn als een organisatie zijn eigen geschiedenis zou willen schrijven. Wie namelijk zijn eigen geschiedenis zou willen schrijven, zou het kunnen vergaan als de oude man die – terugziende op zijn lange leven – alleen vertelt over wat hij had willen doen. En het zijn immers de feiten die de geschiedenis de moeite van het onthouden waard doen zijn...

Bertus Boivin

De 'Eigen Haard'

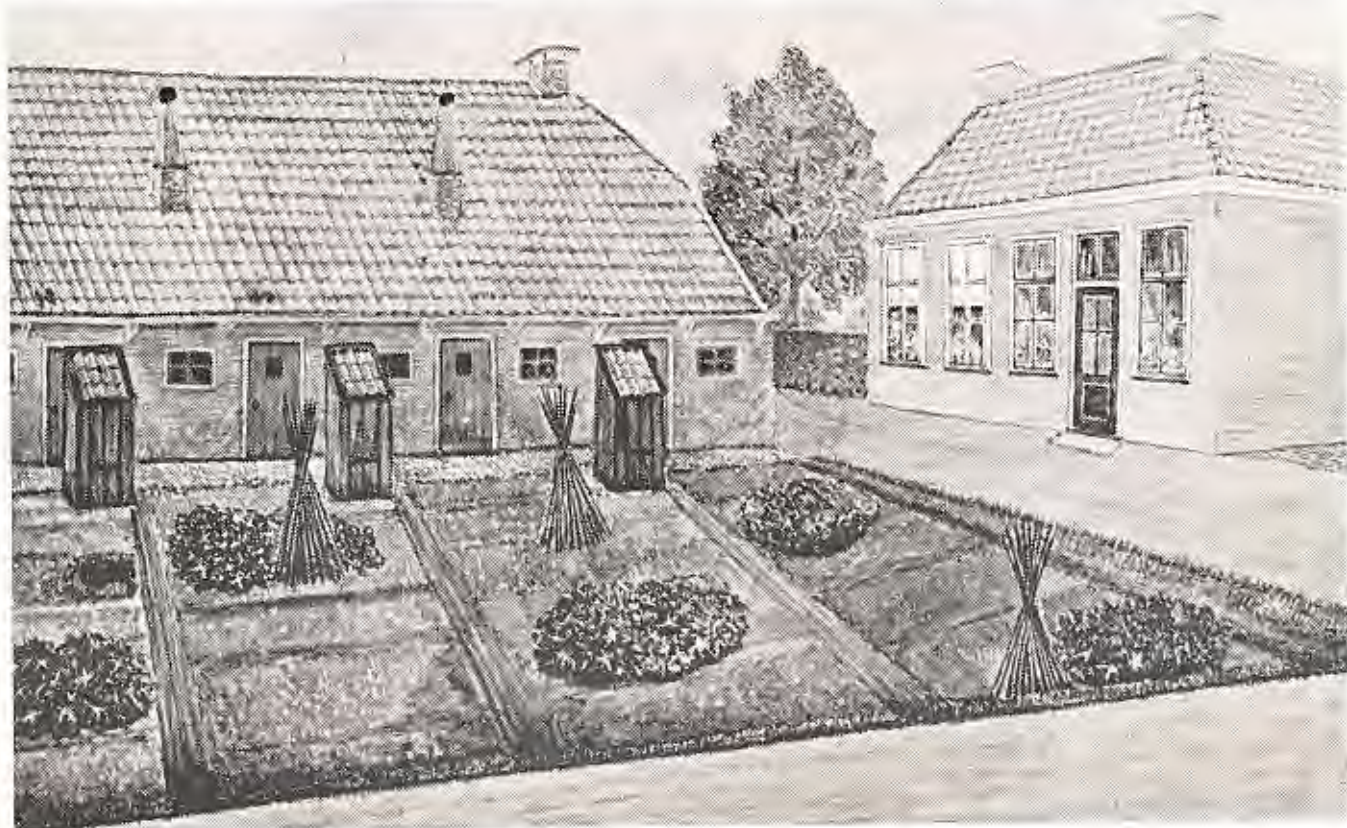
De Assenaar A. Cieraad was, wat we tegenwoordig een naïeve schilder zouden noemen. Hij gebruikte heldere frisse kleuren en een perspectief dat alle wegen naar de hemel voerde. Aan het afbeelden van mensen op zijn tekeningen waagde de schilder zich eigenlijk nooit. Het bijzondere van Cieraad is dat we dankzij hem unieke afbeeldingen van plekjes in Assen hebben die verder niemand de moeite van het vastleggen waard gevonden heeft. Wat zullen de mensen die in 1858 Cieraad op de Stegweg (de tegenwoordige Sluisstraat) aan het werk zagen, gezegd hebben? Kun je nou niks mooiers in Assen vinden dan de 'Lange Jammer' met z'n kleine raampjes en de 'huusies' in de tuin?

De 'Lange Jammer' aan de Sluisstraat, zoals de Asser schilder A. Cieraad het in de zomer van 1858 tekende.

De 'Lange Jammer' was een blok van tien eenkamerwoningen waar de armsten van Assen zich maar moesten zien te redden. De overheid keek nog niet om naar de zwakkeren in de samenleving. Voor het allernoodzakelijkste waren zij aangewezen op de liefdadigheid en de diaconie van mensen die het breder hadden dan zij.

Toch begon in de vorige eeuw het onwrikbare standpunt te wankelen dat iedereen tevreden moest zijn met zijn plaats in de samenleving, hoe nederig die plaats ook was. Meer en meer gingen arbeiders in het woud van verplichtingen dat hun leven omringde, ook een aantal rechten ontwaren. Maar ook bij een aantal goeude burgers veranderde er iets in hun houding. Deels was dat angst – laten we toegeven voor ze het onmogelijke eisen – deels was het de oprechte wil de omstandigheden van de zwakkeren in de samenleving te verbeteren. Vanuit dat laatste gevoel werd er steeds vaker een verband gelegd tussen woonomstandigheden en volksgezondheid.

In Assen begon de arbeidersbeweging in 1871 met de oprichting van de Asser Werkliedenvereniging. In het korte bestaan van de vereniging werd er koortsachtig gewerkt aan het ontplooiën van allerlei initiatieven. Deze lagen vooral op het terrein van de sociale omstandigheden. Er was tijdens de vergaderingen van de Werkliedenvereniging al een paar keer over gesproken – ja, er was zelfs een commissie geweest om de zaak uit te zoeken – maar echt wat gedaan aan de slechte woonomstandigheden was er in Assen nog niets. Op 21 oktober 1878 werd dat door bestuurslid Van den Grampel voorge-

Aanbesteding.

Op Zaterdag den 17den Febr.
1883, 's avonds ten 7 ure, zal, op
de Zaal der Asser Werkl. Vereen-
iging, door het Bestuur der
Coöperatieve Vereeniging 'Eigen Haard', publiek
worden AANBESTEED;

**1 bouwen van een blok van
1 Woningen, met de levering
der materialen.**

Bestek en teekening liggen in een der loca-
len aan bovengenoemd Gebouw van af Dingsdag den
13den Febr. e.k. ter inzage, terwijl de *gedrukte*
bestekken verkrijgbaar zijn ad f 0,50 per exemplaar.
Inlichtingen worden gegeven door den Architect
G. STEL.

De Voorzitter: G. v. d. GRAMPPEL,
De Secretaris: G. STEL.

Waardool Erfschaidenvoor

Een anoniem blokje van vier
huizen aan de Steendijk: in
1883 gebouwd door de Coöpe-
ratieve Vereeniging 'Eigen
Haard'. Het is het oudste voor-
beeld van woningbouw uit so-
ciale motieven in Assen, hoe-
wel er in 1983 niets meer is dat
daar aan herinnert.

De huur was bovendien al aan de hoge kant,
want de jaarhuur van f 75,- zorgde ervoor dat
de eerste huurders de huizen al snel weer ver-
lieten. 'Eigen Haard' mocht dan – volgens het
spreekwoord – wel goud waard zijn, aan de As-
ser Steendijk bleek het ook werkelijk goud te
kosten. Na verloop van een aantal jaren slaagde
het bestuur van de vereniging erin de schulden
te saneren. Niet lang daarna werden de huizen
verkocht en kwam er een eind aan 'Eigen
Haard'.

Op zich is de geschiedenis van 'Eigen Haard' niet erg opzienbarend. Vooral als je alleen op de resultaten van de onderneming let. Maar dit onderdeel van de geschiedenis van de Asser werklieden is wel illustratief voor ontwikkelingen die je in die tijd vrijwel in het hele land zag. Erg veel organisaties – soms vanuit de arbeidersbeweging, soms uit filantropische motieven – probeerden iets te doen aan de slechte woonomstandigheden en aan de kwalijke praktijken van de 'huisjesmelkers'. Maar dit particulier initiatief slaagde er aan het eind van de vorige eeuw niet in om op eigen kracht te komen tot betaalbare sociale woningbouw. Aan de ene kant waren er de goede bedoelingen van de initiatiefnemers om huizen te bouwen die aan bepaalde kwaliteitseisen voldeden. Aan de andere kant stond het keiharde feit dat die huizen gefinancierd moesten worden met kapitaal dat tegen de normale marktrente geleend was. Die hoge rente zorgde voor huren die de mensen voor wie de

woning bedoeld was, niet op konden brengen. Ondertussen stelde de overheid zich aan het eind van de vorige eeuw nog steeds op het standpunt dat er voor haar geen taak was weggelegd op het gebied van de volkshuisvesting. Ook hier liet men de zaak over aan het vrije spel van vraag en aanbod. Dit gaf speculanten de vrijheid om krotten te bouwen en er de huur voor te vragen die de woningzoekenden bereid waren om te betalen. Het verzet tegen de passieve houding van de overheid nam tegen het eind van de vorige eeuw echter hand over hand toe. De arbeidersbeweging groeide in kracht en eiste wetgeving die het de 'huisjesmelkers' moeilijk zou maken. Ook in andere lagen van de bevolking werd de roep om overheidsingrijpen sterker. De nadruk hierbij lag hier – zoals gezegd – op de volksgezondheid die door de slechte woonomstandigheden bij voortdurend gevaar liep. Dit leidde in 1901 tenslotte tot de Woningwet die

In 1885 was het einde van de 'Eigen Haard' in zicht.

E I G E N H A A R D.

ALGEMEENE VERGADERING

der leden *Bouwwerking Eigen Haard te Assen*

op *Maan* dag den *27 April*, 's avonds $\frac{7}{8}$ uur. *zaal van Houten*

PUNTEN VAN BEHANDELING:

*Rekening en verantwoording
Voortel - Liquidatie*

Stef bestuuer.

een eind maakte aan het zich passief opstellen van de overheid. Voortaan zouden rijk en gemeenten een stevige vinger in de pap krijgen als het de volkshuisvesting betrof. De wet legde in tien hoofdstukken met name voor de gemeenten mogelijkheden tot controle en reglementering vast. Zo moest de gemeente een bouwverordening maken met voorschriften waar de woningen aan moesten voldoen. Bijvoorbeeld 'omtrent de zuivering van ongedierte, de afscheiding van slaapplekken, het aantal woningen in hetzelfde gebouw, alsmede omtrent het aantal bewoners in verband met de ruimte der vertrekken.'

In een ander artikel van de Woningwet werd geregeld dat de verhuurders het gemeentebestuur op de hoogte moesten houden van het aantal huurders.

Er moest in de gemeente een 'gezondheidscommissie' in het leven geroepen worden die op onderzoek uit mocht gaan en het gemeentebestuur van advies kon dienen over de woonomstandigheden. Uiteindelijk kon zo'n gemeente dan besluiten bepaalde woningen onbewoonbaar te verklaren en had men de bevoegdheid deze huizen na verloop van tijd af te laten breken. Ook kreeg een gemeente de mogelijkheid in het belang van de volkshuisvesting tot ontginning over te gaan.

Voortaan zouden de gemeenten met de Woningwet in de hand controle uit kunnen oefenen op de huisvestingssituatie. Maar de Woningwet ging verder, want ook de mogelijkheid tot financiële steun werd in deze wet geregeld. In het verleden was met name dat – zoals we ook bij 'Eigen Haard' in Assen gezien hebben – het struikelblok geweest. In de wet werd geregeld dat het rijk de gemeenten voorschotten kon geven die in vijftig jaar terug betaald moesten worden en jaarlijkse bijdragen die gebruikt konden worden om het terugbetalen mogelijk te maken. De wetgever ging ervan uit dat de gemeenten alleen in het uiterste geval zelf tot eigen woningbouw over zouden gaan. De aangewezen instanties om de nieuwe huizen te bouwen waren 'verenigingen, vennootschappen en stichtingen uitsluitend in het belang van verbetering der volkshuisvesting werkzaam'. Hiermee was de cirkel rond. De wet bood de mogelijkheid in te grijpen in de slechtste woonomstandigheden en gaf instellingen de financiële middelen om daarvoor in de plaats nieuwe woningen te bouwen.

Keren we terug naar het Assen van rond de eeuwwisseling. Het is erg moeilijk nauwkeurig aan te geven hoe 'de' Assenaar in 1900 woon-

de. Uit de volkstelling van 1899 bleek dat er in Assen 2307 woningen stonden, waar gemiddeld per woning 4,7 mensen woonden. Dit cijfer ligt nogal wat onder het Drentse cijfer van 5,4 per woning, maar het ligt nog altijd een beetje boven het landelijke gemiddelde van 4,5 in 1899. Veel zeggen deze cijfers echter niet.

In die jaren maakte Assen een zeer snelle ontwikkeling door. Telde de stad in 1890 ruim 9000 inwoners, in 1900 waren het er ruim 11.000, terwijl nog eens weer tien jaar later er bijna 13.500 Assenaren waren. In vergelijking met de provinciale en landelijke cijfers betekende dit een buitengewoon snelle groei. Je zou eruit af kunnen leiden dat er nogal geïmproviseerd moest worden op het gebied van de huisvesting. Hoewel ook bedacht moet worden dat de mensen die in die tijd naar Assen trokken, erheen gingen in de wetenschap er vast werk te vinden.

De grote schare ongeschoolden die op de bonnefooi naar andere (en grotere) steden trok en daar in de slechtste huizen terecht kwam, ging aan Assen voorbij. Assen was geen industriestad waar ongeschoolden gemakkelijk emplooi konden vinden. Er waren hooguit mensen nodig in de bouw, want de stad gonsde in die tijd van de bouwactiviteiten. Zo was tegen 1900 het enorme kazernecomplex aan de Vaart voltooid, hetgeen op zich al veel van de snelle bevolkingsgroei verklaart. Verder was er voor de ongeschoolden veld- en veenwerk in de omgeving van de stad.

Al met al is het erg moeilijk een totaalbeeld te schetsen van de huisvesting in Assen aan het begin van deze eeuw. Als het toch moet, zou je heel voorzichtig kunnen stellen dat de woonellende in Assen niet groter was dan elders. In veel gemeenten stuitte de invoering van de Woningwet op een gemeenteraad die niet zat te popelen van ongeduld om ermee aan de slag te gaan. Ook in Assen is dat ongetwijfeld het geval geweest, want de stad was al jaren een liberaal bolwerk waar de vrijheid hoog in het vaandel stond. Uiteraard waren alle raadsleden vaak persoonlijk betrokken bij allerlei liefdadigheidsinstellingen, maar het idee om als gemeentelijke overheid in te grijpen hadden de meeste raadsleden de eerste jaren na de invoering van de Woningwet verre van zich gehouden.

In de Asser raad werd in die tijd nauwelijks gesproken over de woningbouw; gewend als men was dat over te laten aan de maatschappelijke krachten. Maar de Woningwet bracht bepaalde verplichtingen met zich mee. Zo moest er ook in Assen een bouwverordening komen. Deze werd op 31 oktober 1904 door de raad vastgesteld en later na opmerkingen van de provincie

in gewijzigde vorm op 2 mei 1905 aangenomen. Dit alles gebeurde zonder noemenswaardige discussie; de Asser raad zag het als een 'verplicht nummertje'. Ook werd door de Asser raad de in de Woningwet geregelde 'gezondheidscommissie' in het leven geroepen die onder het voorzitterschap kwam van dr. De Boer; later de grote man achter de stichting van het Wilhelmina Ziekenhuis.

De jaarlijkse verslagen van de Gezondheidscommissie geven geen totaalbeeld van de huisvestingssituatie in Assen, maar brengen wel de meest schrijnende gevallen van woonellende aan het licht. In het verslag over het jaar 1907 noteerde de commissie o. a. het volgende:

**'Aan den Loonerstraatweg in de gemeente Assen werden door ons vier woningen aangetroffen, welke in geenen deele voldoen aan de voorschriften der bouwverordening en ook niet door verbetering in bewoonbaren staat kunnen worden gebracht. Deze woningen zijn gemaakt van woonwagens, waarvan de onderstellen zijn verwijderd. De bedekking is van asphalt, zoden en hout, de verlichting slecht, de ruimte zeer beperkt. In een van deze voormalige woonwagens huizen zes volwassen personen; in eene andere woning man, vrouw en zeven kinderen; deze beide woningen hebben dan ook slaapplea-
sen met twee verdiepingen. Wij droegen deze vier woningen ter onbewoonbaarverklaring voor; met welk voorstel het Gemeentebestuur zich heeft vereenigd.'**

Het volgende jaar constateerde de Gezondheidscommissie dat de ex-woonwagens aan de Lonerstraat ondanks het bordje 'Onbewoonbaar verklaarde woning' nog steeds bewoond waren. Er waren bovendien nog enkele andere aan de lijst toegevoegd. Met grote nauwkeurigheid bleef de commissie het gemeentebestuur er steeds van op de hoogte stellen welke verbeteringen er door de eigenaren aangebracht zouden moeten worden om de woningen weer aan de bouwvoorschriften te laten voldoen. *

En zo zou het nog jaren voort kunnen sukkelen. Hier een raampje erbij, daar een wandje op zolder, daar een nieuw 'privaat'. Wie wilde er in Assen het werk van de 'Eigen Haard' overnemen nu de Woningwet al die nieuwe mogelijkheden geboden had?

De heren van de Bouwvereniging

De 'Bouwvereniging Assen' werd op 29 november 1907 opgericht en bij Koninklijk Besluit no. 62 op 29 juni 1908 goedgekeurd. Bij een ander Koninklijk Besluit, nl. het 27-ste van 18 september 1908, werd de Bouwvereniging toegelaten als 'vereniging, uitsluitend in het belang van verbetering der volkshuisvesting werkzaam'. Hiermee werd de kersverse vereniging een organisatie die in aanmerking kwam voor financiering van woningbouw in het kader van de Woningwet. De Bouwvereniging Assen had inmiddels een beginkapitaal verzameld door zestig aandelen uit te geven voor f 50,- per aandeel. Verder had de vereniging bij de oprichting 71 leden en 13 donateurs. Het bestuur telde zeven leden en voorzitter was kandidaat-notaris Epke van Mesdag.

Ziehier een hele verzameling gegevens geput uit de officiële stukken van de Bouwvereniging Assen. Wie meer wil weten over het hoe en waarom van de oprichting der Bouwvereniging Assen loopt onherroepelijk vast. Nagenoeg alle menselijke details uit de oprichtingstijd zijn in de loop van de jaren verloren gegaan en er is niemand overgebleven om het na te vertellen. Plotseiling was de Bouwvereniging Assen er en ging de secretaris alles nauwkeurig in zijn notulenboek optekenen opdat er niets verloren ging. Maar wat er voor die tijd gebeurde? Een paar jaar na de oprichting schreef voorzitter Van Mesdag eens dat het initiatief uitgegaan was van A. Jalvingh, A. van Leusen en hemzelf. Van Mesdag was in die tijd lid van de gemeenteraad, Van Leusen was o.a. penningmeester van het Departement Assen der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Hoewel het achteraf niet meer met zekerheid vastgesteld kan worden, lijkt het een voor de hand liggende veronderstelling dat de ideeën die aan de Bouwvereniging Assen ten grondslag lagen, bij het 'Nut' vandaan kwamen. Ook landelijk gezien had het Nut vaak voorop gestaan als het ging om het bevorderen van sociale woningbouw. Het rapport 'Het vraagstuk der volkshuisvesting' was in 1896 een van de aanzetten tot de Woningwet geweest. Erg vreemd zou het niet zijn als zou blijken dat de drie Asser initiatiefnemers van de Bouwvereniging vanuit het Asser Nutsdepartement tot het plan gekomen zijn. Jammergenoeg

zijn de notulen van het Asser Nut uit juist die periode verloren gegaan.

Wat vanaf het begin van de Bouwvereniging Assen duidelijk werd, was de steun die men kreeg vanuit de gegoede Asser burgerij. Zij waren het die de aandelen kochten en zich voor een paar gulden per jaar als lid of donateur van de vereniging lieten noteren. Dat de vereniging later in de volksmond wel eens de 'rode bouwvereniging' genoemd werd, is vanuit deze ontstaansgeschiedenis dan ook niet te verklaren. Je werd geen lid van de Bouwvereniging Assen om een goed huis te krijgen, maar om het goede doel te dienen.

Toen enige maanden na de oprichting bleek dat het geld van de leden niet nodig was voor de financiering van de projecten, bedankten dan ook velen dadelijk weer als lid. De bouw van de woningen zou met rijksgeld gefinancierd worden. Het geld van de leden was alleen in het allereerste begin van belang als een garantiesoem om het vertrouwen van de toekomstige geldschieters te winnen. De enorme terugloop van het ledenaantal baarde het bestuur zorgen, maar ondanks herhaalde oproepen bleef het ledental van de Bouwvereniging teruglopen tot een handjevol getrouwen. Als vereniging heeft de organisatie dan ook eigenlijk nooit gefunctioneerd. Het bestuur kende grote bevoegdheden. Men had alleen voor het aanvragen van voorschotten van gemeente en rijk en voor grondtransacties toestemming van een algemene ledenvergadering nodig. Dat op die ledenvergadering meestal alleen maar de bestuursleden aanwezig waren, zal geen verwondering wekken. Zo was op de algemene ledenvergadering van 2 september 1910 behalve het bestuur alleen maar een journalist van de Drentsche en Asser Courant aanwezig die het volgende in zijn verslag schreef: 'De opkomst was, zoals te verwachten en toch te bejammeren was, slecht.'

Het notulenboek van de Bouwvereniging Assen begint op de eerste bladzij met een vergadering op zaterdagavond 17 oktober 1908 om acht uur. Er waren die avond drie plaatselijke architecten uitgenodigd. Ze kregen de opdracht een ontwerpje te maken tegen een vergoeding van tien gulden de man. Het zou moeten gaan om een blokje van tien woningen: 'De woningen moeten behelzen een woonkamer, achterkamer, bijkeuken, kelder en losstaand schuurtje, terwijl de prijs ervan f 800,- tot f 1000,- per woning moet bedragen.'

De maandagavond daarna werden er door Van Schuijlenburg, de toenmalige 'inspecteur van de volksgezondheid', wat wijzigingen in de plannen

-: VEREENIGING -:
„BOUWVEREENIGING ASSEN”
GEVESTIGD TE ASSEN,

waarvan de Statuten zijn goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van 29 Juni 1898 n°. 62, zooals die zijn opgenomen in een akte den 15 Augustus 1898 verleden voor Notaris D. A. M. DE FREMERY, en toegelaten als vereeniging, uitsluitend in het belang van verbetering der volkshuisvesting werkzaam,
-: bij Koninklijk Besluit van 18 September 1898 n°. 27 -:

MAATSCHAPPELIJK KAPITAAL f 3000.—
verdeeld in 60 aandeelen van f 50.—

BEWIJS VAN AANDEEL
N°.
groot VIJFTIG GULDEN.

Ingeschreven ten name van

Dit aandeel is volgestort.

ASSEN, 1 November 1908.

NAMENS DE VEREENIGING,

President.

Secretaris.

Penningmeester.

Een "bewijs van aandeel" van de Bouwvereniging Assen. (Op het aandeel staat per vergissing het jaartal 1898; het moet zijn 1908.)

Te koop gevraagd,
door het **BESTUUR** der Vereeniging tot verbetering der Volkshuisvesting te Assen:
eenige perceeltjes Land,
op een afstand van hoogstens $\frac{1}{2}$ uur uit het centrum der stad, geschikt om daarop Arbeiderswoningen te bouwen.
Aanbiedingen met opgave van grootte, ligging en prijs bij fr. br. te zenden aan den Voorzitter **E. VAN MESDAG, Hertekamp.**

Aanbesteding.
De Vereeniging tot verbetering der Volkshuisvesting te Assen denkt **Woensdag 17 Nov.**, 's avonds 8 uur, in 't Hotel **NANNINGA** te Assen, onder nadere goedkeuring van **H.H. Gedeputeerde Staten,**
aan te besteden:
Het bouwen van 14 Arbeiderswoningen in drie perceelen en in massen, n.l. twee blokken ieder van vijf en een blok van vier Woningen en in massa.
De besteding zal tevens geschieden in onderdeelen, n.l. de Timmer- en Metselwerken, enz., de Stucadoorwerken, de Lood- en Zinkwerken en de Verf-, Glazenmakers- en Behangerswerken.
Aanwijzing **Woensdag 10 Nov.**, voorm. 10 uur, op het terrein aan het N.W.-Kanaal bij Sluis I.
Bestek en Teekening à f 1.50 en nadere inlichtingen te verkrijgen ten Kantore van den Architect
J. VAN HOUTEN te Assen.

Architect Van Houten maakte in 1908 een plan voor veertien 'goede arbeiderswoningen' die aan het Kanaal vlakbij de Altevveerstraat 'op de Tichelkamp' gebouwd zouden worden.

aangebracht; zowel met betrekking tot de indeling van de huizen als het aantal dat van tien op veertien woningen gebracht werd. (Ook al heet zo'n man tegenwoordig al lang geen inspecteur van de volksgezondheid meer, de functie is in de loop van de jaren ongeveer dezelfde gebleven: een rijksambtenaar die van het begin af bij de plannen betrokken is en wiens goedkeuring bepalend is voor het al of niet afkomen van rijks-gelden.)

In november van hetzelfde jaar 1908 koos het bestuur van de Bouwvereniging het plan van architect Van Houten uit 'als zijnde het meest praktische en dus het best voldoende aan hetgeen wij meenden te moeten eischen van een goede arbeiderswoning.' Geschikte bouwgrond had men inmiddels ook gevonden 'op de Tichelkamp nabij het stoomgemaal'; d.w.z. aan het Kanaal vlakbij de Alteveerstraat. Over de kosten van de plannen was het bestuur echter minder te spreken. Er werd een beroep op Van Houten gedaan 'of hij niet genegen is zijn percentage wat te verlagen, eerstens met het oog op het goede doel, dat wij voorstaan, en tweedens er met zoo'n blok woningen minder werkzaamheden zijn, dan bijv. met een villa van dezelfde kostenden prijs.'

Tot op het moment waarop de ledenvergadering van de Bouwvereniging dit alles had goedgekeurd en er een aanvraag naar de gemeenteraad gestuurd was voor een voorschot van f 20.000,- ging alles van een leien dakje. Toen begonnen de moeilijkheden. Meer dan een half jaar was er geen officiële vergadering meer van het bestuur van de Bouwvereniging. Met de nodige voorbehouden valt er ongeveer te reconstrueren wat er zich achter de schermen afgespeeld heeft.

Vooraf bij de gezondheidscommissie bestonden er nogal wat bezwaren tegen de plannen van de Bouwvereniging aan het Kanaal. Toen het college van B&W de commissie om advies vroeg over de plannen, antwoordde men o.m. dat in hun ogen de huurprijs voor de woningen, die door de Bouwvereniging berekend was op ongeveer tachtig gulden per jaar, veel te hoog was:

'Ons komt die (huurprijs) vooralsnog niet juist gezien voor. Onze commissie toch is van oordeel, dat niet aan dergelijke woningen hier de grootste behoefte bestaat. Zelfs zou men kunnen zeggen dat in de behoefte aan dit soort woningen wel van andere wijze wordt voorzien. Veel groter is de behoefte aan

Op 1 mei 1910 konden de eerste bewoners hun huis van de Bouwvereniging Assen aan het Kanaal (bij de Alteveerstraat) betrekken.

goedkoopere woningen, woningen van bijv. f 50,- à f 60,- huur, en naar onze mening zoude eene Bouwvereniging door in deze richting te werken een arbeidsveld vinden, waarop zij meer eigenaardig aan haare bedoeling kan beantwoorden.'

Hierop ontstond uitvoerig heen en weer gepraat over het hoofd van het college heen. De Bouwvereniging benadrukte hierbij steeds op die plaats beslist niet goedkoper te kunnen bouwen en dus ook niet voor een lagere huur. Uiteindelijk werd er begin september 1909 een compromis bereikt tussen het college en de Bouwvereniging. De Bouwvereniging zou medewerking van het college krijgen op voorwaarde dat er ten spoedigste met plannen voor goedkopere woningen zou worden begonnen. Op 6 september liet men een advertentie in de Drentsche en Asser Courant zetten waarin enkele perceeltjes bouwgrond gevraagd werden.

De raadsbehandeling van het collegevoorstel op 24 september waarin het voorschot verleend werd, was niet meer dan een achterhoedegevecht dat alleen interessant was, omdat twee raadsleden met hun verschillende petten goochelden. Het ene raadslid was dr. De Boer, de voorzitter van de Gezondheidscommissie, en de ander Van Mesdag, de voorzitter van de Bouwvereniging Assen. Een voorbeeld uit die discussie:

De Boer: 'Over de woningen zelf wil ik nog iets zeggen. Zij zullen bestaan uit een woonkamer en een keuken. Het gevolg daarvan is, dat de gezinnen zich weer ophoopen in de keuken, want deze wordt als woonkamer gebruikt. Men moge zeggen, de keuken is niet het woonvertrek, zij zal toch als zoodanig gebruikt worden en het gevolg is opeenhooping in een klein vertrek. Daarom is de opmerking van de gezondheidscommissie nog zoo mis niet, toen zij zeide: maak de slaappleatsen in het woonvertrek en bouw de keuken dan maar groeter.'

Van Mesdag ging daar later op in, zei dat al deze zaken door de Bouwvereniging uitvoerig besproken waren, maar dat men overwegende bezwaren had tegen het wonen in de keuken: 'Daarom is in de eerste plaats getracht de keuken zoo klein te maken dat zij niet als woonvertrek dienen kan. Bovendien is het wonen er zoo lastig mogelijk gemaakt. Er zal nl. een steenen vloer komen, terwijl er ook een bedstede in wordt gebouwd, zoodat er geen vierkante ruimte overblijft. Maar als de bewoners ondanks dat alles toch in de keuken gaan wonen, kan men er weinig aan doen.'

In bovenstaande alinea's is nogal wat aandacht besteed aan de voorgeschiedenis van het eerste complex woningwetwoningen in Assen. De

reden hiervan is dat deze geschiedenis eigenlijk alle elementen in zich droeg, die later steeds weer naar voren zouden komen.

Steeds was er aan de ene kant het standpunt van de Bouwvereniging dat er kwalitatief redelijke huizen gebouwd moesten worden en dat de huur ervan afgeleid moest worden van de exploitatie. In de praktijk viel die huur zo hoog uit dat de armsten de huizen niet konden betalen. Zij echter – zo redeneerde de Bouwvereniging keer op keer – zouden terecht kunnen in de huizen die de nieuwe huurders van de Bouwvereniging achterlieten. Vanuit de raad werden er herhaaldelijk vraagtekens gezet bij het functioneren van een dergelijk opschuivingsstelsel. Vervolgens zei de Bouwvereniging dan weer dat het stelsel niet werkte omdat de raad niet op tijd overging tot onbewoonbaarverklaring van de slechtste huizen. Bij een andere gelegenheid (op 18 november 1909) zei burgemeester Jolles hierover:

'Het denkbeeld van de onbewoonbaarverklaring moge – zij het in schijn – de bedoeling hebben, dat de menschen zelve naar betere woningen zullen uitzien, men weet wel dat de menschen zich niet storen aan wenken van hoogerhand gegeven.'

Ondertussen was men met de bouw van de veertien woningen aan het Kanaal begonnen en op 1 mei 1910 konden de eerste huurders hun nieuwe huizen betrekken. In die tijd was de datum 1 mei – en dat zou zo blijven tot in de Tweede Wereldoorlog – de traditionele verhuisdatum. Een huis huurde je van 1 mei tot 1 mei. Liep dat jaarcontract af en wenste huurder of verhuurder het niet te verlengen, dan moest er verhuisd worden. Voor nogal wat mensen ging de eerste mei in die tijd gepaard met de wetenschap zonder huis te zitten. Soms ook nog zonder werk, want velen werkten op een eenjarig arbeidscontract dat ook steeds op 'de dag van de arbeid' afliep.

Inmiddels was het bestuur van de Bouwvereniging druk aan het werk om de belofte uit de zomer van 1909 om huizen te bouwen met een jaarhuur van zo'n zestig gulden gestand te doen. Er werd grond wat verder van het centrum vandaan gekocht aan de Lonerstraat, de Molenstraat en de Venestraat en de architecten Smal-lenbroek en De Vries kregen de opdracht hier plannen voor te maken. Spoedig bleek het ook nu weer onmogelijk huizen voor een dergelijke huur te bouwen. Na enig sputteren ging de raad op 8 december 1910 akkoord met een krediet van f 52.350,00 voor 39 arbeidershuizen en twee winkels op de nieuwe grond van de Bouwvereniging.

Toen in het voorjaar van 1912 in Assen 21 woningen onbewoonbaar verklaard werden – waaronder de Lange Jammer op de Stegweg – riep het college van B&W de Bouwvereniging bij zich en vroeg weer eens om woningen van het allereenvoudigste type te bouwen. Een citaat uit de notulen van die bijeenkomst van 15 maart 1912 waarbij Van Mesdag aan het woord is:

'Ten eerste acht hij (Van Mesdag) 't verkeerd en onbillijk aan de allerarmste gezinnen tegen te lage huurprijzen woningen te verschaffen, terwijl op passende arbeidersgezinnen zich met minder goede woningen moeten behelpen. Ten tweede is 't verhuren van woningen aan dergelijk volk een alleraangenaamste zaak. Binnen een jaar zullen de woningen totaal uitgewoond zijn; alle losse planken worden opgebrand, deuren, vensters en drempels worden vernield. De woningen zullen smerig en ontoonbaar worden.'

Harde woorden van het bestuur van de Bouwvereniging die uiteraard wel binnen de context van die tijd gelezen moeten worden. Aan de ene kant geven ze enig inzicht in de woonomstandigheden die de allerarmsten gewend waren; aan de andere kant maken ze iets duidelijk van de problemen waar een bestuur van een bouwvereniging in die tijd mee te maken kreeg. Resultaat van het gesprek van 15 maart was dat de Bouwvereniging zou proberen aan de Melkweg (de tegenwoordige Tuinstraat) grond aan te kopen en daar een twintigtal woningen te bouwen met een huur van één gulden per week o.a. voor de bewoners van de Lange Jammer. Het

gemeentebestuur had voet bij stuk gehouden, maar zich ook in principe bereid verklaard tot financiële steun. Toen de huizen in het 'Tranendal' spoedig daarna klaar waren, bleken ze een huur van f 1,25 per week op te moeten brengen; een gulden was onmogelijk geweest.

Bouwvereniging - Assen.

Opzetting voor een Algemeene Vergadering, te houden op

Woensdag 12 Juni a.s.,

des namiddags te 8 1/2 uur, in het Café 'BELLEVUE'.

AGENDA:

Voorstel tot het aankopen van Gronden met opstal en tot het aanvragen van een voorschot aan de Gemeente voor dien aankoop en den bouw van 24 arbeiderswoningen aan den Melkweg.

Assen, 5 Juni 1912.

De Voorzitter:
E. VAN MESDAG.

Advertentie in de Drentse en Asser Courant van 5 juni 1912 met een oproep voor een algemene ledenvergadering van de Bouwvereniging Assen waar de aankoop van grond voor het 'Tranendal' aan de orde kwam.

Na veel overleg, detailbesprekingen met de inspecteur van de volksgezondheid en nogal wat gekibbel met architecten en aannemers kwamen de jaren daarop nog complexen van de Bouwvereniging aan de oostkant van de Groningerstraat, aan de zuidzijde van de Witterstraat en aan de Broeklaan. Als we aan het eind van 1915 zijn, blijkt dat de Bouwvereniging Assen in vijf jaar tijd 116 woningen gebouwd heeft. De huurprijzen variëren van f 1,25 per week voor de huizen aan de Melkweg tot f 2,75 voor het blokje aan de Broeklaan.

Aan de Melkweg (later Tuinstraat) lag het 'Tranendal'

Het complex aan de Witterstraat: in de volksmond 'de eerste bouwvereniging' genoemd.

Tot zover dit overzicht van de activiteiten van de Bouwvereniging in de begintijd en het beleid waar men zich op baseerde; zonder het overigens met zoveel woorden te zeggen. Maar de geschiedenis van die eerste jaren bevat meer dan alleen maar grote lijnen. Het belangrijkste deel van het eerste notulenboek van het bestuur is gevuld met de kleinigheden van alledag. Een huis laten bouwen is vers één; een huis verhuuren is een heel ander verhaal.

Er moesten mensen uitgezocht worden die erin mochten wonen, er moest een bode komen die wekelijks bij de huizen langs moest voor de huur. Verder moesten de huizen regelmatig geïnspecteerd worden en als het nodig was, moest de timmerman of de schilder erbij gehaald worden. Er kwamen gesprekken met de Diaconie of het Stedelijk Armbestuur als iemand de huur zelf niet op kon brengen. Het bestuur werd erbij gehaald als er een burenruzie was. En dan waren er natuurlijk de schriftelijke klachten van de bewoners. Het bestuurslidmaatschap van een bouwvereniging in die tijd moet een ongelovelijk zwaar 'erebaantje' geweest zijn.

Klachten waren er iedere bestuurvergadering wel te behandelen. Soms bleek zo'n klacht gemakkelijk te weerleggen, soms was het eenvoudig op te lossen. 'Op de geschiktste wijze doch zoo goedkoop mogelijk,' is een geveugelde uitdrukking in het notulenboek. In een aantal gevallen bleken de klachten moeilijk tot een oplossing te brengen. Zo leidden in 1912 klachten van de mensen aan de Molenweg tot een huurstaking van acht huurders die uiteindelijk nog net

met een sisser afliep.

Al herhaaldelijk hadden die huurders er namelijk over geklaagd dat het water wat er uit hun pomp kwam een rare kleur had en vies smaakte. De Bouwvereniging had aannemer Klapdoor een paar keer naar de putten laten kijken, maar erg veel had dat kennelijk niet geholpen. Toen bode Schuiling op 14 mei 1912 voorzitter Van Mesdag kwam melden dat acht bewoners weigerden hem de weekhuur te geven zolang ze geen beter drinkwater kregen, schreef Van Mesdag zijn collegabestuurleden o.a. het volgende:

'Natuurlijk moeten wij bij de woningen water leveren, doch (...) waar ons bestuur telkens met de meeste ernst en spoed getracht heeft goed water te leveren, is ons geen enkel verzuim te wijten. M.i. is deze dwangmaatregel door de huurders gezamenlijk uitgeoefend niet anders te beschouwen dan als contractbreuk. Dergelijke krachtmaatregelen, zoals in dezen totaal ongemotiveerd, kunnen en mogen wij niet gedogen.'

De staking liep, zoals gezegd, met een sisser af. Toen de Bouwvereniging een filterbak en een nieuwe koperen pomp aangebracht had, betaalden de acht weigeraars de achterstallige huur en mochten ze in de Molenstraat blijven wonen.

In een klein aantal gevallen moest de Bouwvereniging in de beginjaren tot uitzetting van een huurder overgaan 'teneinde een voorbeeld te stellen'. Dit gebeurde als de huurachterstand te hoog opgelopen was en er geen instantie gevonden kon worden die bij wilde springen. Zoals

Nieuwbouw van de Bouwvereniging Assen 1910-1915

1910

14 woningen aan het Noord-Willemskanaal

1911

20 woningen (w.o. een winkel) aan de Lonerstraat en de Nieuwstraat (Weth. Buningstraat)

1911

8 woningen aan de Molenweg (Rheebruggenstraat)

1911

8 woningen aan de Vansweg (Kvekerijwaggetje/Nansenstraat)

1911

5 woningen (w.o. een winkel) aan het Noord-Willemskanaal

1913

24 woningen aan de Melkweg (Tuinstraat)

1914

14 woningen aan de Witterstraat

1914

4 woningen aan de Broeklaan

1915

19 woningen (w.o. een winkel) aan de Groningerstraat (oostkant)

Op 31 december 1915 beschikte de Bouwvereniging Assen over 116 woningen (w.o. drie winkels).

het bestuur tijdens het gesprek met de college van maart 1912 al voorspeld had, bleken de huizen aan de Melkweg het zorgenkindje te zijn. In het jaarverslag van de Bouwvereniging over 1914 werd er zelfs een heel hoofdstuk aan gewijd. Hieruit dit citaat:

' 't Is meer dan jammer dat die mooie, nieuwe woningen aan dergelijke bewoners moesten worden prijsgegeven. Niet alleen dat de bewoning, op enkele uitzonderingen na, alles te wenschen overlaat en er dikwijls vernielingen voorkomen, maar de achterstand in huur, aan 't eind van 1913 reeds zorgwekkend, werd steeds groter. Dat mocht zoo niet doorgaan, want de exploitatie van dit woning-complex zou een finantieele ramp voor de vereeniging worden.'

Uit het huuroverzicht van eind 1914 bleek dat slechts drie bewoners van de Melkweg geen huurachterstand hadden. De bode van de Bouwvereniging die er wekelijks de huur op moest halen, kreeg voor zijn bezoeken aan het Tranendal wekelijks vijf cent per woning i.p.v. de gebruikelijke drie cent, vanwege het vele werk dat hij daar aan het uiterste oostelijke randje van de stad moest verrichten.

Toch zou het een vertekend beeld geven dit hoofdstuk op de Melkweg te eindigen, want het zou de voortdurende inspanningen van de Bouwvereniging en de resultaten die het bestuur boekte, al te negatief beïnvloeden. Ze hadden het grootste deel van hun vrije tijd gegeven om in Assen meer dan honderd nieuwe huizen te kunnen bouwen. Daar waren ze trots op

In 1912 weigerden de acht bewoners van de Molenweg (later Rheebruggenstraat) huur te betalen zolang ze geen beter drinkwater kregen.

en ze waren zuinig op 'hun' huizen. Op het moment dat ze eenzelfde houding van al hun huurders verwachtten, vroegen ze te veel van hen die een woning alleen nog maar konden zien als een plaats die bescherming bood tegen regen en kou.

In 1916 schreef een buitenstaander, mevr. A. Roosenburg van de Asser tuberculose-bestrijding, in haar jaarverslag o.a. het volgende:

'Eene verblijdende aanblik is de nieuwe huizenrij aan de Groninger straatweg. Die huizen, waar veel licht en lucht binnen kan komen, zijn wel de geschikste woningen om zwakke mensen en vooral bloedarme, sukkelende kinderen de gezondheid terug te geven. Twee gezinnen, beiden met kinderen, die een voorzorgskuur ondergaan, zullen de eenkamerwoning verlaten om in huizen van de Bouwvereniging, geheel ingericht volgens de nieuwste eischen, te gaan wonen. Het is mij opgevallen, hoeveel moeite eenige vrouwen, moeders van groote gezinnen, zich gegeven hebben om in zulke nieuw ingerichte huizen te gaan wonen.'

De dorpen over het spoor

We schrijven het jaar 1915. De Eerste Wereldoorlog woedt buiten de grenzen van Nederland. Toch zijn de gevolgen ervan ook hier te merken. De winkels worden leger, de economie verslechtert door het instorten van de buitenlandse handel. Belgische vluchtelingen worden in alle delen van het land ondergebracht, arbeiders die gewoonlijk in Duitsland hun boterham verdienen, moeten noodgedwongen thuis blijven.

Overal in het land werden de gevolgen van dit alles voelbaar; ook in Assen. De vraag naar goedkopere huurwoningen werd steeds groter. In maart 1915 was de SDAP-fractie in de Asser raad van plan een motie in te dienen met de volgende tekst:

'De Raad is van oordeel, dat door de Bouwvereniging Assen niet in voldoende mate wordt voorzien in de volkshuisvesting, besluit over te gaan tot het bouwen van woningen om te voorzien in den heerschenden nood.'

Advertentie Drentse en Asser Courant 9 augustus 1915.

PRIJSVRAAG
45-60 Werkmanswoningen.

De **TENTOONSTELLING** van de 5 ingekomen antwoorden zal voor het publiek zijn **opengesteld**:

Zondag 15 en
Maandag 16 Augustus 1915
van 10-1 uur,

in de **LINKERBENEDENZAAL**
van de **AMBACHTSSCHOOL** te Assen.

TOEGANG VRIJ.

Namens het Bestuur v. d.
Bouwvereniging Assen:
E. VAN MESDAW, Voorzitter.
D. JENSMa, wvd. Secretaris.

Tot stemming over deze motie kwam het niet, maar toch lijkt het noemen van de motie hier op zijn plaats, omdat precies in dezelfde tijd in het bestuur van de Bouwvereniging gesproken werd over het bouwen van een groot aantal woningen over het spoor aan het begin van de Anreperstraat. Al meer dan drie jaar lang had men het af en toe gehad over het bebouwen van dit grote stuk grond, maar serieuze plannen bestonden er nog niet tot men in het voorjaar van 1915 met het idee kwam dat 'door de aanleg van een straat en zoo mogelijk eenig plantsoen hiervan een mooie groep is te maken.' Ook werd er een verband gelegd met plannen om nieuwe stoomtramlijnen naar Assen aan te leggen en leek het raadzaam 'dat we heel spoedig de terreinen bebouwen en zodoende woningen krijgen voor conducteurs, machinisten enz. Het stuk grond ligt daarvoor geschikt, geheel bij het station.'

Toen er in juni 1915 voor het eerst met inspecteur Van Schuijlenburg over dit voor Assen ongekend grote plan gesproken werd, kwam deze met de suggestie dat het wellicht wenselijk ware ook eens architecten van buiten de stad te benaderen. Hij noemde de namen van De Roos en Overijnder, die voor de Woningbouwvereniging Veendam aan het bouwen waren, en Stuivinga uit Zeist. Op 2 juli 1915 werden deze drie samen met de architecten uit Assen gevraagd om 'bij wijze van prijsvraag' een plan voor 45 à 60 woningen te ontwerpen. Voorwaarde was een goedsluitende exploitatierekening met vijf tot tien woningen tegen een weekhuur van drie gulden, ongeveer twintig voor f 2,75 en de rest zou f 2,25 per week mogen kosten.

Een paar weken later waren er vijf plannen binnengekomen bij het bestuur. Van Schuijlenburg werd gevraagd als jury op te treden. In verband met een objectieve beoordeling stonden de namen van de makers niet op de plannen, maar waren deze slechts voorzien van een motto. Het jaarverslag van de Bouwvereniging over 1915 wijdde de volgende regels aan de prijsvraag:

'Het jury-rapport waarmede het bestuur zich eenparig vereenigde, werd aan de deelnemers ter inzage gegeven. De plannen, motto's "Spoed" en "Zonnehof" werden gezamenlijk het beste geacht, zoodat werd voorgesteld de uitvoering aan de ontwerpers dezer plannen op te dragen. Hierbij zou de situatie van plan "Zonnehof" en de gevels en platte gronden van motto "Spoed" moeten worden gevolgd.' 'Verder werd aan motto "Wereldbrand" een bedrag van f 150,00 toegekend, aan "B.A. in cirkel" f 100,00 en aan "Economie" f 75,00. De uitvoering werd opgedragen aan de ontwerpers van de motto's "Spoed" en "Zonnehof" die bij opening

der naambrieven bleken te zijn: De Roos & Overeijnder en J. Stuivinga. Volgens de ontwerpers konden op het terrein 76 woningen, waarvan 1 winkel-huis, worden gebouwd. Met spoed moest aan de plannen worden gewerkt, wilde men vóór 1 mei 1916 de woningen ter verhuring gereed hebben.'

Ondertussen lag er bij de Asser raad nog altijd de motie van de SDAP-fractie waarin men een uitspraak wilde over het functioneren van de Bouwvereniging Assen. In juni hadden de socialisten nog een poging gedaan de motie in de raad behandeld te krijgen, maar ook toen was het weer mislukt. Het college beloofde toen namelijk de zaak te zullen onderzoeken. In de raadsvergadering van 21 oktober 1915 stelde het college de raad voor een speciale commissie een onderzoek naar de woningbehoefte in Assen in te laten stellen. Daarna kreeg de enigszins boze socialist Walstra als eerste het woord:

'Het College van B. en W. heeft dit voorgesteld opdat bliken kan hoe groot de nood is. Op 't oogenblik is er groote behoefte aan arbeiderswoningen en die behoefte wordt met den dag grooter. Eigenaardig doet het aan dat juist vanavond een adres van de Bouwvereniging is ingekomen, waarin verzocht wordt een renteloos voorschot voor het bouwen van 76 'werkmans'woningen, die f 2,25 tot f 3,00 per week huur zullen doen. Nooit is er gevraagd of er aan zulke woningen wel behoefte is, terwijl voor goedkope woningen nu eerst een onderzoek moet worden ingesteld en de Bouwvereniging erkent dat 'l inwonen van gezinnen bij elkaar steeds toeneemt.'

Ook dr. De Boer deed weer een duit in het zakje:

'Ik zou de werkzaamheden der Bouwvereniging meer toejuichen wanneer zij 76 woningen van een goedkoop type ging bouwen. (...) Een arbeider begeert geen mooie kamer. Hij moet hebben een groot woonvertrek, een keuken en slaapgelegenheid boven.'

Eigenlijk was het de oude discussie weer. Aan de ene kant de roep om goedkope woningen vanuit de raad; aan de andere kant de Bouwvereniging die niet alleen met de eigen kwaliteitseisen, maar ook met de materiaalschaarste van de oorlog te maken had en niet in staat was woningen met een weekhuur lager dan twee gulden te bouwen. Van Mesdag hamerde maar weer eens op het opschuifstelsel:

'Zoodra men de zekerheid heeft dat deze 76 betere werkmanswoningen gebouwd en op 1 mei betrokken kunnen worden, worden ze te huur gesteld, 't is

van het grootste belang dat dat zoo spoedig kan gebeuren omdat de huurders hunne woningen vóór 1 Januari moeten opzeggen. De boden weten dan welke woningen leeg zullen komen en helpen daarmee weer andere gadingmakenden. Door het bouwen van een groot aantal woningen terzelfdertijd hebben we het aardig in de hand de opschuiving te bevorderen.'

De commissie die het woningonderzoek moest doen, ging aan het werk en het zou bijna een jaar duren voor men de resultaten in de openbaarheid bracht. Ondertussen kreeg de Bouwvereniging Assen in november 1915 het gevraagde voorschot van f 160.000,00 voor de 76 woningen, waarna men de bouw in december gunde aan de Rotterdamse aannemer Verwaal.

Advertentie Drentse en Asser Courant 24 november 1915.

Aanbesteding.

Namens de „BOUWVEREENIGING ASSEN” te Assen, zullen ondergeteekenden op **Dinsdag 7 December a.s., ten 2 uur**, in Hotel „DE MORIAAN”, Torenlaan 24 te Assen,

aanbesteden:

Het bouwen van 76 Woonhuizen, in 3 perceelen of in massa.

Bestek met 11 teekeningen is, zoolang de voorraad strekt, a f 5.— per stel verkrijgbaar ten kantore van eerst ondergeteekenden aan de Nieuwe Haven 115 te Rotterdam, en ligt ter inzage in 't Hotel voornoemd.

De Architecten:
DE ROOS & OVEREIJNDER te Rotterdam.
JAN STUIVINGA te Zeist.

Per advertentie riep het bestuur huurders voor de nieuwe woningen op. De belangstelling voor het 'dorp bij de Roodeweg' — spoedig daarna heette het in de volksmond 'het Rode Dorp' — was bijzonder groot. Op kerstavond 1915 werden de gegadigden uitgenodigd in café de Moriaan aan de Torenlaan waar het bestuur de avond afsloot met het voorlezen van het huurcontract. Toen een paar kandidaathuurders pro-

TE HUUR op 1 Mei a.s.:
76 WONINGEN,
w.o. 1 Winkelhuis nabij den Zuidel. Spoorweg-
overgang (BROÏKHOUTST) a. d. Anreepersstraat-
weg, welke binnenkort, behoudens goedkeuring
van autoriteiten, zullen worden **aanbested.**
Teekeningen van de indeeling van het ter-
rein en enkele woningen, te bezichtigen bureau
Asser Courant, Toranlaan.
De huurcontracten zullen **voor 1 Januari**
kunnen worden afgesloten, zoodat huurpauze
tijdig kan geschieden.
Gaduwakenden kunnen zich per brief aan-
melden bij den Voorzitter met opgave van adres
en welke huurprijs (f 2.25 a 13.—) men wil be-
talen. Vroeger gaande aanvraag behoeft niet
worden hersteld.
Namens het Bestuur van de „Bouwver-
eeniging Asser“

Er was veel belangstelling om
in het Rode Dorp te komen wo-
nen.

Assen 2/3 1916
Weldele Heer!
Gaarne zouden wy een
woning willen hebben
van de bouw vereeniging
aan de anreepersweg. in
de huurprijs van 2,25
adres is
Postnabal 4
Assen

testeerden tegen bepalingen 'als het niet mo-
gen hebben van konijne- of kippenhokken', ant-
woordde het bestuur dat men eventuele billijke
verzoeken gaarne wilde behandelen. Die avond
werden de eerste 25 contracten voor het Rode
Dorp ondertekend.

Spoedig na de jaarwisseling bleek dat de bouw
veel te langzaam vorderde. Bouwmateriaal
bleek door de oorlogssituatie met de dag duur-
der te worden en tot overmaat van ramp kreeg
de aannemer moeilijkheden met zijn metselaars
die in die dure tijd niet meer voor dertig cent per
dag wilden werken. Deze ervaringen waren niet
uniek voor Assen, maar deden zich overal in het
land voor. Er kwam pas een eind aan toen de
rijksoverheid vanaf 1916 allerlei speciale bijdra-
gen in het exploitatietekort ging verstrekken om
de woningbouw zeker te stellen.

Vooralsnog echter ging het totaal niet naar wens
met de bouw van het Rode Dorp. Het bestuur
van de Bouwvereniging kreeg hooglopende ru-
zie hierover met de aannemer, die op zijn beurt
kwaad werd op de uitvoerder en de toekomstige
huurders zagen de eerste mei steeds dichter
naderen en de vrees nam toe vanaf dat moment
zonder dak boven het hoofd te zitten. Een enke-
ling probeerde schriftelijk van het huurcontract
af te komen.

Op zaterdagmiddag 25 maart 1916 werd het be-
stuur door het college uitgenodigd de situatie te
bespreken. Het zag ernaar uit dat enkele tiental-
len gezinnen op 1 mei zonder huis zouden zit-
ten. Ook in de raadsvergadering van 19 april
werd over deze zaak gesproken. B&W stelden
de raad voor om als noodvoorziening een hou-
ten loods te kopen. In het verleden had men ook
al eens zo'n loods aangeschaft om een groep
Belgische vluchtelingen in onder te brengen. Er
kwam nogal wat protest vanuit de raad; we heb-
ben hier niet te maken met 'mensen die uit
onderaardsche holen komen, maar met vak-
arbeiders, die wijs op hun meubeltjes zijn en al-
les doen om netjes te leven.'

Toen de eerste mei gekomen was, bleken er uit-
eindelijk 24 gezinnen op straat te staan die men
een maand lang wist onder te brengen in leeg-
staande herenhuizen aan de Emmastraat en op
de Brink. Daarna konden dezen als eersten hun
nieuwe huizen in het Rode Dorp betrekken. Pas
eind december 1916 waren alle 76 woningen
gereed. Inmiddels had de raad besloten de
nieuwe straat en het pleintje in het Rode Dorp te
noemen naar koning Lodewijk Napoleon 'ter
herinnering aan den goeden gever van het
Stadsbosch in 1809'. Met een zucht van verlich-
ting sloot de Bouwvereniging deze episode uit
haar geschiedenis af. De ervaringen met het

eerste grote project waren niet onverdeeld gunstig geweest. De eerstkomende jaren zou men zich weer beperken tot veel kleinere complexen. Ondertussen was na maanden van stilte de commissie voor het woningonderzoek ook met haar werk klaargekomen. Men had het aantal Asser gezinnen vergeleken met het aantal beschikbare woningen en was tot de conclusie gekomen dat er op het gebied van de volkshuisvesting in Assen nog wel het nodige te doen was. En dat de gemeente de Bouwvereniging zou moeten vragen 'of deze vereeniging spoedig bereid is voort te gaan met de aanbouw van enige honderden nieuwe woningen.' Later zou het bestuur deze kreet vetgedrukt in het jaarverslag over 1916 opnemen: 'Enige honderden woningen!'. Nauwelijks de weinig tot vreugde stemmende ervaringen in het Rode Dorp achter de rug en dan dit; ga d'r maar aan staan! Op 13 november 1916 was er een gesprek van het bestuur met het college. Secretaris Jensma van de Bouwvereniging maakte er een uitvoerig verslag van waaruit de niet zo plezierige sfeer van het gesprek duidelijk naar voren kwam. Het college begon zich op het standpunt te stellen dat de 76 nieuwe woningen niet voorzagen in de woningnood: 'Ze werden betrokken door mensen van buiten, doch de daklozen bleven

dakloos.' Weer werd er gehamerd op een goedkoper type en de Bouwvereniging toonde zich na veel heen en weer gepraat bereid daarvoor de plannen te maken. Niet echter nadat een bestuurslid van de vereniging verzucht had dat de zorg voor de daklozen een zaak voor de gemeente was:

'Zulke mensen leveren voor een Bouwvereniging een groot bezwaar op. Eén bouwvereniging heeft tot doel verbetering van den woningtoestand. Eenkamerwoningen zijn er genoeg.'

Wat bij deze gesprekken steeds opvalt, is dat gedurende die hele periode het college van B&W iedere keer probeerde de verantwoordelijkheid voor dit onderdeel van de volkshuisvesting te leggen bij de Bouwvereniging Assen. Dit gebeurde overigens duidelijk onder druk van de raad. Met het nemen van eigen initiatieven, ja zelfs met het overnemen van het werk door de gemeente, werd wel bij voortduring bedreigd, maar tot uitvoering van de dreigementen kwam men – op twee uitzonderingen na – nauwelijks. De eerste uitzondering vormden de zestien gemeentewoningen die in 1917 aan de Tweespoorenweg (bij de Lonerstraat) voor grotere gezinnen gebouwd werden. Ook liet men in die tijd

Het Rode Dorp vlak na de oorlog. (De muziekkoepeel zou pas een jaar later gebouwd worden.)

Als je een woning huurde,
kreeg je er ledikanten bij geleverd. Leveranciers richtten zich ongevraagd tot de Bouwvereniging om een leuke order in de wacht te slepen...

ANTON SCHIPPER

ZIJLWEG 68
HAARLEM.

AGENT VAN:
BINNEN- EN BUITENLANDSCHE HUIZEN.

HAARLEM, 7 Maart 1916.

Aan het Bestuur der Bouwvereniging Assen
te Assen.
Welkom!

In verband met den bouw van
of arbeiderswoningen neem ik door den de vrijheid
u te verzoeken of er door Uwe Vereeniging ook
ledikanten met matrassen of enkel ledikanten
worden aangeschaft voor die woningen. De meest
bouwverenigingen gaan daar tegenwoordig toe over
en wordt dat gevonden met de huur een kleinigheid
te verhoogen. Mit een hygienisch oogpunt
worden meestal spieren ledikanten genomen.

Meer gaarne zou ik u dan een offer te
maken voor mijn firma de N.V. Heventer Ledikan-
ten en Matrassenfabriek th. A. J. Holtkamp te
Heventer. Uw geëerd antwoord tegemoet zien.

de teekent in afwachting
Hoogachtend
Wd. v. d.
A. Schipper

Gecopieerd

een aantal houten noodwoningen 'over de Melkweg' bouwen, waar de mensen met de laagste inkomens terecht konden die bij de jaarlijkse 'stoelendans' van de eerste mei zonder woning gebleven waren.

Voor het overige had de gemeente het advies van inspecteur Van Schuijlenburg ter harte genomen die op 4 september 1916 o.a. het volgende aan het college geschreven had:

'Waarom, mag ik vragen, zoude de Gemeente het beter kunnen doen dan een bestuur van een bouwcorporatie, bestaande uit kloeke, zich voor de verbetering van den volkshuisvesting zoo belangeloos aangordende mannen? Hebben Burgemeester en Wethouders misschien gebrek aan werkzaamheden? Wil men meer ambtenaren in plaats van vrije mannen belasten met woningbouw, met het verhuren van woningen en het innen van huren?'

In dit kader moet ook nog een enkele opmerking gemaakt worden over de personele samenstelling van het bestuur van de Bouwvereniging die in die periode nogal wat veranderde. De balans van die veranderingen was een grote verbetering van het contact tussen gemeente en Bouwvereniging. Wellicht zou zelfs gesproken kunnen worden van een grotere invloed van de gemeente op de Bouwvereniging. Van de oprichting van de vereniging af werden twee bestuursleden door de raad benoemd. In 1917 benoem-

de de raad G.C. Lunsingh Meijer en J.E. Smit. De eerste was op dat moment wethouder, terwijl Smit raadslid voor de SDAP was. (Smit zou overigens in 1919 Lunsingh Meijer, die toen gedeputeerde werd, opvolgen. Na een conflict binnen de SDAP verdween Smit in 1924 uit de raad. Vele jaren zou hij secretaris van de Bouwvereniging blijven.) Het jaar 1917 bracht niet alleen twee nieuwe bestuursleden, maar ook een nieuwe voorzitter. Van Mesdag moest namelijk wegens drukke werkzaamheden bedanken als voorzitter en hij werd opgevolgd door een van de anderen van het eerste uur: A. van Leusen.

Inmiddels was er voor de Bouwvereniging na het gesprek met het college van B&W een periode van grote activiteit aangebroken. Hierbij werd men geholpen door de financiële mogelijkheden die de rijksoverheid begon te creëren om de bouwproductie in de niet-particuliere sfeer op gang te houden. De dag na het gesprek op het gemeentehuis besloot het bestuur grond aan de Zandgaten (de Talmastraat) te kopen en ook gaf men de Asser architecten de opdracht binnen een week een schetsontwerp te maken van drie soorten woningen. In het eenvoudigste type zouden een woonkamer/keuken moeten komen van 16 m², een 'spoelplaatsje', een bedstede, een kelderkast en achter het huis een schuurtje. Boven zouden twee slaapkamertjes gemaakt moeten worden. Verder moesten de architecten

De woningen van de Bouwvereniging Assen aan de Zandgaten (later Talmastraat).

een schets maken voor een woning voor grotere gezinnen met twee extra slaapkamers en een 'beter soort woning' met een 'mooie kamer en een vrije gang'.

In 1917 bouwde de Bouwvereniging Assen 34 van deze woningen waarvan twintig aan de Zandgaten. De overige veertien waren van het eenvoudigste type met een weekhuur van f 1,75 en ze kwamen aan de Melkweg en een nieuw dwarsstraatje daarop (Dahliastraat). De Bouwvereniging bleef doorgaan met het aankopen van grond en in de periode 1918/1919 werden er op verschillende plaatsen in de stad nog een tachtig woningen bijgebouwd.

Het Witte Dorp in de jaren dertig.

Het Kanaal bij de sluis.

Het bijzondere van het nieuwe blok woningen aan het Kanaal bij de Stegweg was dat daar voor het eerst in twee verdiepingen gebouwd werd. Hetzelfde was het geval met de twaalf woningen aan de Oosterhoutstraat. Deze huizen hadden nog iets bijzonders omdat ze niet met woningwetgeld gebouwd werden, maar met financiële steun van het 'Nationaal Steuncomité'. De huizen in de Oosterhoutstraat werden, omdat ze voor een beter publiek bestemd waren, middenstandswoningen genoemd. Deze nieuwe manier van financieren en de 'betere' huurders brachten voor het bestuur zoveel nieuwe moeilijkheden met zich mee dat, toen er sprake was van de bouw van meer middenstandswoningen, de meerderheid zich daar fel tegenkeerde. Iemand riep volgens de notulen uit: 'Wij hebben reeds werk en beroerdigheden genoeg!'

In het jaarverslag over 1918 merkte het bestuur op:

'Niettegenstaande de snelle aanbouw van woningen blijkt er nog een tekort te zijn, zelfs in die mate, dat door de Gemeente noodwoningen moesten worden gebouwd en dubbele bewoning veelvuldig voorkomt.'

De noodwoningen van de gemeente waar in dit citaat sprake van was, waren de barakken die in een ander verband al eens genoemd zijn. Werk was er inderdaad voor de Bouwvereniging Assen te over. Men ging in die tijd denken over een nieuw groot complex in Assen-Oost waar de Bouwvereniging in de loop van een aantal jaren nagenoeg alle grond tussen de spoorlijn en de Melkweg in handen gekregen had. In oktober 1918 werd de gemeente gevraagd een straatindeling – dit leek erg veel op wat we tegenwoordig een bestemmingsplan zouden noemen – voor het gebied te maken.

Diezelfde maand, op 19 oktober 1918 om precies te zijn, werden de drie Asser architecten De Vries, Boelens en Havermans uitgenodigd om over de hoofdlijnen van het tweede grote complex van de Bouwvereniging te komen praten. In het voorjaar van 1919 werd het drietal uitgebreid met architect J. Smallenbroek. De heren kregen van het bestuur de overweging mee 'weinig te letten op verfraaiing, doch des te meer op deugdelijkheid en gerieflijkheid. In die eerste bijeenkomst werd een program van eisen opgesteld dat in totaal zeventien punten besloeg, variërend van de houten vloer in de keuken tot het bouwbedrag van f 1800,- à f 1900,- per woning.

In totaal zouden er in wat later het Blauwe Dorp zou gaan heten, 128 woningen gebouwd worden. Ondertussen hadden de architecten Boelens en De Vries ook een plan gemaakt voor het gebied dat men eerst 'het terrein Port-Natal' noemde. Later werden de 64 woningen daar – in navolging van het Rode en Blauwe Dorp – het Witte Dorp genoemd. Wonen in het Witte Dorp was voor Asser begrippen in 1921 een ongekende luxe. De woningen deden meer dan vijf gulden huur per week. Op grond van de exploitatie zouden de huizen f 445,- per jaar op moeten brengen, maar daar mocht een rijkstoeslag van f 160,- op gekort worden.

Voor de eerste jaren na de Eerste Wereldoorlog was het in een razendsnel tempo gegaan: van een kleine 200 woningen na de voltooiing van het Rode Dorp in 1916 tot vijf jaar later meer dan 500 woningen na de bouw van het Witte Dorp. De kritiek die in de begintijd op het beleid van de Bouwvereniging vanuit de Asser raad gekomen was, was toen al een tijd verstomd, hoewel de bestuurssamenstelling van de vereniging daar ook wel enige invloed op zal hebben gehad. Toch bleek uit de volkshuisvestingscijfers dat er ook toen nog een absoluut woning-

tekort van meer dan 250 woningen bestond. In het jaarverslag over 1920 merkte de Bouwvereniging dan ook het volgende op:

'Van het stopzetten van den bouw mag dus nog geen sprake zijn. Echter is het bouwen onder de tegenwoordige omstandigheden geen aangenaam werk. Nog steeds is de toestand zoo, dat de huur, welke de woningen moeten opbrengen om een sluitende exploitatie te krijgen, veel te hoog is voor de draagkracht van de bewoners, zoodat dus nog steeds een toeslag op de huur gegeven moet worden.'

Maar de financiële ondersteuning door het rijk, die ook in Assen voor zo'n opleving in de woningwetbouw had gezorgd, had al weer zijn langste tijd gehad. In het begin van de jaren twintig besloot de regering de bijdrage in de huur, waar in het bovenstaande citaat nog sprake van was, stop te zetten. In de vergadering van 28 april 1920 hadden ze in het bestuur van de Bouwvereniging dan wel tegen elkaar gezegd 'dit jaar eens flink aan te pakken', de praktijk zou anders uitpakken.

De plannen die er lagen voor een stuk grond ten zuid-oosten van het Blauwe Dorp (Geranium-

De 'middenstandswoningen' aan de Oosterhoutstraat.

Een vooroorlogse foto van het
Blauwe Dorp.

Uit zijn geheugen tekende de heer Herman Frankot de noodwoningen die de gemeente aan het eind van de Eerste Wereldoorlog liet bouwen. Deze barakken waren bestemd voor de mensen met de laagste inkomens. In 1925 verdwenen de woningen en konden de bewoners doorstromen naar de 'alereenvoudigste woningen' die de Bouwvereniging voor hen gebouwd had. (Deze tekening komt uit het boekje 'Lombok en Aardscheveld – Daar mag 'k ja zo graag over praten...' van M. W. van der Sluis.)

straat e.o.) werden in april 1921 door de Asser raad goedgekeurd, maar de officiële goedkeuring door het rijk liet meer dan een half jaar op zich wachten. Pas in de loop van 1922 kwam dit complex van 36 woningen gereed. Op initiatief van de gemeente had men ook plannen op stapel staan om 'een aantal van de allereenvoudigste woningen' te bouwen voor de mensen die nog steeds in de houten gemeentelijke noodwoningen zaten. 'Moge het ons gelukken de overheid van deze wenschelijkheid te overtuigen,' stond er in het jaarverslag over 1922. Het duurde tot 1924 voor er 47 woningen voor 'sociaal achterlijken' – zoals men dat in die tijd fijntjes noemde – aan het woningbezit van de Bouwvereniging toegevoegd konden worden. Deze huizen werden op verschillende plaatsen gebouwd, maar wel steeds aan de uiterste rand van de 'bewoonde wereld'; op het eind van de Molenstraat, de Langedijk, aan de Ter Aardseweg en aan de Witterstraat halverwege Assen en Witten. Bij de verhuizing uit de barakken deden zich de nodige problemen voor. Sommigen voelden weinig voor een nieuwe woning, ande-

ren weigerden de huur te betalen en bij weer anderen 'laet de zindelijkheid zoo veel te wenschen over dat de betrekking van een nieuwe woning onmogelijk is'. Maar ook hier werd een mouw aan gepast en na bijna vijftien jaar onafgebroken bouwactiviteiten kon het bestuur het jaarverslag over 1925 met de volgende regels afsluiten:

'Nu de woningnood is opgelost, kan het doel onzer vereeniging verbetering der volkshuisvesting weder op de voorgrond treden en bestaat dus weer de mogelijkheid van afkeuring van krotwoningen.'

Het zou meer dan twintig jaar duren voor er in Assen weer nieuwe woningwetwoningen gebouwd konden worden.

In 1924 werden er 47 'allereenvoudigste woningen' op verschillende plaatsen aan de uiterste rand van de stad gebouwd. Dit blokje stond op het eind van de Molenstraat bij de Langedijk.

Nieuwbouw van de Bouwvereniging Assen 1916-1924

1916

76 woningen (w.o. een winkel) in het Rode Dorp

1917

20 woningen aan de Zandgaten (Talmastraat)

1917

14 woningen bij de Melkweg (Tuinstraat, Dahlstraat)

1918

23 woningen (w.o. een winkel) bij het Muldersveentje (Ericastraat)

1918

16 woningen aan de Nieuwstraat (Weth. Buningstraat)

1918

8 woningen aan de Groningerstraat (westkant)

1918

16 woningen aan het Kanaal bij de Stegweg (Sluisstraat)

1918

5 woningen aan de Nieuwstraat (Weth. Buningstraat)

1919

12 woningen aan de Oosterhoutstraat

1920

128 woningen (w.o. twee winkels) in het Blauwe Dorp

1921

64 woningen (w.o. twee winkels) in het Witte Dorp

1922

36 woningen bij de Geraniumstraat

1924

47 woningen op verschillende plaatsen in de stad (Tuinstraat, Talmastraat, Molenstraat, Zwartwatersweg, Ter Aardseweg, Witterstraat, Langedijk)

Op 31 december 1924 beschikte de Bouwvereniging Assen over 595 woningen (w.o. negen winkels).

De Bouwstichting Boaz

In het eerste notulenboek van de Bouwvereniging werd de periode tot april 1918 opgetekend; 329 dicht beschreven bladzijden lang. Wie al die pagina's doorgeworsteld heeft, is slechts eenmaal het woord 'Boaz' tegengekomen. Op 16 september 1917 werd er opgetekend: 'Brief Boaz voor kennisgeving aangenomen'. De brief is in de loop van de jaren verloren gegaan, maar er zal ongetwijfeld ingestaan hebben dat op 24 augustus van dat jaar door notaris De Fremery een akte opgemaakt was waarin de oprichting van de Bouwstichting Boaz geregeld werd. Voortaan had de grote Bouwvereniging Assen er een klein broertje bij! Enkele tientallen jaren lang zouden de Bouwvereniging en Boaz beide in Assen werkzaam zijn 'uitsluitend in het belang der volkshuisvesting'; een ieder op zijn eigen manier – zonder elkaar al te veel voor de voeten te lopen.

Om het eerste begin van Boaz te begrijpen moeten we iets verder terug gaan in de tijd dan de zomer van 1917. Aan het eind van het jaar daarvoor was het tot een botsing gekomen tussen gemeente en Bouwvereniging. Behalve een grotere invloed op het bestuur van de Bouwvereniging van de kant van de gemeente volgde er een grotere bouwactiviteit in Assen op. Een landelijk beeld overigens, gestimuleerd door de ruimere financiële mogelijkheden die de rijksoverheid tijdens en vlak na de Eerste Wereldoorlog bieden om de woningnood aan te pakken en de sociale onrust in het land in de kiem te smoren.

Die financiële mogelijkheden waren er de oorzaak van dat in die tijd overal in het land nieuwe woningbouwcorporaties in het leven geroepen werden. Was de Bouwvereniging in 1908 ongeveer de zeventigste 'toegelaten instelling' in Nederland, in de periode 1917-1920 was Boaz een van de ruim 800 woningbouwinstellingen die er alleen al bij kwamen en het totaal in de buurt van de 1300 brachten.

Over de gebeurtenissen die tot de oprichting van Boaz geleid hebben, is iets meer te zeggen dan over de begintijd van de Bouwvereniging, waar in hoofdstuk 3 enige beschouwingen aan gewijd zijn. De oorzaak hiervan is niet dat er ori-

ginele bronnen uit die tijd van Boaz bewaard zijn, maar dat het Boaz-bestuur altijd veel aandacht besteed heeft aan het herdenken van de oprichtingsdatum en dat de woorden die er bij zo'n gelegenheid gesproken werden, hun weg naar de notulenboeken gevonden hebben. Het onderstaande verhaal over het allereerste begin is daar voor een belangrijk deel aan ontleend. Op een avond in januari van het jaar 1917 maakte de Asser fabrikant Jacob Timmer een afspraak met Van Schuijlenburg, de inspecteur van de volksgezondheid die we op de voorgaande bladzijden al een paar keer tegengekomen zijn. Timmer was voorzitter van de Christelijke Patroonsvereniging 'Boaz'. (Spoedig daarna werd de naam van de vereniging veranderd in Christelijke Middenstandsvereniging.) Uit het contact met Van Schuijlenburg kwam het initiatief van Timmer voort om bij de eerstvolgende vergadering van de Patroonsvereniging de vraag aan de orde te stellen; ligt het op de weg van de christelijke middenstanders om zich met woningbouw te gaan bezighouden?

Zoals in dit soort gevallen gebruikelijk richt je dan een commissie op om de zaken op een rijtje te zetten. Op 25 mei 1917 al kwam de woningbouw opnieuw in de vergadering van de vereniging aan de orde. In de brochure die ter gelegenheid van het 40-jarig bestaan van Boaz werd uitgegeven, staat van die bijeenkomst de volgende impressie:

'Er ontspan zich een drukke discussie. Niet alle leden waren er even warm voor. Waaron – zo vroegen sommigen – moet nu juist de Christelijke Patroonsvereniging hier de schouders onder gaan zetten? Zij zagen de noodzaak niet. Maar anderen kwamen daartegen in het geweer. Zij wezen er met klem op, dat in de Statuten sprake was van het feit dat de vereniging diende mede te werken aan de Christelijke gemeenschap. Zij hadden ook nog een praktisch argument. Moest men ook niet alles doen om het eigen personeel aan een goede woning te helpen? Zij voerden een warm pleidooi voor aanpakken. En zij wonnen het. Er werd besloten spijkers met koppen te slaan door meteen een commissie in het leven te roepen, met de opdracht de oprichting van een woningbouwstichting voor te bereiden, die de naam zou dragen: Bouwstichting 'Boaz'. De kogel was door de kerk.'

De volgende maand kwam er een gesprek met het college van B&W waaruit men concludeerde dat er ook van die kant geen bezwaren bestonden tegen een tweede woningbouwcorporatie in Assen en op 4 juli 1917 kon secretaris T. Lunshof de eerste vergadering van Boaz notuleren. Er werden drie commissies gekozen die

zich bezig moesten gaan houden met de aankoop van bouwterrein, het voorbereiden van een bouwplan en het opstellen van statuten van een stichting. Onderaan zijn verslag schreef hij:

'Deze eerste vergadering der Bouwstichting Boaz was door alle leden bezocht en kenmerkte zich door aangename toon en gezellige besprekingen, waardoor we met vertrouwen op de ingeslagen weg voortgaan, biddende dat de Heere onzen arbeid mag zegenen.'

In tegenstelling tot de Bouwvereniging Assen koos Boaz voor een stichtingsvorm, waarbij overigens de bestuursleden gekozen werden door de Christelijke Patroonsvereniging. Op papier verschilt de stichtingsvorm nogal van die van de vereniging, maar in de praktijk maakte het in dit geval weinig uit, omdat de leden van de Bouwvereniging hun bestuur zoveel vrijheid lieten dat de bestuurlijke mogelijkheden daar even groot waren als bij Boaz. Voor het in de zin van de Woningwet vereiste stichtingskapitaal gaf Boaz aandelen uit met een totale waarde van f 1200,- die onder de bestuursleden verdeeld werden.

De mannenbroeders gingen in augustus 1917 zo voortvarend te werk dat er al grond gekocht was aan de Molenstraat voor men bij de notaris geweest was om de stichting officieel op te richten. Wel werd er door een bestuurslid als bezwaar tegen de aankoop aan de Molenstraat naar voren gebracht dat die grond erg dicht bij dat van de Bouwvereniging lag, maar de rest van het bestuur deed dat als niet terzake doende af. Ook werd om 'meteen goed voor de dag te komen' architect A. Smallenbroek Jzn, zelf bestuurslid van Boaz, gevraagd een plan te maken voor veertien woningen.

In de herfst van '17 was eigenlijk alles gedaan wat er gedaan kon worden: het beginkapitaal van de stichting stond op de bank, de notaris had de akte opgemaakt, er was grond aan de Molenstraat beschikbaar en er lag een blauwdruk voor veertien woningen. Maar de koninklijke goedkeuring liet nogal op zich wachten en die moest eerst komen om als 'toegelaten instelling' voor het bouwen van woningwetwoningen in aanmerking te komen. Het zou nog tot 15 februari 1918 duren voor in Koninklijk Besluit no. 45 de Bouwstichting 'Boaz' goedgekeurd werd en toegelaten als 'stichting uitsluitend in het be-

Zo werden de 48 genummerde aandelen van de Bouwstichting Boaz onder de leden van het stichtingsbestuur verdeeld.

	No. - Aandelen	Kapit.
J. Fimmers	1-2-3-4-5-6-7-8	f 200.
J. Lunshof	45-46-47-48	100
W. Baakman	9-10	50
C. Boscha	11-12-13-14-15	125
H. Geerts	16-17-18-19	100
G. Halsbeek	20	25
W. Woori	21-22-23-24-25-26-27	
	28-29-30	250
W. Schaffer	31-32-33-34	100
C. Smallenbroek	35-36-37-38-39-40	
	41-42-43-44	250

Bekendmaking

ingevolge het bepaalde bij art. 13 van het Koninklijk besluit van 28 Juli 1902 (Staatsblad n°. 160).

Heden, 24 Augustus 1917, verschenen voor mij, Diederik Anne Maria de Fremery, notaris ter standplaats Assen, arrondissement Assen, in tegenwoordigheid der beide na te noemen getuigen, de heeren:

1. Jakob Timmer, beschuiftabrikant;
 2. Teunis Lunshof, schilder;
 3. Hendrik Baakman, rijwielfabrikant;
 4. Anko Bosscha, makelaar;
 5. Geert Geerts Janzoon, sannemer;
 6. Geert Kalsbeek, kuiper;
 7. Hendrik Mooi, kleermaker;
 8. Hendrik Scheffer, zonder beroep;
 9. Albert Smallembroek Janzoon, architect,
- allen wonende te Assen.

De comparanten verklaarden bij deze af te zonderen een bedrag van twaalfhonderd gulden en daarmede in het leven te roepen eene stichting, genaamd: Bouwstichting „Boaz”, gerechtigd te Assen, met het uitsluitend doel de woningtoestanden in de gemeente Assen te verbeteren, onder bepaling, dat deze stichting, waarvoor deze akte als stichtingsbrief zal gelden, zal worden beheerd naar de volgende voorschriften:

Art. 1. De stichting heeft uitsluitend ten doel werkzaam te zijn tot verbetering der volkshuisvesting in de gemeente Assen; de bestuurders als zoodanig zijn niet bevoegd tot eenige handeling, welke iets anders beoogt.

Art. 2. De stichting tracht dit doel te bereiken:

a. door den bouw van woningen in de gemeente Assen, op door haar aldaar in eigendom of in erfpacht of met recht van opstal te verkrijgen grond, hetzij ter voorziening in volstrekt gemis van geschikte werklieden- of arbeiderswoningen, hetzij ter vervanging van voor de gezondheid schadelijke woningen van dien aard;

b. door bestaande woningen, geschikt voor werklieden- en arbeidersgezinnen, aan te koopen en in beteren staat te brengen;

c. door de aldus gestichte of in eigendom verkregen en verbeterde woningen te verhuren.

Art. 3. De woningen der stichting worden verhuurd tegen zoodanigen huurprijs, als onder normale omstandigheden in den regel voor woningen van die soort te Assen wordt betaald.

Nederlandse Staatscourant 11
maart 1918.

lang der volkshuisvesting werkzaam'. Op 11 maart 1918 werd het besluit in de Nederlandse Staatscourant gepubliceerd.

Waarschijnlijk ongeduldig geworden door het lange wachten was de stichting ondertussen maar vast begonnen een lijst aan te leggen van de huurders die in aanmerking moesten komen voor een woning aan de Molenstraat. Op 11 februari 1918 waren de eerste namen bekend en werd de lijst voorgelezen: 'Uit den aard der zaak volgde hierover noch al eenige bespreking.' Men koos de eerste elf huurders uit, 'terwijl de leden er opmerkzaam op worden gemaakt om geen huurders eenige toezegging te geven, maar alleen te verwijzen naar de secretaris'.

Ruim een maand later werd het gesprek over de huurders voortgezet en de meningsverschillen die de maand daarvoor al in de lucht gehangen hadden, kwamen nu duidelijk naar voren:

'Er ontstond nogal eenige discussie. Zoo zelfs dat een lid het met het woord niet af kon, maar zelfs door eenige vuistslagen op tafel kracht bij zijn betoog meende te moeten zetten.'

De oorzaak van deze discussie is waarschijnlijk gelegen in onduidelijkheden uit de begintijd van Boaz. Toen de christelijke middenstanders over een bouwstichting dachten, hadden ze in het achterhoofd 'om personeel dat bij Chr. patroons werkzaam was aan een goede woning te helpen' (een citaat uit de toespraak van de secretaris ter gelegenheid van het dertigjarig bestaan van Boaz). Op grond van de statuten echter werd Boaz, net als iedere andere 'toegelaten instelling', een stichting die tot doel had om de volkshuisvesting in zijn algemeenheid in Assen te verbeteren.

Het verzoek om een voorschot van f 66.800,- voor de bouw was in januari 1918 bij de gemeente ingediend en werd op 7 februari door de raad goedgekeurd. De enige die bij dat agenda-punt 3 het woord voerde was een deskundige op het gebied van de volkshuisvesting: Smit, SDAP-raadslid en tevens bestuurslid van de Bouwvereniging.

'Het verheugt mij, dat er naast de Bouwvereniging een andere vereeniging is ontstaan, die ook verbetering der volkshuisvesting ten doel heeft. Op deze wijze kan men spoediger komen tot een aantal woningen dat beslist noodzakelijk is. De tekening van deze woningen heeft mij echter niet heelemaal bevredigd. Met verwondering heb ik gezien dat voor de kamer één gewoon klein raam geprojecteerd is. In de bestaande arbeiderswoningen heeft men of één raam - waar ik niet zo'n voorstander van ben - of twee van die ramen zooals er één op de tekening voorkomt. (...) Het type woningen krijgt door dat eene raam een stempel voor de arbeidersklasse, die ik er niet op gedrukt wil. Ik meen, dat de tijd voor woningen met één raam voorbij is, ook al is de kamer klein. Het is zeer wenschelijk om deze woningen een net en vriendelijk aanzicht te geven.'

Agendapunt 4 van die vergadering betrof overigens een voorschot van f 81.000,- voor de bouw van 22 woningen en een winkel bij het Muldersveentje door de Bouwvereniging. Dat punt werd zonder beraadslagingen aangenomen.

Vier dagen na de raadsvergadering besloot het Boaz-bestuur een 'steen met eenvoudige in-

scriptie' te laten maken die door de voorzitter bij de eerste steenlegging ingemetseld zou gaan worden. Dat feest vond op woensdag 20 maart aan het eind van de middag plaats. Op 12 mei 1918 kon bode Hofman al beginnen met het ophalen van de huur in de Molenstraat tegen een wekelijkse vergoeding van een stuiver per woning. De huurprijs van de huizen was f 3,30 per week; een prijs te vergelijken met de duurste woningen van de Bouwvereniging op dat moment: de huizen in het Rode Dorp.

In die periode zat Boaz – evenals trouwens de Bouwvereniging waar men de bouw van het Blauwe en Witte Dorp voorbereidde – op het hoogtepunt van de bouwactiviteiten. In het jaarverslag over het boekjaar 1 mei '18 - 1 mei '19 gaf het Boaz-bestuur daar zelf de volgende opsomming van:

'De eerste bouw, zijnde een 6-tal woningen aan de Molenweg is reeds langen tijd voltooid, terwijl tevens aan den Melkweg nog een 6-tal woningen zijn bijgebouwd. Bij deze woningen was een aanmerkelijk stuk grond voor de huurders als tuin beschikbaar, zoodat deze van een ander type zijn als voorgaande. Ook zijn er plannen in gereedheid gebracht voor de bouw van een 27-tal woningen en een winkelhuis aan de weg naar Zandgaten, welke woningen wij hopen ook dit jaar gereed zullen zijn. Terwijl ook nog een stuk bouwgrond is aangekocht aan de Molenweg, tegenover de reeds bestaande woningen. Dit terrein zal zoo spoedig mogelijk bebouwd worden.'

Tekenend voor de koortsachtige activiteiten van zowel Boaz als Bouwvereniging was een gebeurtenis in januari 1919 toen beide corporaties met de eigenaar over hetzelfde bouwterrein aan de Anreperstraat in onderhandeling bleken te zijn. Nadat beide besturen contact met elkaar gehad hadden, besloot men zich niet tegen elkaar uit te laten spelen. Boaz trok zich terug uit de onderhandelingen en de Bouwvereniging kon het hele gebied verwerven waar spoedig daarna het Witte Dorp gebouwd zou worden.

In de loop van 1920 had de christelijke bouwstichting na voltooiing van twee blokken aan de Zandgaten (Talmastraat) in totaal vijftig huizen en een winkel in haar bezit. Vooral de bouw aan de Zandgaten had op het laatste moment enorm veel vertraging opgelopen, toen de aannemer weigerde het werk verder uit te voeren voor de aangenomen som vanwege de sterk gestegen materiaalkosten en het invoeren van de achturige werkdag die de lonen van de werklui deed stijgen. Boaz besloot daarop de uitvoering in eigen beheer voort te zetten. Ook de Bouwvereni-

Het eerste complex van Boaz aan de Molenstraat. (De gevelsteen hangt tegenwoordig als versiering in het SWA-bedrijfsgebouw.)

Aan de Zandgaten (later Talmastraat) bouwde Boaz haar grootste vooroorlogse complex: 29 woningen en een winkel.

ging werkte in die tijd trouwens nogal eens op die manier. Toen het werk aan de Zandgaten klaar was, ontving de Boaz via de Christelijke Middenstandsvereniging klachten over het zelf voor aannemer spelen. Het bestuur van de stichting besloot daarop, omdat de sociale omstandigheden zich weer enigszins genormaliseerd hadden, weer met het in eigen beheer uitvoeren te stoppen.

Toen de twee blokjes van vier woningen aan de Zwartwatersweg gereed waren gekomen op 1 mei 1921, hield de grote bouwstroom van Boaz een tijdlang op. Plannen waren er overigens voldoende. Men wilde legenerover het complex aan de Molenstraat 35 woningen bouwen en bovendien had men bouwterrein gekocht aan het eind van de Venestraat. Het bestuur liep zelfs met plannen rond om over dat terrein heen een verbingsstraat aan te leggen tussen de Zandgaten en de Molenstraat, zodat men aaneengesloten zou kunnen bouwen.

In precies dezelfde tijd waarin de plannen van de Bouwvereniging voor 36 woningen in de Geraniumstraat maandenlang op een Haags bureau bleven liggen, gebeurde ongeveer hetzelfde met het plan van Boaz voor 35 woningen aan de Molenstraat. In het vorige hoofdstuk is al aangegeven dat het rijk de financiële middelen voor de woningwetbouw drastisch aan het terugschroeven was. In het jaarverslag van Boaz over 1920/1921 werd daar nadere informatie over gegeven:

'De Minister van Arbeid is van oordeel, dat in verband met den voorgenomen bouw van andere woningen, op grond van statistische gegevens in Assen geen woningnood meer bestaat en daarom geen voorschotten en bijdragen kan verlenen. Wanneer de Minister bij zijn in dezen aangenomen houding volhardt, dreigt dit een schadepost voor onze Stichting te worden. Het is wel jammer, dat dit mooie terrein, zoo gunstig gelegen, waarvoor ruim 2 jaren geleden reeds de eerste plannen gemaakt werden, nu niet aan zijne bestemming zal kunnen beantwoorden. Wij hopen echter, dat de hier in Assen nog wel ter dege bestaande woningbehoefte den Minister alsnog aanleiding moge geven, toestemming tot dezen bouw te geven.'

In juni 1921 reisden Boaz-voorzitter Timmer, Van Leusen, de voorzitter van de Bouwvereniging, en Smit die inmiddels al weer enige jaren wethouder was, naar Den Haag om de beslissing een duwtje in de goede richting te geven. Later bezocht Smit Den Haag nog een keer samen met burgemeester Jolles om daar cijfers te overleggen die aan moesten tonen dat er in As-

sen nog wel degelijk van woningnood sprake was. Na veel vijven en zessen kwam uiteindelijk in oktober van dat jaar 1921 de koninklijke goedkeuring alsnog af. De Bouwvereniging mocht haar woningen aan de Geraniumstraat bij het Blauwe Dorp gaan bouwen en Boaz kon aan de overkant van de Molenstraat aan de slag.

Toen waren de plannen van de christelijke bouwstichting voor het bouwterrein aan de Venestraat al lang in de ijskast verdwenen. Men had de grond als tuintjes verhuurd en meer dan een jaar lang werd er in het bestuur met geen woord over gerept.

Toen het Boaz-bestuur eind 1922 de zaak op een rijtje zette, concludeerde men dat de enige kans op woningbouw aan de Venestraat was om daar te streven naar woningen van het allereenvoudigste type. Ook de Bouwvereniging was op dat moment over dergelijke woningen aan het denken. Op 23 april 1923 had Boaz een gesprek met het college over deze zaak. Duide-lijk werd toen dat er alleen gebouwd mocht worden, als de huizen verhuurd zouden worden aan de bewoners van de gemeentelijke noodwoningen in het oosten van de stad. Een tweede voorwaarde was dat het gemeentebestuur medezeggenschap in de plannen wilde hebben. Boaz verklaarde zich bereid rekening te zullen houden met de wensen die er bij de gemeente leefden, maar voelde niets voor medezeggenschap van die kant. Bovendien liet het bestuur duidelijk

Aan de Melkweg (later Tuinstraat) bouwde Boaz zes woningen 'in den geest van kleine landhuisjes', zoals de notulen van de bestuursvergadering van 7 juli 1918 vermeldden. Ze stonden ter hoogte van de Zwensterstraat.

doorschemeren weinig zin te hebben in deze nieuwe huurders 'die het aanzien van de woningen zouden schaden'.

Het was duidelijk: Boaz haakte af en de Bouwvereniging mocht alle 47 woningen voor 'sociaal achterlijken' bouwen. De Bouwstichting Boaz realiseerde zich dat de kans op nieuwbouw aan de Venestraat definitief verkeken was en nam het besluit het bouwterrein in huisplaatsen aan particulieren te verkopen. Toen men vele jaren later – in 1930 – de laatste bouwplaats aan de man had gebracht, bleek de Venestraat Boaz een strop van f 1235,74 opgeleverd te hebben. Voor Boaz was toen al vele jaren het woningbeheer voor de woningbouw in de plaats gekomen. Van de 690 woningwetwoningen in Assen waren er 95 van Boaz. Uit het feit dat we deze woningen later de 'vooroerlogse woningen' zijn gaan noemen, moge blijken dat het daarna nog ongeveer twintig jaar zou duren voor er in Assen weer sociale woningbouw tot stand zou kunnen komen.

Nieuwbouw van de Bouwstichting Boaz 1918-1922

1918
16 woningen aan de Molenstraat

1919
8 woningen aan de Melkweg (Tuinstraat)

1920
29 woningen (w.o. een winkel) aan de Zandgaten (Talmstraat)

1921
8 woningen aan de Zwartwatersweg

1922
36 woningen aan de Molenstraat

Op 31 december 1922 beschikte de Bouwstichting Boaz over 95 woningen (w.o. een winkel).

Zuinig beheer en nette bewoning

De houding van de Bouwvereniging Assen en de Bouwstichting Boaz ten opzichte van de huurders te omschrijven als 'bevoogdend' is vanuit het huidige perspectief een even terechte als nutteloze bezigheid. Degene die voor dat bevoogdende een overdreven bemoeizucht wil lezen, schiet onherroepelijk tekort in zijn analyse van de vooroorlogse sociale woningbouw in Assen. De houding van beide besturen van de Asser woningbouwcorporaties werd namelijk ingegeven door twee overwegingen die geplaatst in die tijd volkomen begrijpelijk waren. Op de eerste plaats waren ze trots op hun mooie huizen en zij waren er zuinig op, omdat ze de inspanningen kenden die er voor nodig geweest waren. Een dergelijke houding verwachtte men ook van de huurders. Verder had een bestuur van een woningbouwcorporatie in die tijd zich niet alleen als doel gesteld om huizen te verhuren, maar ook om bij te dragen tot de opvoeding van de huurders die zich zou moeten uiten in een 'nette bewoning'.

Deze beide elementen zijn van het begin af in de geschiedenis van beide instellingen aan te wijzen. Toen de eerste blokjes van de Bouwvereniging een paar weken bewoond waren, kregen de huurders een uitnodiging om op de bestuursvergadering van 25 juli 1910 te verschijnen. Zes huurders kwamen daar met klachten variërend

van wateroverlast achter het huis tot het verzoek een bel en een brievenbus aan te brengen. Ook waren er klachten over het behang dat de vereniging in de kamer aan wilde laten brengen. Alle klachten werden genoteerd en men zou kijken wat eraan gedaan kon worden. Zo ook met het behang:

'De heer Jalvingh zal nagaan of behang nog geruild kan worden. 3 Vrouwen, door de huurders aangevozen, zullen dan de keus uit de stalen mogen maken.'

Zo werden in zijn algemeenheid vele uren van de vergaderingen in beslag genomen door allerlei kleine beheerszaken, klachten en verzoeken van huurders. Soms kon men er niets aan doen. In andere gevallen bleken klachten terecht en werden verzoeken ingewilligd. Vaak kreeg de huurder in de beginperiode van de Bouwvereniging geld of materiaal om de reparatie zelf uit te voeren.

Vaak hadden de klachten te maken met de nutsvoorzieningen. De eerste woningen hadden muntgasmeters, maar geen huis was op de waterleiding aangesloten. Naarmate er meer klachten kwamen over de kwaliteit van het drinkwater – in het tweede hoofdstuk stond daar al een voorbeeld van – verdwenen de putten en pompen achter het huis en rond 1920 waren bijna alle woningwetwoningen op de Asser Bronwaterleiding aangesloten. Uit die tijd stammen de eerste verzoeken om aansluiting op het elektrisch net; tien jaar later, rond 1930, gevolgd door verzoeken zich aan te mogen laten sluiten op de Asser Radiocentrale van Tromp. Het bestuur besliste steeds van geval tot geval met de financiële mogelijkheden van de huurder in het

De Lodewijk Napoleonstraat aan het begin van de jaren dertig.

achterhoofd. Al die moderne nieuwigheden mochten er niet de oorzaak van worden dat een huurder zijn normale huur niet meer op kon brengen!

Uiteindelijk had het bestuur steeds het laatste woord. Ook als er over de burens geklaagd werd. Die en die had kippen in het schuurtje, daar werden varkens in de tuin gehouden en of het bestuur maar even wilde komen kijken! Niet te tellen zijn de burenruzies die via de notulenboeken van Bouwvereniging en Boaz werden uitgevochten. Uiteindelijk draaide het er meestal op uit dat de boosdoener aan het bestuur tekst en uitleg moest geven.

Zo had secretaris Jensma van de Bouwvereniging in november 1917 een gesprek met een huurder van de Groningerstraat en Jensma vertelde het bestuur over de huurder 'dat hij de laatste jaar geen sterken drank had gebruikt, dat de woning door iemand van het Leger des Heils was gereinigd en dat door hem alles in het werk was gesteld om de woning zoo rein mogelijk te houden.'

Het bestuur van Boaz sprak in oktober 1926 over een 'kibbelderij' aan de Zwartwatersweg en kwam tot de conclusie dat er geen sprake was van één bepaalde schuldlige. Degenen die bij het bestuur waren komen klagen, hadden zelf ook schuld en bestuurslid Geerts kreeg de opdracht hen 'bij voorkomende gelegenheid, erop te wijzen dat ze niet zoo gunstig bij het bestuur zijn aangeschreeven als ze misschien zelf wel meenen.' Ook werd de gereformeerde Diaconie ingeschakeld om het gezin 'Maatschappelijk en Geestelijk op te heffen'.

Met name in het Rode en Blauwe Dorp werd de situatie volgens het bestuur van de Bouwvereniging zo ernstig dat vanaf november 1933 politieagenten die zich in die twee dorpen wilden vestigen een jaarlijkse korting van f 25,- op de huur ontvingen. Het gemeentebestuur legde er bovendien nog eens f 25,- bij. Men verwachtte er kennelijk veel van.

Het zij nog maar eens herhaald: de Bouwvereniging en hun gereformeerde collega's van Boaz waren trots op hun arbeid. Neem bijvoorbeeld de huizen van Boaz aan de Zandgaten. In het begin waren er veel klachten geweest over stuifzand dat de woningen binnendrong. Om daar een eind aan te maken werd begin 1921 besloten het pad voor de woningen te verharderen en er verder een 'doelmatig, niet te duur en weinig onderhoud vorderend plantsoen' aan te leggen. Toen het klaar was, besloot men de directeur van de Drentsche en Asser Courant eens uit te nodigen: 'De bouw Zandgaten vormt met zijn plantsoen een schoon geheel dat recht heeft op

Het begin van de Rozenstraat in de jaren dertig.

De standaardbrief die huurders met een huurachterstand van de Bouwstichting Boaz na verloop van tijd in de bus kregen.

Zoals u bekend is heb ik momenteel een huurachterstand bij de Bouwstichting Boaz van f 37,-.
Maar mijn laatste achterstand is opgeveerd van dit jaar in en nu.
Reeds acht maanden geleden
is begrepen dat wij een niet doen
kunnen gaan.
Het bestuur heeft mij opgedragen
in mede te deelen, dat wanneer
in mei van 1 januari 1933 een
gedeelte betaald, zij in de woning
niet meer kan verblijven. en u.
dus de woning 1 oktober 1933 moet
verlaten

aller belangstelling en waardering. ' Van een uitnodiging kwam het echter niet. Het onderhoud van het plantsoen bleek zoveel geld en moeite te kosten dat het amper een jaar later vervangen moest worden door 'met gasbuizen omgeven tuintjes'.

Wie zo zuinig op zijn huizen was, moest ook wel kritisch zijn op de huurders die in de huizen mochten wonen. Herhaaldelijk wezen beide instellingen huurders af 'vanwege het zedelijke peil' of om 'een bedenkelijk kaliber'. In een aantal gevallen moest er later tot uitzetting overgegaan worden, hoewel de oorzaak daarvan meestal gelegen was in een te hoog opgelopen huurachterstand. Op dit punt een vergelijking makend tussen Bouwvereniging en Boaz kan gesteld worden dat de Bouwvereniging het moeilijker met zijn huurders had dan de gereformeerde collega's. Een oorzaak hiervan is niet moeilijk aan te wijzen, want Boaz had behalve veel minder huizen ook geen huizen in de goedkoopste huurklasse en daar had de Bouwvereniging nu juist de meeste moeilijkheden mee. Onderling bestond er tussen beide instellingen de (ongeschreven) afspraak geen huurders aan te nemen die door collega's uitgezet waren. In de loop van de jaren is overigens het beeld dat mensen van het huren van huizen hebben sterk veranderd. Tegenwoordig heeft de huurder heel sterk het idee dat het huis dat hij huurt ook 'zijn' huis is. Voor de oorlog bestond die gedachte helemaal niet. Voor de wekelijkse huurpenningen kreeg hij een jaar lang een huis compleet met een manier van leven erbij. Het huurcontract legde de verhouding vast. Op één uitzondering na waren die van Bouwvereniging en Boaz identiek; huurders van de Boaz-woningen mochten op zondag geen tuinarbeid verrichten. Op de eerste mei liepen de huurcontracten af. Het was de grote verhuisdag. Mensen die voor de oorlog met name in de Dorpen gewoond hebben, herinneren zich de enorme drukte en vaak de gezelligheid die de verhuisdag met zich mee bracht. Een duidelijke reden om te verhuizen bestond er in veel gevallen niet eens; men was uitgekeken op het oude huis, de straat en de buren en wilde wel eens een straat verderop wonen. Bovendien... volgend jaar mei kon je altijd wel weer verhuizen.

Bestuurslid van een woningbouwcorporatie zijn betekende geen erebaantje. Behalve medeverantwoordelijkheid voor belangrijke beslissingen werden oog voor het detail en de bereidheid de handen uit de mouwen te steken verondersteld. Het bestuur van de Bouwvereniging begon dat als een te zware druk te voelen toen men het Blauwe en Witte Dorp in de pen had. Tot dat mo-

ment waren er slechts twee boden in parttime dienst die de huren ophaalden, en iemand die voor een jaarvergoeding van vijftig gulden het administratieve werk deed. Toen deze laatste te kennen gaf daar mee op te willen houden, vroeg het bestuur zich af wat er zou moeten gebeuren, iemand vertelde dat bij een woningbouwvereniging in Groningen een juffrouw voor het administratieve werk zorgde. Op 27 mei 1918 gingen de voorzitter en de secretaris daar een kijkje nemen.

Spoedig daarna werd besloten een woninginspectrice aan te stellen die met het administratief werk en het toezicht op de woningen belast zou worden. Verder zou zij de woningtoewijzing tot haar taak mogen rekenen. In juli 1918 benoemde men op een jaarsalaris van 800 gulden zuster Minnema. (Spoedig daarna trouwde ze en heette voortaan mevr. Vorstheugel (a Brand.)) Ze kreeg een kantoortje in de woonkamer van het huis Lodewijk Napoleonstraat 23. Het grootste deel van de dag was ze op de fiets onderweg om de huizen van de Bouwvereniging aan een voortdurende inspectie te onderwerpen.

Voortaan bracht mevr. La Brand op de bestuursvergaderingen verslag uit van haar werkzaamheden. Waar nodig ging het dagelijks bestuur dan op pad om huurders die daartoe aanleiding gegeven hadden, te waarschuwen. Soms kwam het daarbij tot kleine schermutselingen, zoals in het voorjaar van 1933 toen een huurder ter vergadering moest verschijnen die de inspectrice 'alle mogelijke liefelijke en minder aangename benamingen naar de oren geslingerd heeft'. Hij had dat gedaan – zo vertelde hij – omdat mevr. La Brand zich met zijn huiselijke omstandigheden bemoed had. 'De voorzitter wijst hem er nogmaals op dat hij Mevrouw op een behoorlijke manier heeft te behandelen en wanneer hij dit niet doet, moet inrukken.'

Bij de plannen voor het Blauwe Dorp was een kantoor met een werkplaats voor de Bouwvereniging aan de Rozenstraat gepland. Inmiddels had men ook een eigen timmerman in dienst genomen. In 1919 was bij het opmaken van de jaarstukken gebleken dat er het jaar daarvoor zoveel voor onderhoudswerk aan aannemers betaald was, dat er voor dat geld goedkoper een eigen onderhoudsman betaald kon worden. Zo kwam in mei 1919 Herman Jalvingh bij de Bouwvereniging in dienst. Eind van het jaar kreeg hij een fiets omdat het van de ene kant van de stad naar de andere lopen erg veel tijd bleek te kosten. In 1928 kwam de eerste schilder bij de Bouwvereniging in dienst.

Vergeleken met de drukte en het gedoe bij de Bouwvereniging ademden de activiteiten van

Boaz een grote rust. Dat het soms wel eens al te rustig ging, bleek in 1929 toen de administratie van de stichting zo in het honderd gelopen was dat een deel van het bestuur moest opstappen. Verder leek alles in die tijd voor Boaz van een leien dakje te gaan. Men had een bode in dienst die in het begin voor een weekloon van achttien gulden de huur ophaalde en het kleine onderhoud deed. De inspectie van de woningen en de toewijzing gebeurde door de bestuursleden zelve. Men ontving er een jaarlijkse vergoeding van een tientje voor.

Een in dit kader jaarlijks terugkerend ritueel was het woningonderzoek: twee aan twee kregen de bestuursleden een van de complexen ter inspectie toegewezen. Later moest daarvan in een bestuurvergadering rapport uitgebracht worden. Een paar voorbeelden uit het verslag van 1925:

'Over het blok Melkweg wordt verslag uitgebracht door de voorzitter en de secretaris. Uit het rapport bleek dat dit blok niet onze mooiste woningen zijn, daarbij worden ze ook niet allen netjes bewoond. Eén huurder bewoont het zelfs zeer slordig en dat wordt nog verergerd door onderscheiden groote honden die het nog meer vervuilen. (...) Verder zouden al de bewoners gaarne achter hun woning eenige verharding hebben, daar bij regenachtig weder het er zoo nat en vuil is, wat ook op de zindelijkheid van de woningen van invloed is.'

'De heeren Bosscha en Strating geven verslag van het nieuwe blok aan de Molenweg en geven te kennen dat ze bij de bewoners alles in beste orde hebben bevonden en dat daar een wedijver is van getheid. Ook de volle tevredenheid over de woning wordt door de huurders erkend. Toch blijft er altijd nog wat te wensen over als inwatering van de deuren, ventilatie in de achterkamers, ledikanten en een afscheiding tussen onze Bouwstichting en dat van de Asser Bouwvereniging.'

Leegstand van de woningen was voor de Boaz Bouwstichting een nagenoeg onbekend verschijnsel. Het zou het ook voor de Bouwvereniging zijn geweest, ware het niet dat men het Witte Dorp gebouwd had. Regelmatig sprak het bestuur over de moeilijkheden bij het verhuren van de woningen daar die de voor Assen ongekende huur van f 5,50 per week deden. Toen de zaak op 15 oktober 1924 voor de zoveelste keer ter sprake gebracht werd, stonden er twaalf woningen leeg. 'Besloten wordt met het oog op het ingooien der ruiten in de leegstaande woningen Mevrouw La Brand te machtigen citrages aan te kopen en hiervan gordijnen voor de ramen te hangen.'

In de loop van de jaren twintig werd steeds dui-

En kametken op veeren.
 .. Kruinwagen
 .. Schraafbank
 .. Yzeren bankschroef
 .. Benzine lamp.
 .. Slijpsteen met bok.
 .. Lange ladder
 Twee kort. ladders
 Een muursleutel.
 .. Fietsslang.
 Twee Emmeren

Op de vergadering van 1 augustus 1929 las de secretaris van Boaz de inventarislijst voor. Die zag er zo uit.

Een jaarlijks terugkerend ritueel bij Boaz was het woningbezoek: twee aan twee kregen de bestuursleden een complex ter inspectie toegewezen.

1929.	Woning bezocht Walsenstraat D ² en D ¹² 36 won. Zeehuis en Z. Kalsbeek Palmstraat C ² en C ¹² 29 won. of Stating en P. J. Plantinga Melkweg, Zuwweg en Walsenstraat A-13 en E Lennhof en Huust 30 won.
1930	Walsenstraat D ² en D ¹² 36 won. Lennhof en Huust Palmstraat C ² en C ¹² 29 won. Kalsbeek en Bachman Melkweg, Zuwweg Walsenstraat A-13 en E Stating en Gith 29 won.
1931	Walsenstraat D ² en D ¹² 36 won. Stating en Gith Palmstraat C ² en C ¹² 29 won. Lennhof en H. Jansen Melkweg, Zuwweg en Walsenstraat A-13 en E Huust en Zeehuis 29 won.

In 1926 vereeuwigde de fotograaf de jeugd van het Witte Dorp voor een huis in de Mid-denstraat (later Berkenstraat). De fotograaf stond in de Spoorstraat (later Populierstraat). De foto is in het bezit van mevr. Dijkstra-Van der Berg uit Appingedam. Ze staat er zelf ook op: het meisje midden onder het rechterraam met het schortje voor dat de andere kant op kijkt.

delijker dat de enorme bouwstroom die tijdens en vooral vlak na de Eerste Wereldoorlog op gang gekomen was zijn doel in Assen ten dele voorbijgeschoten was. Herhaaldelijk stelde het bestuur van de Bouwvereniging vast dat er 'over het spoor' goede woningen leeg stonden, terwijl alle slechte huizen in de stad bewoond werden en onbewoonbaar verklaarde huizen niet werden afgebroken.

Na lang aarzelen besloot men in 1929 tot een kleine huurverlaging in het Witte Dorp. Veel verder kon men niet gaan, omdat de Bouwvereniging jaarlijks met een tekort van een paar duizend gulden draaide. Toen de gevolgen van de economische crisis van de jaren dertig zich ook in Assen deden gevoelen, werd dit beeld alleen nog maar versterkt. De huurachterstanden namen van week tot week toe en de Bouwvereniging had nauwelijks voldoende geld voor het meest noodzakelijke onderhoud. Vooral de Dorpen gingen er in die tijd sterk op achteruit. Na een bezoek aan het Blauwe en Witte Dorp vertelde voorzitter Van Leusen zijn collega-bestuursleden het volgende in januari 1931:

'De indruk welke men kreeg, was niet erg vrolijk. Veele dingen zagen er zeer haveloos en verwaarloosd uit. Steenen vensterbanken waren stukgeslagen, tegelstraten verzakt, hekjes enz. ondersteboven en kapot. Tuintjes die veel weg hadden van een mestvaalt en zoo meer.'

Er bleek nog wat geld in een potje te zitten voor enige herstelwerkzaamheden. Een bestuurslid zou eens bij de gasfabriek gaan informeren of ze niet wat gratis sintels voor wegverharding konden krijgen. Ondertussen kwamen er met de regelmaat van de klok brieven van huurders die voor een goedkopere woning in aanmerking wilden komen of gewoon vroegen om de huur te verlagen. Ze konden het niet meer betalen van het steun-geld. Nieuwe huurders mochten alleen toegelaten worden als ze vast werk of een goede borg hadden. En dat werden er steeds minder...

Eind 1932 kwamen de huurders in Assen massaal in actie. Op 22 december van dat jaar besprak het bestuur van Boaz een brief onderte-

kend door alle Boaz-huurders waarin 'met het oog op de geringe verdiensten' gevraagd werd de huur te verlagen. De volgende maand kreeg het bestuur van de Bouwvereniging ook een dergelijk schrijven uit het Witte Dorp. Men vroeg een huurverlaging van een gulden per week. Niet lang daarna kwamen er soortgelijke geluiden uit het Rode Dorp, de Oosterhoutstraat, de Witterstraat en de Talmastraat.

Al snel toonden beide besturen zich bereid om de huren aan te passen, maar de toestemming van rijk en gemeente bleef uit en die was noodzakelijk om de bijdragen in de exploitatie niet in gevaar te brengen. Het zou nog een paar jaar duren voor men in Den Haag inzag dat loonsverlagingen niet bepaald het middel waren om de economische crisis van die tijd te bestrijden. Pas met ingang van 1 januari 1935 mochten Bouwvereniging en Boaz hun huren met gemiddeld ongeveer vijftig cent per week verlagen. Vooral toen anderhalf jaar later de huren in het Witte Dorp nog eens extra met vijftig cent naar beneden gingen, begon de leegstand terug te lopen. Maar spoedig zouden er andere dingen zijn om zich zorgen over te maken...

Toen het bestuur van Boaz op 18 september 1940 bij elkaar kwam, was er bijna een half jaar niet officieel vergaderd. Zoals gebruikelijk opende de voorzitter met gebed en las hij een passage uit de bijbel voor. Ditmaal was dat het laatste hoofdstuk van het boek Daniël. In deze bezettingstijd beperkte Boaz het aantal vergaderingen tot het strikt noodzakelijke minimum en handelde verder naar bevind van zaken. Door de gesloten bestuurssamenstelling kon Boaz – anders dan de Bouwvereniging waar de gemeente twee bestuursleden mocht benoemen – in betrekkelijke rust voortgaan met het werk.

Voor zover daar overigens in de oorlogsomstandigheden iets van terecht kon komen. Illustratief in dit verband is het besluit van Boaz van 14 december 1941 om voorlopig het jaarlijkse woningbezoek maar achterwege te laten 'omdat er bij deze gelegenheden vaak wenschen naar voren worden gebracht, die thans niet kunnen worden uitgevoerd'. Ook de huurderssamenstelling werd in de bezettingsjaren erg stabiel. Nieuwe huurders van buiten de stad dienden zich niet meer aan en mogelijkheden om slecht betalende huurders uit te laten zetten, waren niet meer voor handen. Alleen waren er enkele huurders die plotseling hun huis verlaten hadden en nooit terug zouden keren.

Er waren in de zomer van '41 gesprekken geweest van het gemeentebestuur met de Bouwvereniging, Boaz en de Onderofficierenwoningbouwvereniging 'Arbeid Adelt', die in 1920 aan

de Oranjestraat 41 woningen gebouwd had. Van de kant van de gemeente was het plan geopperd om 50 à 60 huizen in Assen te bouwen. De gesprekpartners reageerden zeer afwachtend. Desgevraagd bleken ze 'niet ongenegen' mee te werken aan de plannen. Bij Boaz werd het daarna erg stil. Zo vergaderde men in de periode van 1943 tot aan de bevrijding in april '45 slechts vier keer. Heel anders zou het met de Bouwvereniging Assen gaan, zowel als gevolg van het grotere huizenbezit als door de genoemde open bestuursstructuur. Accepteerde het gemeentebestuur de onverschillige opstelling van Boaz in de zomer van '41 ten aanzien van de gemeentelijke woningbouwplannen, het bestuur van de Bouwvereniging werd voortdurend op het matje geroepen. Soms ging het om een klacht van een NSB-er die geen huis toegewezen gekregen had, soms omdat NSB-wethouder Groenewegen – zoals hij op 13 april 1943 zelf zei – 'de indruk gekregen dat het be-

De oude Oosterschool, vlakbij het spoor aan de Oosterparallelweg ongeveer tegenover de huidige Hortensiastraat, kon onmogelijk de toeloop van al die kinderen uit de Dorpen aan. Steeds moesten er stukjes bijgebouwd worden. Toen in 1928 een nieuwe school aan de Roodeweg gebouwd was, werd deze oude school afgebroken. Het houten 'semipermanente' gedeelte voorop de foto werd in 1930 aan de Doevenkamp herbouwd en fungeerde een aantal jaren als Jeugdherberg. Later was in het gebouw o.a. de Hervormde Kweekschool gehuisvest.

De Ericaschool aan de Roodeweg in 1928.

Assen 26 Feb 1943

Aan den Heer Burgemeester
de Gemeente Assen

Ter antwoord op uw schrijven
van 23 decr. betreffende het
gelegenheid op de zuidelijke zij-
gevel van perceel 114/1000
208 hebben wij de eeuw rante
het volgende te berichten, dat
voor bestijding van ontbreking
het niet gewenscht is bouwe-
maende zij gevel als aanplak-
gelegenheid te gebruiken voor een
of andere publicatie
dat de huurders tevens be-
zwaren zal hebben

Uit het brievenboek van de
Bouwstichting Boaz.

De heer Victor Felix maakte
deze tekening van het oude
buurthuis boven 'de Poort' in
de Ericastraat. Direct na de
opening van De Poort hield de
Bouwvereniging er op 14 ja-
nuari 1927 een bestuursverga-
dering. O.a. in samenwerking
met Opbouw Drenthe werd in
het Buurthuis een groot aantal
activiteiten georganiseerd. Na
de oorlog werd De Poort weer
als woonhuis verhuurd. Later
gaf men de houten barak bij de
speeltuin aan de overkant van
de straat de oude naam De
Poort.

stuur van de Bouwvereniging niet wilde mee-
werken om de woningnood zooveel mogelijk te
beperken.'

Korte tijd daarna maakt het nieuwe bewind van
de mogelijkheid gebruik om zelf leden in het be-
stuur van de Bouwvereniging te benoemen. Zo
werd de NSB-er Konstapel het eerste 'door de
burgemeester benoemde lid'. Toen de burge-
meester in maart 1944 zijn wethouder Lebbe in
het bestuur benoemde, nam de Bouwvereniging
het niet langer. George Lebbe was in Assen
een goede bekende. Jarenlang had hij in de
jaren twintig voor de SDAP in de gemeenteraad
gezet. Later was hij dan wel nooit echt lid van
de NSB geworden, maar wel zo 'Deutsch-
freundlich' dat hij het in de oorlog tot 'volambtelijk
wethouder' schopte. Die Lebbe nu had tot
1925 een huis van de Bouwvereniging gehuurd
en toen hij het huis verliet, had hij een huur-
schuld van f 65,25. Die schuld stond nog
steeds open. Toen het bestuur de benoeming
van Lebbe vernam, sprak men – met uitzonde-
ring van Konstapel uiteraard – uit 'dat het een
ongewenste toestand is dat iemand onder
dergelijke omstandigheden bestuurslid van de
vereniging kan zijn'.

Ondanks deze uitspraak was Lebbe de volgen-
de vergadering echter aanwezig. Niet alleen zijn
aanwezigheid zorgde ervoor dat deze bijeen-
komst van 24 april 1944 de meest gespannen
vergadering uit de geschiedenis van de Bouw-
vereniging werd. Vooral toen het tot een conflict
kwam tussen Konstapel en mevr. La Brand.
Konstapel wilde namelijk het gezin van een
Oostfrontstrijder een huis in de Resedastraat

geven, omdat ze niet langer vanwege hun politieke overtuiging in de Tuinstraat konden blijven wonen. Toen mevr. La Brand een ander gezin met oudere rechten voor de woning in de Resedastraat in aanmerking wilde laten komen, viel Konstapel kwaad uit:

'Ik kom hier met een verzoek van de Burgemeester en ik sta erop dat dit verzoek wordt ingewilligd. Ik voel er niets voor om hier voor spek en bonen te zitten en naar de Burgemeester te gaan met de boodschap dat ik hier niets bereikt heb.'

Een eindje verder zegt het verslag: 'De heer Konstapel zegt vervolgens dat hem zeer veele klachten over de Inspectrice ter oore komen. Hij krijgt geregeld 10 à 12 mensen die over haar komen klagen. Vooral NSB-ers worden minder door haar behandeld dan de andere huurders. Ook dit neemt hij niet langer. De Inspectrice vraagt de heer Konstapel namen te noemen, maar hij is hiertoe niet bereid.'

Nadat hij gedreigd heeft alles aan de burgemeester te rapporteren en mevr. La Brand zich heeft afgevraagd of het misschien niet beter is om het bijltje er maar bij neer te leggen, werd er die vergadering eigenlijk niets besloten en zo zou het in feite de rest van de oorlog blijven. Begin juni 1944 kwam het bestuur nog een keer kort bij elkaar om over een brief van de burgemeester te spreken. Die wilde Lebbe namelijk de tijd geven om na te denken over het voldoen van de huurschuld: 'mogelijk zou hij zich prettiger voelen als hij de huurschuld betaalde'. Hoewel Lebbe het een sympathiek voorstel noem-

de, vermelden de notulen zijn uiteindelijke reactie niet.

Door omstandigheden gedwongen kwam het bestuur van de Bouwvereniging in maart 1945 nog één keer in oorlogstijd bij elkaar om de gevolgen van een bominslag aan de Nieuwstraat (Weth. Buningstraat) te bespreken. Er waren doden en gewonden gevallen; vier huizen van de Bouwvereniging bleken totaal verwoest.

De volgende vergadering van de Bouwvereniging Assen werd op 1 mei 1945 gehouden. De notulen van die vergadering beginnen zo: 'De voorzitter spreekt in zijn openingswoord zijn voldoening uit over het feit dat wij thans weer bevrijd zijn van de Duitse overheersing en het gezelschap van Konstapel en Lebbe.'

Precies een week later begon Hendrik Baakman, de secretaris van de Bouwstichting Boaz, letterlijk op een schone bladzij in zijn notulenboek – dat was in al die bijna dertig jaren nog nooit voorgekomen – en liet voorzitter Smalibroek uitspreken: 'We hebben een betrekkelijk lastige tijd meegemaakt.'

Aan het eind van '45 waren beide verenigingen begonnen plannen te maken voor nieuwe woningen en in de loop van 1947 kwamen de eerste ervan klaar: veertien woningen van de Bouwvereniging aan de Dahliastraat en twintig Boaz-woningen in het Westerpark. Het was nog maar het begin.

Na de oorlog begon Boaz haar activiteiten op de weilanden achter de Broeklaan waar in een paar jaar tijd het ruime Westerpark gebouwd werd.

Samenwerking en fusie

In het jaarverslag over 1955 van de Bouwvereniging Assen stond de volgende klacht:

'Het feit, dat nu reeds jarenlang geen enkele woning op initiatief van onze vereniging kan worden gebouwd, is uitermate onbevredigend. Ook dit jaar is hierover met het gemeentebestuur van gedachten gewisseld. Dit heeft in zoverre resultaat gehad, dat van het gemeentebestuur de toezegging is verkregen, dat de zelfwerkzaamheid der bouwvereniging op dit punt in de naaste toekomst – zij het op bescheiden schaal – zal worden bevorderd.'

Toch waren er in Assen de eerste tien jaar na de oorlog de nodige woningwoningen gebouwd; in totaal ongeveer 1150. Daarvan waren er slechts 250 in eigendom van de Bouwvereniging Assen en Boaz en het ging daarbij om complexen die vlak na de oorlog gerealiseerd waren.

De Dichtershof was een van de eerste naoorlogse nieuwbouwwijken.

Voor het overige waren het gemeentewoningen die volgens een bepaalde verdeelsleutel bij de Bouwvereniging en Boaz in beheer gegeven waren. Zo had de Bouwvereniging 700 gemeentewoningen in beheer gekregen over het spoor in de Schildersbuurt en de Vogelbuurt en in het uitbreidingsplan 'Over het Kanaal' de Dichtershof en het gebied ten oosten van de Molenstraat. De Boaz verzorgde de exploitatie van zo'n 200 woningen 'over het Kanaal' ten westen van de Molenstraat.

Het is duidelijk dat de corporaties niet langer in de vrij zelfstandige positie verkeerden, die men vele jaren lang gewend geweest was. Om de oorzaken van die ontwikkeling aan te kunnen geven is het belangrijk kort in te gaan op een aantal zaken op het landelijke niveau. De toestand, zoals die zich in de jaren vijftig in Assen voordeed, paste namelijk geheel in het algemene landelijke beeld.

Een van de grootste problemen waar Nederland op de puinhopen van de Tweede Wereldoorlog mee te maken kreeg, was de woningnood: 'volksvijand nummer één' in de ogen van de meeste politieke partijen. Duidelijk werd in de tweede helft van de jaren veertig dat het aantal gezinnen het aantal beschikbare woningen ver-

re overtrof. Om nog maar te zwijgen over de grote groep Nederlanders die het gerechtvaardigde verlangen naar betere woonruimte had. Voor een deel valt de woningnood direct te verklaren uit de oorlogsschade waardoor een groot aantal huizen vernield was en uit een grote achterstand in woningonderhoud als gevolg van materiaalschaarste tijdens de oorlog. Daar bleef het echter niet bij. De vraag naar woonruimte steeg zeer sterk door een groot aantal nieuw gestichte gezinnen ('uitgestelde huwelijken' uit de Tweede Wereldoorlog, verlaging van de huwelijksleeftijd) en door repatriëring van gezinnen uit het inmiddels zelfstandig geworden Indonesië, terwijl aan de andere kant het sterftecijfer sterk daalde waardoor er – technisch gesproken – langer beslag gelegd werd op de beschikbare woonruimte.

In de eerste jaren na de oorlog nam de rijksoverheid een groot aantal maatregelen die erop gericht waren die schaarste op te heffen. De meeste maatregelen vielen in de sfeer van de distributie; zowel met betrekking tot de productie van nieuwe woningen als de verdeling van de beschikbare woonruimte. Daarenboven was er een landelijk beleid dat erop gericht was de lonen en prijzen zo in de hand te houden dat er in Nederland op grote schaal in de wederopbouw geïnvesteerd kon worden. De ontwikkeling van lonen en prijzen werd dan ook centraal geregeld; in het verlengde daarvan werden ook de huurprijzen door de overheid vastgesteld.

De distributie van de woonruimte werd in 1947 bij wet geregeld. Het toewijzen van woonruimte – wat in Assen bijvoorbeeld altijd zelfstandig was gebeurd door de Bouwvereniging en Boaz – gebeurde in Assen voortaan onder verantwoordelijkheid van het college van B&W vanuit het Gemeentelijk Huisvestingsbureau dat aan de Brink zetelde. Stapte je vroeger naar mevrouw La Brand van de Bouwvereniging of naar het bestuur van Boaz, voortaan was het de gemeente die de woonruimte verdeelde. Een speciale raadscommissie onder voorzitterschap van de wethouder van volkshuisvesting besloot over de toewijzing. Het laat zich gemakkelijk raden dat hierdoor alleen al de afstand tussen corporatie en woningzoekende groter werd en dat het accent in de taak van de corporaties verschuof van de sociale taak naar het beheer in technische zin.

Ook het rijksbeleid t.a.v. de distributie van de bouw van woningwetwoningen had voor de corporaties gevolgen. Voortaan kreeg iedere gemeente per jaar subsidie voor een bepaald aantal woningwetwoningen. Het was zaak die z.g. contingenten in het betreffende jaar ook daad-

werkelijk te realiseren en daarvoor was het uiteraard noodzakelijk de nieuwbouw in een gemeente organisatorisch goed in de hand te hebben. Men moest in staat zijn de warwinkel van voorschriften, regels en voorwaarden het hoofd te bieden en daarna de ontwerp- en uitvoeringsfase van de complexen goed te begeleiden. In de praktijk van de eerste naoorlogse jaren werd al snel duidelijk dat de gemeenten hiervoor de aangewezen instanties waren. De corporaties bleken volstrekt ontoereikend toegerust om de projectontwikkeling zelf uit te voeren. Zo hadden de Bouwvereniging Assen en Boaz al meer dan twintig jaar geen woningen meer gebouwd. Bestuur en personeel van de corporaties hadden alleen ervaring in het beheer en onderhoud van woningen. Dat was gebleken bij de uitvoering van de eerste naoorlogse eigen woningen door beide corporaties. Niet lang daarna besloot de gemeente voortaan zelf de woningen te bouwen en ze later in beheer te geven bij de Bouwvereniging en Boaz. Voor de onderlinge verdeling van de woningen bestond er een verdeelsleutel die zo vaag was dat veel touwtrekkerij tussen Bouwvereniging en Boaz daar het gevolg van was.

De verzuchting van de Bouwvereniging Assen aan het begin van dit hoofdstuk – voor Boaz geldt precies hetzelfde – valt in een periode dat beide corporaties de zaak organisatorisch wat beter op een rijtje hadden staan. In de jaren daarvoor was er niet alleen sprake geweest van een zeker amateurisme bij de projectontwikkeling, maar ook op het gebied van de administratie en het beheer van het eigen woningbezit en van de in beheer van de gemeente ontvangen complexen. In het jaarverslag over 1954 noteerde het bestuur van de Bouwvereniging Assen de volgende opmerking van de verificatiedienst die gesteld had dat 'de ontwikkeling van het administratieve apparaat geen gelijke tred heeft gehouden met de snelle groei van het woningbezit'.

Zowel met betrekking tot de bemanning van de boekhouding van de Bouwvereniging Assen als die van Boaz schuilt er in zo'n opmerking nauwelijks overdrijving. Verwonderlijk was het dan ook niet dat er vanuit de gemeente – die er door het ingebrachte gemeentelijke woningbezit financieel direct bij betrokken was – op aange-

drongen werd dat er snel iets moest gebeuren. In die sfeer werd zelfs de oprichting van een gemeentelijk woningbedrijf als stok achter de deur gehouden. Gevolg van dit alles was dat in 1954 gesprekken tussen beide corporaties op gang kwamen 'teneinde de mogelijkheid van het gezamenlijk aanstellen van een hoofdadministrateur voor beide bouwcorporaties te bespreken'. Beide corporaties werden door het gemeentebestuur tot samenwerking gedwongen; vooral omdat beide corporaties ieder voor zich te klein waren om een dergelijke functionaris in dienst te hebben. Resultaat van de besprekingen was de benoeming van de toen 26-jarige E. Faber met ingang van 1 januari 1956 tot administrateur van de Bouwvereniging en Boaz. Verder dan het gezamenlijk hebben van een administrateur ging die samenwerking volstrekt niet. Het kan geïllustreerd worden met het feit dat Faber zijn werk voor de Bouwvereniging moest doen op het kantoor aan de Dahliastraat (later aan de Rolderstraat), terwijl de administratie van Boaz in de bijkeuken van voorzitter Geerts aan de Witterstraat diende te geschieden.

In de loop van de jaren vijftig maakte Assen kennis met een nieuw fenomeen: de flat.

Wat beide corporaties naast een administrateur verder nog gezamenlijk hadden, was het verlangen zelf weer woningen te mogen bouwen. Het citaat aan het begin van dit hoofdstuk getuigde daarvan. Voor het overige bleef Boaz de Bouwstichting van christelijke signatuur die het vanaf de oprichting in 1917 geweest was en werd de Bouwvereniging Assen voor het gemak ter onderscheiding van Boaz de 'rode Bouwvereniging' genoemd.

In 1957 konden beide corporaties voor het eerst sinds vele jaren zelf weer gaan bouwen. Boaz begon met de bouw van vijftien eengezinswoningen aan de Nansenstraat (die toen nog Kwekerijweg heette), terwijl de Bouwvereniging in hetzelfde Luchiesland aan de Thorbeckelaan 112 woningen bouwde. Het waren de eerste flats van vier hoog in Assen. Een nieuw fenomeen in de stad – symbool van een nieuw tijdperk. Boaz kreeg kort daarna vijf evenhoge flats van de gemeente in beheer verdorop aan de Thorbeckelaan bij wat later de Kuiperstraat zou gaan heten.

In hetzelfde jaar 1957 vierde Boaz het veertigjarig bestaan met een jubileumboekje en het volgende jaar was het de beurt aan de Bouwvereniging om het halve-eeuweest met een brochure te vieren. Illustratief voor de beleving van de samenwerking bij beide partijen is het feit dat in geen van de twee boekjes gewag gemaakt wordt van de samenwerking. Sterker nog: men noemt elkaar niet eens!

Terwijl het aantal woningen in eigendom en beheer bij beide corporaties groeide, werd er over mogelijke toekomstige samenwerking nagedacht. Toen de eventuele coördinatie van het woningonderhoud in '57 aan de orde kwam, gaf Boaz te kennen daar weinig in te zien. Spoedig werd duidelijk dat ook de minieme samenwerking van dat moment de langste tijd geduurd had en toen de Bouwvereniging begin 1959 besloot daar een eind te maken, was geen van beide partijen er echt rouwig om. In het Assen van de jaren vijftig was de wereld van de Bouwvereniging Assen nog totaal verschillend van die van de Bouwstichting Boaz. De zuilen die Nederland al vele tientallen jaren in keurige vakjes verdeeld hadden, stonden nog steeds recht overeind. En dat zou nog een paar jaar zo duren...

Vanaf 1 oktober 1959 kwam Faber volledig bij de Bouwvereniging in dienst en benoemde Boaz een eigen administrateur. Bezwaren van de kant van de gemeente werden niet gehoord, vooral omdat het woningbestand van beide corporaties inmiddels zo gegroeid was dat er bij beide voldoende werk was voor een administrateur. Laten we ook niet vergeten dat de scheids-

lijnen van de zuilen ook door de Asser raad en het college heen liepen.

Beide corporaties gingen hun eigen weg. De Bouwvereniging realiseerde een aantal complexen in het gebied Maria in Campislaan/Stadhouderslaan, terwijl Boaz in de omgeving van de Troelstralaan en de Nobellaan bouwde. Zo zou het nog jarenlang doorgegaan zijn, als de gemeente niet voor de tweede keer aangestuurd had op samenwerking van de twee corporaties als gevolg van het eigen beleid gericht op groot-schalige projecten. Het jaarverslag '62 van de Bouwvereniging maakte voor het eerst melding van de nieuwe pogingen van het gemeentebestuur.

De jaren zestig stonden in Nederland in het teken van wat door de toenmalige minister van volkshuisvesting P.C.W.M. Bogaers omschreven werd als 'een pluriform en expansief bouwbeleid'. De noeste opbouwarbeid van de jaren vijftig begon zijn vruchten af te werpen en iedereen in Nederland begon er langzamerhand wat graantjes van mee te pikken. De welvaart nam zienderogen toe en daarmee ook de eisen die een huurder aan een woning stelde. Er kwam steeds meer vraag naar grotere en betere huurwoningen. Tegelijkertijd was er steeds meer sprake van industrialisatie in de woningbouw. Er werd gezocht naar middelen om zoveel mogelijk (dure) arbeid te besparen. Gevolg van beide ontwikkelingen was dat er steeds grotere complexen gebouwd moesten worden om de kosten per woning zo laag mogelijk te houden. De rijksoverheid stimuleerde deze ontwikkeling door bij toepassing van industriële bouwsystemen extra woningen toe te wijzen.

Het bestemmingsplan Vredelveld als voorbeeld van het "pluniform en expansief bouwbeleid" van de jaren zestig in Nederland: eengezinswoningen in allerlei soorten, 'ratioflats' en 'torenflats'.

In die tijd had Assen een gemeentebestuur dat zoveel mogelijk trachtte in te spelen op dergelijke nieuwe ontwikkelingen. Het was bijvoorbeeld ook de tijd waarin de eerste plannen gemaakt werden die zouden leiden tot de albraak van een groot deel van de oude binnenstad gevolgd door de bouw van een gigantisch nieuw winkelcomplex. Ook op het gebied van de woningbouw zagen de vroege vaders van Assen het het liefst in het groot.

De man achter de meeste van deze plannen was PvdA-wethouder Berger. Hij zette in 1963 een 'Bouwteam' op poten waarin als adviseur de Stichting Ratiobouw uit Rotterdam opgenomen was. Het Bouwteam maakte in korte tijd plannen voor totaal zo'n 1400 woningen in de nieuwe bestemmingsplannen Veeningerland en Vredelveld. In '67 waren in beide complexen 870 woningen voltooid, terwijl drie jaar later 528 woningen (in zes 'torenflats') klaar kwamen. Tekenend voor de manier waarop de gemeente in die tijd tegen zelfstandig opererende woningbouwcorporaties aankeek, was het feit dat de Bouwvereniging en Boaz in het begin niet in het Bouwteam opgenomen waren. Pas toen de vraag aan de orde kwam wat er met de woningen moest gebeuren als ze eenmaal klaar waren, kwamen de bouwcorporaties in beeld. Toen de vertegenwoordigers van de Bouwvereniging en Boaz de vergaderingen kwamen bijwonen, hingen de ingekleurde plattegronden van de eerste 'bouwstroom' als het ware al aan de wand. Met name de plannen voor de etagewoningen – die later in de wandeling 'Ratioflats' genoemd werden – waren toen al in een zeer gevorderd stadium.

Ergens in die tijd – we schrijven dan inmiddels het jaar 1963 – moet bij de besturen van zowel de Bouwvereniging Assen als de Bouwstichting Boaz het inzicht post zijn gaan vatten dat de corporaties als partners in het overleg voor de gemeente alleen telden als ze nauw samenwerk-

ten. Had de oproep tot samenwerking van de gemeente het jaar daarvoor – in 1962 – nog nauwelijks weerklank gevonden bij beide besturen, het gemeentelijke 'Ratio-avontuur' maakte duidelijk dat er voor de corporaties duidelijk sprake was van gezamenlijke belangen. In '63 begonnen dan ook samenwerkingsgesprekken die 'in een uiterst prettige sfeer allengs vlotter verlieten'.

Het zou toen nog tot november 1965 duren voor er een definitieve samenwerkingsovereenkomst werd gesloten. Deze hield in dat met ingang van 1 januari 1966 een Stichting Woningbeheer Assen werd opgericht die alle uitvoerende taken met betrekking tot bouw en beheer van beide corporaties overnam. In dezelfde samenwerkingsovereenkomst spraken Bouwvereniging en Boaz zich uit voor het in eigendom verkrijgen van de in beheer zijnde gemeentewoningen. Het bestuur van de SWA werd gevormd door drie bestuursleden van de Bouwvereniging Assen, drie van de Bouwstichting Boaz en wethouder Berger namens de gemeente Assen. Zo hadden in de tweede helft van de jaren zestig de Bouwvereniging Assen en de Boaz een gezamenlijk uitvoeringsorgaan in de vorm van de SWA. In de praktijk bleek de volgende stap – van nauwe samenwerking naar een volledige fusie – maar een erg kleine, die zich binnen drie jaar voltrok. In dit opzicht liep de ontwikkeling in Assen vooruit op landelijke ontwikkelingen als de afnemende verzuiling en de ontwikkeling

Het kantoorgebouw van de Bouwvereniging Assen aan de Rolderstraat dat van 1957 tot 1967 in gebruik was.

Het bedrijfsgebouw van de SWA op de hoek van de De Houtmanstraat en de Paul Krügerstraat; in gebruik van 1967 tot 1979.

In 1979 werd het nieuwe bedrijfsgebouw van de SWA in gebruik genomen. Op de achtergrond twee oude woningbouwcomplexen van de Bouwvereniging Assen aan de Groningerstraat. (Luchtfoto Aerophoto Eelde)

naar grotere eenheden binnen de woningbouwcorporaties uit een oogpunt van efficiënte bedrijfsvoering. Het feit dat de gemeente Assen zich op het standpunt stelde dat alleen tot overdracht van de gemeentewoningen kon worden overgegaan als de fusie tot stand gekomen was, speelde in deze ontwikkeling waarschijnlijk niet meer dan een ondergeschikte rol. Van doorslaggevende betekenis was waarschijnlijk simpelweg het gevoel dat het 'gewoon goed liep'.

Zo besloot de ledenvergadering van de Bouwvereniging Assen, waar twintig leden aanwezig waren (waaronder negen bestuursleden), in december 1968 om samen met Boaz op te gaan in een nieuwe stichting die de naam behield van het samenwerkingsorgaan: de Stichting Woningbeheer Assen. Hetzelfde deed de Bouwstichting Boaz die om praktische redenen besloot de naam te veranderen in Stichting Woningbeheer Assen. Verder droeg de dat jaar

juist zestig jaar oude Bouwvereniging het woningbezit gelijktijdig met dat van Boaz aan de SWA over. Op 28 juli 1969 werden de statuten van de nieuwe SWA koninklijk goedgekeurd. Er kwam een Raad van Bestuur bestaande uit negentien leden: negen vanuit de oude Bouwvereniging Assen, negen vanuit Boaz en een lid van het college van B&W. Hieruit werd een zeven leden tellend bestuur gekozen in de verhouding drie : drie : een. Men legde statutair vast dat deze verdeling 'als zodanig in stand werd gehouden ter handhaving van de historisch gegroeide verhoudingen'. Het feit dat de gemeente in het bestuur van de SWA vertegenwoordigd was, was het gevolg van de inbreng van het gemeentelijk woningbezit waar op 17 april 1969 een unaniem besluit over genomen was door de

Asser raad. Veertien jaar hadden de onderhandelingen daarover toen geduurd.

Temidden van al die belangrijke beslissingen, tussen de lange beschouwingen over samenwerking, efficiënte bedrijfsvoering, inspelen op de toekomst enzovoort zou een betrekkelijk klein besluit van de oude Bouwvereniging uit 1968 gemakkelijk over het hoofd gezien kunnen worden. Het besluit namelijk om negentien oude woningen aan het Kanaal in eigendom aan de gemeente over te dragen die ze zou gaan slopen om 'plaats te maken voor voorzieningen in het kader van de stadsvernieuwing'. Kan het nog symbolischer? In het laatste jaar van de Bouwvereniging besloot men om hun eerste woningen 'op de Tichelkamp' aan het Kanaal af te breken.

Woningbezit Stichting Woningbeheer Assen bij de fusie in 1969

	Bouw- vereniging Assen	Boaz	<i>totaal</i>
Vooroorlogse woningen	602	95	697
Naoorlogse woningen	1448	909	2357
Gemeente- woningen	815	388	1203
In aanbouw	653	264	917
<i>subtotaal</i>	3518	1656	5174
In '69 al afgebroken	70	7	77
<i>totaal</i>	3448	1649	5097

In 25 jaar tijd kan er veel veranderen, zoals blijkt uit deze foto's van de rand van het Asser stadscentrum. Het eerste complex van de Bouwvereniging Assen maakte in het kader van de sanering en reconstructie van de Asser binnenstad plaats voor de bebouwing van de Burg. Agterstraat.

Smaken verschillen

Je hoeft echt geen rekenkunstenaar te zijn om te becijferen dat getalsmatig het vooroorlogse woningbezit van de SWA slechts een betrekkelijk klein onderdeel vormde van het totale woningbezit. Op het moment van de fusie in 1969 waren er in het Noorderpark meer woningen in aanbouw dan alle vooroorlogse woningen van de Bouwvereniging Assen en de Boaz bij elkaar. Ook had die woningwetwoning zélf in de loop van de tijd de nodige veranderingen ondergaan.

Hoewel iedere vergelijking natuurlijk enigszins mank gaat, lijkt het toch nuttig een woningwetwoning zoals die aan het eind van de jaren zestig in het Noorderpark ten noorden van de Zwartwatersweg gebouwd werd, te vergelijken met zo'n 'nette werkmanswoning' uit het Rode Dorp. Beide vormen ze een momentopname in het denken over verantwoorde volkshuisvesting.

Het eerste wat bij de vergelijking van de plattegronden opvalt, is het verschil in oppervlakte. Heeft de woning in het Noorderpark een 'doorzon'-kamer van ongeveer 30 m², het huis aan het Napoleonplein heeft twee kamers die samen zo'n 10 m² kleiner zijn. Het 'closet met waterspoeling' en de (onverwarmde) douche zijn in het begin van de jaren zestig in het Rode Dorp in de oude 'spoelkeukens' gebouwd, terwijl dergelijke voorzieningen bij de bouw van het Noorderpark uiteraard allang de gewoonste zaak van de wereld waren. Een grote eengezinswoning in het Noorderpark telde vier slaapkamers; in het Rode Dorp waren er slechts twee slaapkamers 'in de kap'. Aan het eind van de jaren zestig werden woningwetwoningen in het algemeen voorzien van centrale verwarming. In het Rode Dorp was er slechts in een van de kamers stookgelegenheid. Het beeld is duidelijk: in de loop van vijftig jaar was men ook kwalitatief steeds meer eisen aan een woningwetwoning gaan stellen. De huurprijzen overigens waren daarmee in gelijke tred gebleven. In '68 huurde je in het Rode Dorp een huis voor f 52,50 per maand, terwijl een grote eengezinswoning in het Noorderpark toen f 127,- kostte.

Hoe meer huizen er na de oorlog gebouwd werden, hoe meer de vooroorlogse verouderden. Dat gold niet alleen ten aanzien van zaken als indeling en comfort, maar ook in de meest letterlijke zin. Ouderdom kwam – zoals het spreekwoord zegt – met gebreken. Al in de eerste helft van de jaren vijftig werden het onderhoud en het

ontbreken van comfort in de vooroorlogse woningen jaarlijks terugkerende onderwerpen in de jaarverslagen van zowel Boaz als de Bouwvereniging Assen.

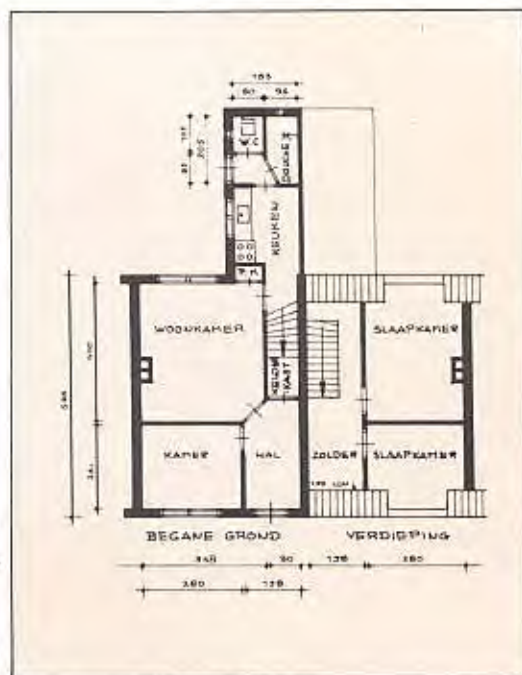
Het jaarverslag over 1953 van de Bouwvereniging noemde de staat van onderhoud van de vooroorlogse woningen 'zorgwekkend' en voegde eraan toe dat 'de toestand niet voldoet aan de moderne eisen van de volkshuisvesting'. Eigenlijk, zo stelde men, zouden wc's met waterspoeling de tonnetjes moeten vervangen en zou er in de huizen een behoorlijke badgelegenheid moeten komen. Hoe zeer men ook de wenselijkheid van dergelijke voorzieningen onderstreepte, het rijk bood geen enkele financiële speelruimte. Jaar na jaar kreeg men nul op het request. Het jaarverslag van Boaz over 1956 meldde dat het rijk geen toestemming gegeven had voor een verbeteringsplan van de vooroorlogse woningen 'in verband met het streven van de rijksoverheid zo weinig mogelijk bouwcapaciteit aan de nieuwbouw te onttrekken'. Bij het bestrijden van de woningnood dacht de politiek in Nederland alleen maar aan het bouwen van méér huizen. Het ging erom meer daken boven de hoofden van de Nederlanders aan te brengen, maar men had weinig oog voor het feit dat de oudste daken langzamerhand een beetje begonnen te lekken. In de jaren vijftig moesten de woningbouwcorporaties het weinige geld dat ze in hun oudste woningen mochten steken dan ook noodgedwongen alleen maar gebruiken voor het allernoodzakelijkste onderhoud. De Bouwvereniging Assen zei hierover in 1956:

'Dit zijn echter veelal niet de door de huurders gewenste werkzaamheden. Het is duidelijk, dat met name het binnenschilderwerk en het kamerbehangen vrijwel nimmer aan bod komen. Helaas bestaat er bij de bewoners weinig begrip voor de moeilijkheden. Zelfs wijt men de inderdaad niet overvloedige service dikwijls aan onwil zonder meer.'

De rijksoverheid gaf geen toestemming de verbeteringsplannen van Bouwvereniging en Boaz uit te voeren, zoals het aanbrengen van douches en wc's in de woningen. De zg. onderhoudsnorm, die door het rijk werd vastgesteld, bleek van jaar tot jaar veel te laag. De fondsen van de corporaties raakten uitgeput. In '57 becijferde de Bouwvereniging Assen dat het onderhoud van een naoorlogse woning op jaarbasis ongeveer zeventig gulden kostte, terwijl men aan een vooroorlogse woning per jaar bijna honderdvijftig gulden aan onderhoud kwijt was. (Ter vergelijking: een woning in het Blauwe Dorp bracht in die tijd f 225 per jaar aan huur op.)

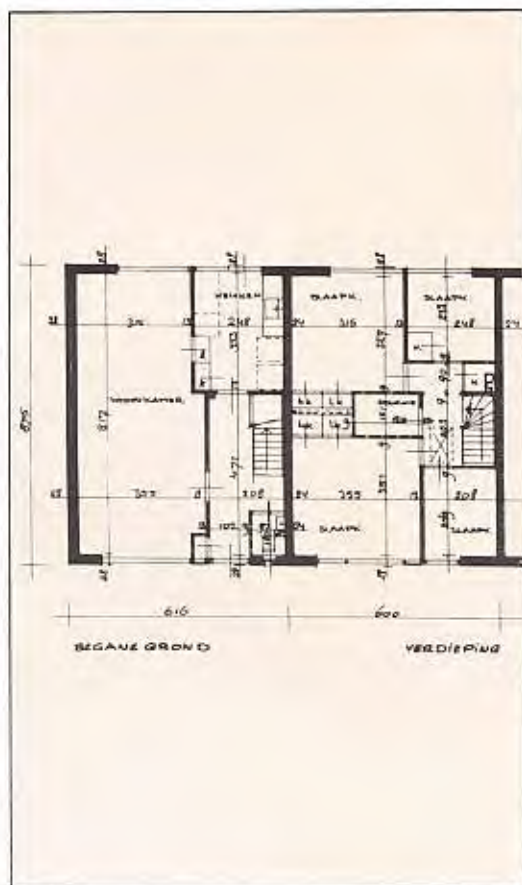
Rode Dorp.

Plattegrond huis Rode Dorp.

Noorderpark.

Plattegrond huis Noorderpark.

In diezelfde tijd was er in Assen voor het eerst sprake van de afbraak van vooroorlogse woningen. In 1957 besloot het bestuur van de Bouwvereniging namelijk om het complex van 24 woningen aan de Tuinstraat en de Violenstraat af te breken. Het waren de woningen die de Bouwvereniging in 1913 onder druk van het gemeentebestuur o.a. voor de bewoners van de Lange Jammer gebouwd had. Deze kleine woningen, gebouwd van kalkzandsteen dat eigenlijk voor binnenmuren bestemd was, hadden in de volksmond de naam 'Tranendal' gekregen. De Bouwvereniging argumenteerde het besluit tot afbraak met de constatering dat ze 'als gevolg van de slechte constructie en de typische indeling praktisch niet voor verbetering in aanmerking komen'. Men voegde er wel aan toe dat het moeilijk zou worden om vervangende woonruimte te vinden voor de gezinnen die in het Tranendal gewend waren aan huren van drie gulden in de week.

Ook de gemeente Assen stemde in met de afbraak van het Tranendal, maar goedkeuring uit Den Haag bleef uit. Net als in het geval van de woningverbetering stelde men zich ook bij de afbraak op het standpunt dat alle inspanningen erop gericht moesten zijn de woningvoorraad zo groot mogelijk te doen zijn. Denken over volkshuisvesting in de jaren vijftig betekende denken in termen van kwantiteit. Iedere woning die afgebroken werd, was er weer een minder. Het zou nog tot 1963 duren voor er begin kon worden gemaakt met de afbraak van het Tranendal.

In die tijd was er in velerlei opzicht sprake van een kentering in het volkshuisvestingsbeleid. In het vorige hoofdstuk is daar al het een en ander over gezegd. Een van de gevolgen van die ontwikkelingen was dat er op het punt van de woningverbetering nieuwe mogelijkheden kwamen die financiële medewerking van het rijk bij renovatieplannen mogelijk maakte. Hierbij werd niet – zoals later het geval zou worden – met bepaalde normbedragen gewerkt, maar er moest over alle onderdelen van het plan tot in detail onderhandeld worden met de ambtenaren van volkshuisvesting. Het mocht voortaan wel, maar het moest duidelijk 'op een koopje'. Niet lang daarna was het verbeteringsplan van Boaz uitgevoerd en ook de Bouwvereniging Assen wist goedkeuring voor de plannen te krijgen. Daar begon men met het Rode Dorp waar per woning zo'n vierduizend gulden verspijkerd mocht worden. De bewoners toonden zich, volgens de persberichten, enthousiast over de verbeteringen ondanks een huurverhoging van ongeveer een rijksdaalder per week. Een paar jaar later hadden ruim vijfhonderd vooroorlogse wo-

ningen in Assen een dergelijke opknappbeurt ondergaan.

Afgezien van de woningen in het Tranendal verdwenen er in de jaren zestig nog zo'n vijftig vooroorlogse woningen. Deels gebeurde dat ook hier vanwege de slechte kwaliteit, maar meestal zat het hem in het feit dat de woningen in de weg stonden. Assen breidde zich in die jaren sterk uit en in het denken over ruimtelijke ordening, zoals dat vorm begon te krijgen, was eigenlijk geen plaats voor bestaande bebouwing. Bij plannen voor stadsvernieuwing en stadsuitbreiding diende je – waar enigszins mogelijk – met een schone lei te beginnen. In het vorige hoofdstuk werden in dit kader de woningen aan het Kanaal genoemd. Ook aan de Wethouder Buningstraat (Nieuwstraat heette de straat vroeger) werd een aantal woningen gesloopt voor de nieuwe autoweg naar Rolde. Het complexje van Boaz aan de Tuinstraat werd afgebroken voor het bestemmingsplan Vredeveld. De meeste woningen in de verspreide complexen uit 1924 voor de 'sociaal zwakkeren' hadden toen ook al het veld moeten ruimen voor de oprukkende nieuwbouwwijken.

In de voorgaande alinea's is steeds geschreven in termen van exploitatie en tamelijk objectieve factoren als comfort en oppervlakte. Maar een huis is nu eenmaal meer dan zoveel kubieke meter verhuurbare woonruimte. Met objectieve maatstaven bereik je niets als iemand het ergens fijn vindt om te wonen. Goed – er mochten in de jaren vijftig in Assen prachtige nieuwe woningen gebouwd zijn met alles d'rop en d'raan, maar iemand die in het Rode Dorp geboren en getogen was, kreeg je er met geen stok vandaan!

Ze praten nog steeds vol trots en met een zekere vertedering over 'hun' Rode Dorp; ook al is een paar jaar geleden de laatste woning gesloopt en hield het dorp in de beleving van de meeste oude bewoners al vele jaren eerder op hun Rode Dorp te zijn. Essentieel daarbij was vooral het gevoel dat men zich onderscheidde van andere buurten in Assen en met name van andere dorpen 'over het spoor'. Vraag je daar iemand uit het Rode Dorp naar, zal hij je steevast antwoorden dat 'het Witte Dorp als los zand aan elkaar hing en dat er veel kouwe kak tussen zat.' In het Blauwe Dorp daarentegen, waar de huren lager waren en de huizen groter, woonde volgens de Rode Dorper 'een ander slag volk'. Ook binnen het Blauwe Dorp voelde men nogal wat onderscheid tussen de west- en de oostkant van het dorp. Mensen 'in de stad' die al de dorpen op een hoop gooiden, konden in de ogen van de bewoners weinig goed meer doen.

Het saamhorigheidsgevoel, zoals dat met name in de jaren vijftig en zestig in het Rode Dorp aanwezig was, was bijzonder groot. De meeste mensen typeren de buurt achteraf als 'gezellig'. Aan de ene kant uitte zich dat in het altijd voor elkaar klaar willen staan, aan de andere kant betekende het ook dat men alles van elkaar wist. 's Morgens bij de koffie werd in menig huis rond het Lodewijk Napoleonplein het wel en wee van het Rode Dorp besproken.

In menig opzicht deelden de bewoners van het Rode Dorp in de welvaart die na de oorlog in de jaren vijftig steeds meer gestalte begon te krijgen. De gemiddelde Rode Dorper was een arbeider met een vast loon. Verreweg de meesten verdienden hun brood in de bouw, de rest was arbeider in de wat grotere bedrijven die Assen op dat moment nog kende, zoals de Wilco, de Vleescentrale, de Stork-fabriek en de Gelmok tegenover het Tranendal. In het Rode Dorp verdiende je je brood met je handen.

Vraag de oud-bewoners naar jeugdherinneringen en je hoort verhalen over het 'struinen' in het open veld in de richting van Schieven en Anreep en op Lombok. Om nog maar te zwijgen van het stoomtrammetje van de EDS naar Emmen waar je stiekem een stukje achteraan han-

Op 4 april 1962 werd het laatste 'tonnetje' feestelijk het Witte Dorp uitgereden.

Op Koninginnedag 31 augustus 1945 verkeerde Assen nog in de bevrijdingsroes. In de feestelijke optocht reed de praalwagen 'Arbeid Adelt' van het Rode Dorp mee. Op de fo-

to van links naar rechts: Gerrit Huisman, Marcus Maris, Berend Bloembergen, Victor Felix, Harm-Jan Hovenkamp, Gerard Windhorst en Hennie Grosman.

Het bestuur van de Buurtvereniging 'het Rode Dorp' aan het begin van de jaren vijftig bij de muziekkoepeel. Van links naar rechts op de voorste rij de dames Jonker, Noord en Fekkes; op de achterste rij de heren Posthumus, Fekkes, Pijlman en Jansens.

Toen dirigent Koert Fekkes trouwde, yachte het huisvrouwenorkest van het Rode Dorp hem en zijn bruid op met hun instrumenten.

gend mee kon rijden. Menig kind dat zijn jeugd in het Rode Dorp heeft doorgebracht, zal zich de kindermiddagen herinneren die mevrouw Dijke-ma voor de oorlog organiseerde 'achter de eier-keel'.

Na de oorlog werd dat werk overgenomen door de buurtvereniging van het Rode Dorp die vele jaren onder leiding stond van Jan Fekkes. Net als in zoveel andere Asser buurten was ook de buurtvereniging van het Rode Dorp begonnen ten tijde van de bevrijdingsfeesten van '45. Eenmaal per jaar werd er een kinderreisje georganiseerd; 's avonds keerde de bus voorafgegaan door een muziekkorps terug naar het Rode Dorp. Ook voor de volwassenen was er de jaarlijkse 'uitgaandag'.

De vergaderingen van de buurtvereniging waren drukbezocht. Soms waren ze in het café van Philips aan de Anreperstraat, soms bij Bijlsma bij de spoorwegovergang. Een eigen toneelclub verzorgde jaarlijks de feestavond in het Concerthuis of bij Boele Geerts aan de Groningerstraat. En dan had je natuurlijk nog de muziekkoepeel op het Lodewijk Napoleonplein waar bij de zomeravond de Stafmuziek uitvoeringen gaf. Half Assen kwam dan kijken. De buurtvereniging had de koepeel zelf gebouwd van materiaal dat ze van de gemeente gekregen hadden. Ziehier een handvol indrukken van het Rode Dorp in de jaren vijftig: een gezellige volksbuurt met een druk verenigingsleven en een sterke onderlinge band.

Ergens in de jaren zestig begon dat beeld te veranderen. Objectief moet je zeggen dat 'de' Rode Dorper een dagje ouder geworden was. In het huis waar een heel gezin opgegroeid was, bleven vader en moeder alleen achter. De kinderen die in Assen waren blijven wonen, waren in een van de Asser nieuwbouwwijken terechtgekomen. Daar bleef het niet bij. Wat eerst altijd in onderlinge 'noaberhulp' geregeld was, werd overgenomen door de maatschappelijk werker en de gezinsverzorgster. Zoals overal elders in de stad werd het meeste werk van de oude buurtverenigingen overgenomen door professionele krachten die sociaal-cultureel verantwoorde activiteiten gingen organiseren.

Het amusement waar de buurtvereniging voor gezorgd had, kwam in het vervolg iedere avond via de televisie de huiskamers binnen. Deze ontwikkeling is verre van uniek te noemen, want niet alleen in het Rode Dorp voltrok zich in de jaren zestig een dergelijk proces, maar met name in een buurtje als het Rode Dorp kwam het wel extra hard aan. Als je de dingen weghaalt, die zo'n buurt net datgene gaven wat mensen zich er thuis deed voelen – de saamhorigheid en de gezelligheid – blijft er niets over dan een verzameling oude, verouderde huizen die niet langer voldeden aan de eisen die je aan het eind van de jaren zestig aan een woning mocht stellen.

In bovenstaande alinea's is erg veel aandacht besteed aan het Rode Dorp. Het zou te ver voeren om te stellen dat deze ontwikkeling in alle opzichten representatief was voor de vooroorlogse woningwetwoningen in Assen. De kleinere complexen die verspreid door de hele stad lagen, waren op zich te klein om zelfstandig een dergelijke ontwikkeling door te maken. De grotere 'buurten' als de Talmastraat, de Molenstraat, de Weth. Buningstraat, het Blauwe en het Witte Dorp maakten echter – zij het in een verschillend tempo en op verschillende tijdstippen – wel een dergelijke ontwikkeling door. In al deze buurten en buurtjes was echter aan het eind van de jaren zestig te bespeuren dat ze verpauperden. Voor het belangrijkste deel lag de oorzaak daarvan in de staat waarin de woningen verkeerden. Toch speelden er ook andere zaken in mee. Iemand vertelde het volgende over die tijd:

'Van lieverlee veranderde de bevolking. Er kwamen andere mensen wonen met een andere mentaliteit. Ze waren 'losser'. De boel werd niet meer goed onderhouden. Op een gegeven moment stikte het hier in de buurt van de katten en de honden'.

De grootste groep van de nieuwe huurders die aan het eind van de jaren zestig de Dorpen binnenkwam, wordt tegenwoordig in het moderne volkshuisvestersjargon 'één- en tweepersoonshuishoudens' genoemd. Vijftien jaar geleden zeiden ze er in de Dorpen gewoon 'hippies' tegen.

Meer en meer werden de vooroorlogse woningen bevolkt door jonge mensen, die meestal samenwoonden, vaak nog studeerden of een zodanig inkomen hadden dat ze voorlopig op de goedkoopste woningen aangewezen waren. Hun wereld was totaal anders dan die van de mensen die er al vele jaren woonden. Waar nog niet lang daarvoor de buurtvereniging jaarlijks een 'tuintjeswedstrijd' organiseerde, kon nu in vele 'wilde tuinen' de natuur zijn gang gaan. Wat oude en nieuwe bewoners echter samenbond, waren klachten over de woningen. Dat er iets moest gebeuren stond vast.

Het einde van de dorpen

Dit hoofdstuk waarin de laatste tien jaar van de vooroorlogse sociale woningbouw in Assen beschreven wordt, zou erg kort kunnen zijn. Feitelijk is slechts één zin voldoende. Deze zou er zo uit kunnen zien: Van de 697 vooroorlogse woningen die de SWA in 1969 bezat, zijn er inmiddels 76 gerenoveerd, terwijl de rest na zeven jaar praten over renovatie moest worden afgebroken omdat de mogelijkheden tot herstel ontbraken.

Hoewel alle feiten in zo'n zin keurig op een rijtje staan, zal het een ieder duidelijk zijn dat op deze manier allerlei processen, alle spanningen en emoties die bij de uiteindelijke afloop een rol van betekenis gespeeld hebben, buiten beeld blijven. In dit hoofdstuk zal een poging gedaan worden op die zaken wat dieper in te gaan. Zonder overigens ook maar een moment de illusie te hebben gehad hiermee een volledig overzicht te geven van alles wat er op dit gebied de afgelopen tien jaar zich in Assen afgespeeld heeft. Daarvoor is de hoeveelheid feiten te groot en zijn de emoties nog te vers.

De fusie van de Bouwvereniging Assen en de Bouwstichting Boaz maakte van de SWA in 1969 verreweg de grootste huisbaas in Assen. Het eind van de jaren zestig stond in Nederland in het teken van de roep om democratisering. Hier was in de nieuwe structuur van de SWA nog maar weinig van te ontdekken. Na de fusie was de afstand tussen huurder en bestuur nog steeds even groot als die in de tijd van de Bouwvereniging en Boaz geweest was. In zeker opzicht zelfs groter; met name voor de leden van de Raad van Bestuur die erg ver van het dagelijkse uitvoerende werk van de corporatie af kwamen te staan. Iets wat vooral de oudere leden die de tijd nog kenden dat het bestuur alles zo'n beetje zelf opknaptte, met enig leedwezen vervuld zal hebben.

Het grote apparaat dat door de samenvoeging ontstaan was, stelde de corporatie in staat meer bedrijfsmatig en vooral meer beleidsmatig op te treden. Op zich evenwel geen nieuwe ontwikkeling, want al bijna tien jaar eerder waren daar vooral bij de Bouwvereniging de eerste tekenen al van waar te nemen. In het jaarverslag over 1961 publiceerde de Bouwvereniging een enquête onder de huurders naar de eventuele

wenselijkheid van hoogbouw in Assen. Uit de resultaten van dat onderzoek concludeerde het bestuur dat hoge flats in Assen 'uit een oogpunt van volkshuisvesting verwerpelijk' waren. (Dat er overigens een paar jaar later toch zes 'torenflats' in Assen gebouwd werden, gebeurde onder druk van het toenmalige gemeentebestuur dat van mening was dat in een stad als Assen het silhouet van hoge flats aan de horizon niet mocht ontbreken.)

Dit voorbeeld is illustratief voor het op gang komen van een zeker beleidsmatig denken bij de corporaties in de jaren zestig. Tegelijkertijd veranderde de houding van het gemeentebestuur als gevolg van het landelijk beleid dat erop gericht was de strakke teugels van het volkshuisvestingsbeleid wat te laten vieren. Feitelijk werd hierdoor de noodzaak van een gemeentelijk volkshuisvestingsbeleid minder groot. Vooral als je daar aan toevoegt dat Assen in 1970 tot het z.g. geliberaliseerde gebied ging behoren. Dit betekende dat in Assen voortaan de woonruimteverdeling geen zaak van de gemeente meer was. De SWA mocht zelf bepalen wie er in de woningen mocht komen. Dat dit het een en ander vroeg van een instelling die zich daar enkele tientallen jaren niet meer mee had beziggehouden, laat zich gemakkelijk raden.

Het is niet moeilijk te reconstrueren hoe de Stichting Woningbeheer rond 1970 over het vooroorlogse woningbezit dacht. De jaarverslagen spreken duidelijke taal over de verhuurbaarheid en de mogelijkheid tot verbeteringen. In '68 werd er bijvoorbeeld in het jaarverslag van de SWA gesproken over moeilijkheden bij het verhuren van bepaalde complexen: 'Kandidaat-huurders stellen steeds hogere eisen en accepteren niet alles meer wat wordt aangeboden.' Verdere aanpassingen van de woningen zouden uitkomst moeten bieden.

In 1966 schreef de SWA over 150 oude woningen die nog geen opknappbeurt gehad hadden, dat er weliswaar de noodzakelijkste verbeteringen plaats moesten vinden, maar dat van een grootscheepse opknappbeurt à la het Rode Dorp geen sprake kon zijn. Dergelijke verbeteringen zouden 'de huren zo verhogen dat ze niet meer in redelijke verhouding zouden komen tot die van nieuwe woningen'. Zo werd het streven erop gericht in ieder geval de 150 nog niet opgeknapte woningen 'zo snel mogelijk na afloop van de lopende afschrijvingstermijn te ontruimen en af te breken'.

Het paste helemaal in de lijn van dit denken dat er rond 1970 ideeën ontwikkeld werden om complexgewijs alle vooroorlogse woningen door nieuwe te vervangen. Dit was het beleid

Op 24 mei 1972 vroeg de SWA toestemming 36 woningen af te breken. Deze huizenrij aan de Dahliastraat maakte daar onderdeel van uit.

van zowel de SWA als de gemeente die zelf op allerlei plaatsen in de stad bezig was met groot-scheepse saneringsacties. Men dacht in termen van technisch verantwoorde woonkwaliteit en een met het oog op de toekomst verantwoord beheer. Toen de SWA dan ook op 24 mei 1972 het college van B&W toestemming vroeg 36 woningen in de omgeving van de Geraniumstraat af te breken, paste dat helemaal in de lijn van het tot dan toe gevoerde beleid. Dat er in 1972 in Assen voor het eerst over 'renovatie' gesproken werd, was het gevolg van andere factoren.

Het streven naar renovatie van de vooroorlogse woningen zit te ingewikkeld in elkaar om het simpelweg voor te stellen als een eis van de kant van de bewoners. Zo bleken trouwens de bewoners van de 36 woningen waarvan de afbraak in '72 ter sprake kwam, in meerderheid voor afbraak. Hier was duidelijk meer aan de hand.

In zijn algemeenheid zou je kunnen stellen dat 'de' huurder in de loop van de tijd veranderd was. Voor de oorlog was een huurder iemand die tegen een bepaald bedrag een jaar lang het huis van iemand anders tot zijn beschikking had. Na de oorlog, in de jaren vijftig, bestond dat beeld in wezen nog steeds; al was het alleen maar vanwege het feit dat de huurder het gevoel had dat er kapers op de kust waren. In de jaren zestig echter kreeg de huurder het gevoel dat het huis dat hij huurde, ook een beetje 'zijn' huis was. Veel van de bemoeienissen van de corporatie ging hij beschouwen als een inbreuk op zijn

persoonlijke leef sfeer. Vergeet ook niet dat het directe contact tussen corporatie en huurder, in de persoon van de huurophaler plaats had moeten maken voor de onpersoonlijke acceptgiokaarten en automatische afschrijvingen. Het woord 'huurder' raakte uit de mode; 'bewoner' kwam ervoor in de plaats.

Tegelijkertijd verschoof in de roerige jaren zestig in het denken over volkshuisvesting het accent van de technische waardering van woningen zich naar de sociale beleving ervan. Het was de tijd dat het welzijn steeds nadrukkelijker op de voorgrond werd geplaatst. Veel bewoners zouden het niet langer accepteren dat afbraak en vervangende nieuwbouw als enige remedie golden tegen verkrotting. Een buurt was voor de bewoners meer dan een optelsom van de woningen die er stonden.

Het startpunt van het denken in termen van renovatie was in februari 1972, toen in het Blauwe Dorp een Projectgroep Assen-Oost in het leven geroepen werd, die zich met klachten uit de buurt bezig ging houden. De groep werkte onder auspiciën van de opbouwwerker Jan Munnik die tijdelijk bij het Wijkcentrum Assen-Oost werkzaam was.

Typerend voor de manier waarop er in die tijd in de Projectgroep gedacht werd, is het volgende citaat uit de notulen van de vergadering van 4 april 1972:

'Waarom plaatst men allerlei hippies – afkomstig uit de een of andere commune in Assen – juist in die

buurt? Terwijl andere buurtbewoners nauwelijks kans krijgen op een andere woning, worden deze mensen (jonge ongetrouwde stellen) zo maar in een woning geplaatst. Je vraagt je af of de leefwijze van deze mensen (ook kwa bewoning) nu wel voldoet aan de eisen die de Stichting Woningbeheer stelt (plafonds worden verwijderd, men verft alles over met bruine verf enz.). Om nog maar niet te spreken van de vrijpartijen, waar de kinderen voor de ramen het een en ander van kunnen leren...!

De sterk verschillende manier van leven van de verschillende bewoners kwam in het vorige hoofdstuk ook al aan de orde. Hoe meer echter de tijd verstreek, hoe duidelijker het gemeenschappelijke belang op de voorgrond trad: 'De woningen kunnen en moeten gerenoveerd worden'. In het verlengde van deze ontwikkeling waren een paar jaar later ook de historische verschillen tussen de Dorpen verdwenen. Voor het eerst zie je het Flode, Blauwe en Witte Dorp gezamenlijk optreden.

Wel werd spoedig duidelijk dat vooral de nieuwe bewoners daadwerkelijk in het renovatiegebeuren actief waren. Van de 44 mensen die in de zomer van '77 actief waren in de toen opgerichte huurdersvereniging BRAS, woonden er in 1970 maar 12 nog in die buurt. Deels is de sterkere betrokkenheid van de nieuwe bewoners te verklaren uit hun leeftijd en opleiding, maar ook eenvoudigweg uit het feit dat het verhuizen van de oorspronkelijke bevolking in versnelde mate doorgang bleef vinden. In 1972 was er in het Blauwe Dorp bijvoorbeeld een mutatiepercentage van 25%; hetgeen betekent dat een van de vier woningen daar nieuwe bewoners kreeg. (Ter vergelijking: gemiddeld lag het percentage bij de SWA dat jaar op ongeveer 10%; het Blauwe Dorp werd alleen overtroffen door de 'Torenflats' met een percentage van 31%.)

Het verzoek van de SWA uit mei '72 om 36 woningen bij de Geraniumstraat af te mogen breken werd, zoals aangegeven, een concreet startpunt in het denken over een mogelijke renovatie. Terwijl de SWA langdurige besprekingen met de gemeente aanging over de voorwaarden waaronder tot afbraak mocht worden overgegaan, werden de bewoners van het Blauwe Dorp door de opbouwwerker van het Wijkcentrum Assen-Oost op het spoor van de renovatie gezet. Namens de Projectgroep schreef Jan Munnik in de zomer van '72 een oproep om deel te nemen aan een enquête over de buurt. Hij gebruikte in zijn brief zeer suggestieve bewoordingen:

'Binnenkort begint men al met het slopen van de

Het directe contact tussen huurder en verhuurder verdween meer en meer in de loop van de jaren zestig.

eerste huizen, n.l. in de Dahliastreet, Geraniumstraat en de Tuinstraat. (Enzovoort.) Waar U dan heen moet? Dat zal anderen een zorg zijn. Het is in ieder geval wel onze zorg. De woningen in onze buurt kunnen zeker opgeknapt worden. Daarvoor is het allereerst nodig dat wij van de bewoners weten wat zij zélf willen.'

Eigenlijk hebben vanaf de zomer van '72 de posities vastgelegd. De SWA, met de gemeente in onderhandeling over de afbraak van de 36 woningen, schakelde spoedig daarna de Nationale Woningraad in, waar men ervaring had met het nieuwe fenomeen renovatie, om de mogelijkheden van het Blauwe Dorp te onderzoeken. Ondertussen was het Wijkcentrum Assen-Oost bezig de resultaten van het buurtonderzoek te verwerken. Uit de voorlopige resultaten van maart 1973 bleek dat meer dan de helft van de mensen graag in het Blauwe Dorp wilde blijven wonen.

In '73 werd duidelijk dat bewoners en hun adviseurs aan de ene kant en de SWA aan de andere kant gescheiden optrokken. Zo ging een groep bewoners uit het Blauwe Dorp een dagje op initiatief van het Wijkcentrum Assen-Oost in de gerenoveerde Bloemenbuurt in Deventer kijken om zich te oriënteren over een eventuele renovatie van het Blauwe Dorp zonder dat men over de problematiek contact opnam met de SWA. (Na het bezoek aan Deventer kwam overigens de naam 'Bloemenbuurt' voor het Blauwe Dorp in zwang.)

Ook uit een brief van de SWA aan de bewoners bleek dat er geen rechtstreeks contact was tussen beide 'partijen'. Een citaat uit die brief van 29 november 1973:

'In sommige kranten verschijnen zo nu en dan berichten, waarin sprake is van woningverbetering in de z.g. Bloemenbuurt. Zelfs hebben wij in de krant gelezen, dat er door een aantal bewoners een bezoek aan een project voor woningverbetering in Deventer gebracht is. Het merkwaardige is, dat daarbij wel eens uitspraken met betrekking tot de SWA naar voren komen, die in strijd zijn met de feiten, en die aanleiding tot allerlei misverstand zouden kunnen zijn. Daarbij is niemand gebaat, zeker de bewoners van de woningen in de Bloemenbuurt niet.'

In de brief werd melding gemaakt van de uitkomsten van het onderzoek van de Nationale Woningraad. Men stelde dat de resultaten 'ten aanzien van de toekomstmogelijkheden van de woningen op lange termijn niet hoopgevend' waren.

De onderzoekers van de Nationale Woningraad hadden namelijk geconcludeerd dat het onmogelijk was om de woningen in het Blauwe Dorp op een verantwoorde wijze zodanig te renoveren dat ze nog 25 jaar mee konden. Dit was de levensduur die voor een gerenoveerde woning gold; voor het Blauwe Dorp stelde men dat de woningen maximaal nog tien jaar in stand gehouden konden worden. In het rapport werd een stelling geponeerd die de jaren die erop volgden steeds weer in de discussie naar voren zou komen: 'Het handhaven van te kleine en/of te weinig gerief biedende woningen met soms nog min of meer ernstige tekorten, uitsluitend en alleen vanwege de nog lage huur is onverantwoord'. Een dergelijk huurbeleid zou, volgens de Woningraad leiden tot buurten met een 'ghettokarakter', geïsoleerd van de rest van het woningbezit.

De Rozenstraat aan het begin van de jaren zeventig. (De huizen op de achtergrond staan aan de Resedastraat.)

Dit alles stond niet in de brief van de SWA aan de bewoners van november 1973. Wel werd er in melding gemaakt van besprekingen met de gemeente en het ministerie over het zoeken van oplossingen voor de problemen in het Blauwe Dorp. Daarna beloofde men de zaak met de bewoners te overleggen. De manier waarop de SWA de zaak hier aanpakte, was dezelfde als tien jaar daarvoor toen het Rode Dorp opgeknapt kon worden. Pas toen het plaatje financieel rond was, ging men in '60 met de Rode Dorpers praten. Wat de SWA in '73 nog niet begrepen had, was dat die tijden voorbij waren en dat in ieder geval de woordvoerders van de bewoners verwachtten er in een veel eerder stadium bij betrokken te worden.

Het volgende citaat uit het jaarverslag van de SWA over 1973 maakt veel duidelijk over de sfeer die er in dat jaar rond de renovatie in Assen-Oost hing:

'Allerlei organisaties voelen zich tot bemoeling met deze moeilijke materie geroepen. Ongecoördineerd, ook elkaar bestrijdend en niet gehinderd door enige kennis van zaken met veelal een al of niet voorgewend "wantrouwen" als Grote Raadgever.'

Op deze manier, voegde men er aan toe, dreigde de stadsvernieuwing te verzanden in 'een oeverloos praatproces'; niet wetende wat er vanaf '74 nog allemaal afgepraat zou worden. Wel werd het jaar 1974, zoals in de komende alinea's zal blijken, in velerlei opzicht beslissend voor het verdere verloop van de renovatie van de vooroorlogse woningen in Assen. Eerst nog een enkele opmerking over een ander gebied waar in 1974 de gesprekken over een eventuele renovatie van de woningen begonnen. In 'Assen-Noord' (Molenstraat, Rhebruggenstraat en Talmastraat) beijverde zich namelijk vanaf 25 juni 1974 een werkgroep voor de verbetering van de woningen daar. Dat er aan de gebeurtenissen in dat deel van de stad in het vervolg van dit hoofdstuk weinig aandacht besteed wordt, is niet vanwege het feit dat daar niets belangrijks gebeurde, maar omdat er een keus gemaakt is voor het gebeuren 'over het spoor'. Wat er in Assen-Noord gebeurde, was in vrijwel alle opzichten vergelijkbaar met Assen-Oost.

In 1974 werd de afbraak van de 36 woningen in de Geraniumstraat en omgeving voltooid. Het had moeite gekost de woningen ontruimd te krijgen met alle gevolgen van dien, zoals wonen naast een dichtgespijkerd huis, brandjes, vernielingen. De manier waarop dit alles gebeurd

was, had de pleitbezorgers van renovatie in het Blauwe Dorp en daarbuiten nogal wat steun opgeleverd. Tot in de gemeenteraad toe. Deze sprak zich in september 1974 voor het eerst uit voor renovatie. Overigens bleef het bij een principe-uitspraak en zo zou het steeds blijven: renovatie als het financieel tenminste haalbaar is. Deze plaatselijke politiek was een afschaduw van wat er landelijk aan de gang was. Er was een kabinet-Den Uyl gekomen waarin staatssecretaris Schaeffer zich met de stadsvernieuwing bezighield. Men werkte aan allerlei regelingen die stadsvernieuwing financieel aantrekkelijker zouden maken, zoals een verhoging van het normbedrag voor de renovatie, een aanpassing van de huurprijzen van de gerenoveerde woningen en subsidiemogelijkheden voor sociale begeleiding bij renovatie. Kortom: renovatie was 'in' aan het begin van de jaren zeventig!

Zowel de plaatselijke ontwikkelingen als de nieuwe mogelijkheden die het rijk leek te zullen geven, zorgden voor een herbezinning bij de SWA aan het begin van 1974. Het leidde tot een voorstel aan de bewoners op 6 maart 1974 om samen te gaan overleggen wat de mogelijkheden tot renovatie in het Blauwe Dorp waren. Men legde de bewoners een overlegstructuur voor waarin SWA en bewoners zouden moeten participeren. Dat er bijna een jaar later een volledig andere structuur uit de bus zou komen, heeft waarschijnlijk erg veel te maken met het wederzijdse wantrouwen dat door de jaren heen steeds een stempel op de gebeurtenissen gedrukt heeft.

Bovendien bestond er van de kant van de bewoners organisatorisch grote onduidelijkheid. De projectgroep Assen-Oost, die in '74 zo'n twee jaar bestond, raakte langzamerhand op de achtergrond. Het werk werd steeds meer overgenomen door de Werkgroep Stadsvernieuwing die officieel bij de oprichting op 9 april 1974 tot taak gekregen had de Projectgroep bijstand te verlenen. In feite ging de werkgroep waarin naast een aantal bewoners ook welzijnswerkers en studenten een belangrijke rol speelden, steeds meer een eigen koers varen. Dit werd gecompliceerd door het feit dat de welzijnswerkers uit twee verschillende instellingen kwamen, n.l. het Wijkcentrum Assen-Oost en de Stichting Overleg Maatschappelijke Aangelegenheden (oftewel SOMA; de latere Welzijnsraad). De verschillende manier van werken en de uiteenlopende opvattingen over de nieuwe werksort opbouw zorgden in de toch al moeilijke begintijd van het stadsvernieuwingproces voor een aantal conflicten en kleinere aanvaringen. De zaak werd nog verergerd door het feit dat er in het

Wijkcentrum Assen-Oost nogal wat personeelswisselingen optraden, hetgeen de duidelijkheid naar de bewoners toe ook niet bevorderde. Probeer je al deze ontwikkelingen rond de betrokkenheid van de bewoners op een rijtje te zetten, dan zou je kunnen stellen dat ze – voor zover je ze op dat moment als één groep zou mogen beschouwen – in deze voor hen volstrekt nieuwe problematiek nog niet klaar waren om samen met de SWA rond de tafel te gaan zitten. (De overdaad aan adviseurs die ze ter beschikking hadden, werkte daarbij eerder remmend dan stimulerend.) Hierop doordenkend was het dan ook geen verrassing dat de SWA in mei '74 te horen kreeg dat de bewoners een tweepartijenoverlegstructuur van de hand wezen. Voor de SWA was deze afwijzing van het overlegmodel de reden een stap terug te doen en – zoals men het achteraf in het jaarverslag omschreef – te kiezen voor 'een sterk passieve rol' in het renovatieproces.

We schrijven inmiddels de zomer van 1974 en het was de toenmalige wethouder van volkshuisvesting, J. Mulder, die de verschillende partijen voor het eerst in twee jaar op 28 juni 1974 rond de tafel kreeg. Vanaf dat moment werd er in Assen-Oost gedacht aan een grootschalige overlegstructuur, zowel wat de overlegpartners betreft (gemeente, SWA, bewoners en SOMA) als het gebied dat onderzocht zou moeten wor-

den op renovatiemogelijkheden, n.l. geheel Assen-Oost.

Deze zienswijze werd op 19 september 1974 door de Asser gemeenteraad unaniem bekrachtigd. In de onderzoeksfase zouden onder supervisie van de planoloog prof. Van den Bergh uit Groningen de woningen niet alleen technisch onderzocht worden, maar zou er ook gekeken worden naar de woonomgeving en de bereidheid onder de bewoners aan de renovatie mee te werken. De Asser raad besloot ook een coördinator aan te stellen om de zaak met de ingewikkelde overlegstructuren in goede banen te leiden. Na de nodige discussies werd besloten de man bij de SOMA, die inmiddels tot Welzijnsraad omgedoopt was, onder te brengen. In '75 kwam A. Wink, die als student een van de bewonersadviseurs geweest was in de Werkgroep Stadsvernieuwing, in dienst als projectleider voor een periode van twee jaar.

Toen in juni 1976 het resultaat van de onderzoeken bekend werd, toonde iedereen zich optimistisch over de renovatiemogelijkheden in Assen-Oost. Het project – inmiddels aan het verhuizen van 'Het Pand' aan de Rozenstraat naar de leeggekomen Ericaschool – had ondertussen een enorme uitbreiding ondergaan. Architect P. Ytsma en zijn medewerkers hadden globale schetsen en begrotingen gemaakt. Zowel de Stuurgroep – waarin de vier overlegpartners vertegenwoordigd waren – als de Hoofdingenieur-Directeur van de Volkshuisvesting in Drenthe (Kortweg; de H.I.D.) hadden zich in de conclusie van het onderzoek kunnen vinden dat renovatie van de Weth. Buningstraat, de overgebleven woningen aan de Tuinstraat, het Rode en Witte Dorp wenselijk en waarschijnlijk haalbaar was. Over het Blauwe Dorp, waar het allemaal begonnen was, concludeerde men dat daar vanwege de grote variëteit in zowel woningtype als kwaliteit een nauwkeuriger onderzoek ingesteld moest worden.

De vooruitzichten werden zo goed geacht dat architect Ytsma de opdracht kreeg de eerst 28 woningen (Weth. Buningstraat en Tuinstraat) bestekklaar te maken. Over een jaar hoopte men zo ver te zijn dat er uitvoering van de plannen ter hand kon worden genomen. In de zomer van '76 was de onderzoeksfase duidelijk voorbij en kon men 'echt' met het karwei beginnen. Dat gold ook voor Assen-Noord waar men – zij het via een wat andere weg – op hetzelfde punt terechtgekomen was.

Kijken we een jaar later, in de zomer van '77, dan vallen er heel andere geluiden te horen. Van het optimisme van het jaar daarvoor is nauwelijks meer iets te bespeuren. Wat was er in dat jaar misgegaan? Wellicht is het goed het

Tekening uit de bewonerskrant 'Verbeter mee' no. 7.

woord 'wantrouwen' hier nog eens te laten vallen; 1977 werd het jaar van het wantrouwen. Al in de eerste weken van '77 kwam dat in alle duidelijkheid naar voren. Er ontstond veel rumoer toen bekend werd dat de SWA en de gemeente in een brief aan de staatssecretaris opgegeven bleken te hebben dat er in Assen in totaal zo'n 600 woningen voor krotopruijing in aanmerking kwamen. Hieronder vielen alle woningen waar men over renovatie bezig was. De storm luwde pas een beetje toen de opstellers van de brief meedeelden dat de brief gezien moest worden als 'een claim als de renovatie niet doorgaat'. Feitelijk was daarmee het incident afgedaan. De Huurdersafvaardiging (in het najaar van '75 opgericht als de representant van de huurders) omschreef het gedoe als 'een storm in een glas water', maar een paar dagen later zei de voorzitter van de HAV, Alie Geuken, tegen de Drentse en Asser Courant:

'Het wordt nu echt tijd, dat de SWA haar ware gezicht laat zien. We kopen niets voor al dat schijnheilige gedoe. Wij blijven de vuisten ballen om de woningen hersteld te krijgen. We laten die niet achter onze kont afbreken.'

Het jaar van het grote wantrouwen. Een half jaar later, in augustus 1977, weerklonk het ook in de woorden van SWA-directeur Faber die een interview gegeven had aan het personeelsblad van de gemeente Assen. Hij trok de representativiteit van de huurders die actief waren in de renovatiebeweging in twijfel en hekelde met name de rol die de welzijnswerkers in het gebeuren meenden te moeten spelen: 'En dan vraag je je af, wiens welzijn is eigenlijk met zulk optreden gediend?'

Beide incidenten afdoen als 'uitschieters' onder het motto 'waar gehakt wordt, vallen spaanders' zou een ontkenning betekenen van heel diepliggende problemen die een verlammeende werking hadden op wat er in Assen-Oost gebeurde en vooral op wat er nog moest gaan gebeuren. Het evaluatieverslag van de projectleider sprak over sterk uiteenlopende verwachtingen, nauwelijks functionerende structuren en het ontbreken van spelregels. Na 1977 verdween overigens de functie projectleider.

Wellicht is het goed om – alvorens de draad van de gebeurtenissen in '77 weer op te pakken – even stil te staan bij de verwachtingen die de verschillende partijen hadden ten aanzien van de renovatie.

Uitgangspunt voor de bewoners was om in het eigen huis in de vertrouwde omgeving te kunnen blijven wonen. Renovatie zou de huur ver-

hogen, maar daar stond een grote comfortverbetering tegenover. Bovendien zou de huurprijs van een gerenoveerde woning altijd nog een stuk lager liggen dan die van een nieuwe woning. Bij het ontwerpen van de renovatieplannen voor de woningen en de woonomgeving verwachtte men in een zeer directe zin betrokken te worden. Het ging om hun huis in hun buurt.

Het standpunt van de SWA ten aanzien van de renovatie werd in het jaarverslag over de periode 1974/1977 duidelijk geformuleerd. Voorop diende, volgens de corporatie, te staan dat er een woning gecreëerd moest worden met een toekomstwaarde van 25 jaar. Moest er binnen die periode nog steeds veel extra onderhoud gepleegd worden, dan zou het niet verantwoord zijn de woningen te renoveren. Wat het maken van de plannen betrof, vroeg de SWA zich af of de inbreng van de huidige bewoners niet zoveel nadruk kreeg dat het algemene volkshuisvestingsbelang daardoor in het gedrang kwam. Aan de ene kant waren er de woonwensen en financiële verlangens van de bewoners, aan de andere kant het algemene volkshuisvestingsbelang van de SWA om op een verantwoorde manier een zo breed mogelijk scala huurwoningen te exploiteren. Proberen we hiertegen het standpunt van de gemeente Assen af te zetten, dan moeten we concluderen dat een gemeentelijke stellingname ontbrak.

Beleidsmatig leunde men sterk op de SWA; zo als bleek uit de opmerkingen daarover aan het begin van dit hoofdstuk. Daar stond echter tegenover dat wethouder Mulder zich gevoelsmatig erg sterk aangetrokken voelde tot de bewoners. Tot op zekere hoogte drukte hij daarmee de gevoelens van de raad uit die ook bij voorkomende gelegenheden gevoelens van sympathie voor de zaak van de bewoners niet onder de stoelen en banken van de raadszaal stak. Ook in '77 bleef het echter bij de nogal vage principeuitspraak van de raad, die in wezen dezelfde was als in '74. Er ging weinig bestuurlijke daadkracht uit van het Asser gemeentebestuur, terwijl zowel de SWA als de bewoners herhaalde malen om gemeentelijke spelregels vroegen die het stadsvernieuwingsproces in goede banen zouden moeten leiden.

Door de ingewikkelde overlegstructuren werd de zaak er in Assen-Oost in 1977 niet overzichtelijker op. Er waren allerlei vormen van bewonersoverleg, er was een begeleidingscommissie, een stuurgroep, een bouwteam, een sociaal team. Achteraf is het erg moeilijk te reconstrueren wat waar besloten werd. Duidelijk is in ieder geval wel dat het allemaal erg veel tijd kostte en

langzamerhand werd het de vraag of die tijd gemist kon worden.

Vijf jaar was er inmiddels over renovatie gepraat en de woningen werden met de dag slechter. De plannen voor de renovatie zagen er prachtig uit en er werd met name erg veel tijd besteed aan het Blauwe Dorp. De resultaten van het onderzoek uit '76 hadden uitgewezen dat de renovatiemogelijkheden van het Blauwe Dorp eigenlijk van huis tot huis bekeken moesten worden en daar ging voor de architect erg veel tijd in zitten. Men ging er stilzwijgend van uit dat als de renovatie in het Blauwe Dorp zou lukken, de rest zonder meer gerenoveerd zou kunnen worden. Achteraf zou je je natuurlijk af kunnen vragen of de enorme hoeveelheid tijd die toen in het Blauwe Dorp gestoken is, niet beter in bijvoorbeeld het Rode en Witte Dorp gestoken had kunnen worden. Maar ja, dat is achteraf...

Toen in de loop van '77 de eerste bestekklare plannen voor de Weth. Buningstraat en de Tuinstraat van de lezentafel gehaald werden, schrok iedereen van de hoge renovatiekosten die de architect berekend had. Zo kwam men in de Buningstraat op kosten van ongeveer f 70.000 per woning. Hoe zou dat bij de andere complexen uitpakken? Voor het eerst uitte wethouder Mulder in het openbaar zijn twijfels in een inter-

view met het Nieuwsblad van het Noorden van 22 september 1977:

'Er moet snel gekozen worden in Assen-Oost voor renovatie of vervangende nieuwbouw. Renovatie graag, maar als het financieel haalbaar is. In het Witte en Rode Dorp zijn misschien nog mogelijkheden, maar in het Blauwe Dorp zie ik die niet als de prijs per woning al gauw een ton gaat belopen.'

In een commentaar stelde de Drentse en Asser Courant de zaak op 12 november 1977 ten principale aan de orde:

'Misschien komt men wel tot de ontdekking dat het opknappen van oude, allang afgeschreven huisjes vals sentiment is en dat ze onwaardig zijn om nog in te wonen, maar daar hoeft men toch niet jarenlang over te denken? Misschien moet er een strengere controle komen op het onderhoud van woningen. Misschien ook kan men het renovatiegeld toch beter gebruiken om voor dezelfde mensen op dezelfde plek een nieuw huis neer te zetten, maar wie begint er nu eindelijk eens precies te zeggen waar het op staat? Alle politiek en diplomatiek gekonkel achterwege latend. Wie zegt het het eerst eens recht voor zijn raap zonder angst om op iemands tenen te gaan staan?'

Bij het maken van plannen voor de renovatie werd erg veel aandacht besteed aan individuele wensen. Dat was in de tweede helft van de jaren zeventig een algemeen verschijnsel. Het gold evenzeer voor de nieuwbouw die elders in de stad werd gepleegd. Kinderen spelen in de zandbak in De Wouden in de wijk Baggelhuizen.

De verslagen en kranteknijsels uit die tijd doorlezend komt onwillekeurig de gedachte naar boven aan een gezegde van de oude Romeinen:

'Terwijl de senaat overlegde, viel Saguntum'. Dat stamt uit een episode in de Romeinse geschiedenis toen de machthebbers in het oude Rome ruzieden en bevochten over de manier waarop de stad Saguntum tegen de oprukkende vijand verdedigd moest worden. Al dat gedoe duurde zolang dat Saguntum gevallen was voor er in Rome een besluit gevallen was.

Iets dergelijks gebeurde er ook met de renovatie in Assen. Terwijl alle betrokken partijen hun stellingen verdedigden, elkaar scherp in de gaten hielden om ervoor te waken dat ieders belang in de uiteindelijke plannen voldoende tot uiting kwam, veranderde de maatschappelijke situatie in Nederland. We waren inmiddels terechtgekomen in economisch minder florissante tijden.

Waren er in de periode '75/'76 nog goede financiële mogelijkheden, in '77 toen men in Assen zo ver was dat er met de renovatie van de eerste complexen begonnen kon worden, waren de mogelijkheden meteen al een stuk minder. De gouden tijden van de renovatie waren in Nederland over voor ze eigenlijk goed en wel begonnen waren. Voortaan zou men in Den Haag met grote vasthoudendheid het rode potlood hanteleren.

Toch boekte de renovatie in '77 nog wel resultaten. Met name moet hier het renovatieproject genoemd worden van twaalf 'middenstandswoningen' aan de Oosterhoutstraat. Naast de architectonische kwaliteit van de huizen lag de snelheid waarmee de renovatie een feit werd, vooral in de kleinschaligheid van de opzet van het project. De SWA voerde alleen het overleg met de bewoners waardoor er op een snelle manier gewerkt kon worden.

In november '77 was ook toestemming afgekomen voor de renovatie van 21 woningen aan de Weth. Buningstraat en zeven woningen aan de Tuinstraat. Daar hadden de meest wenselijke verbeteringsplannen allang plaats moeten maken voor het maximaal haalbare waarbij met veel kunst- en vliegwerk nog net binnen de ministeriële normen gebleven kon worden. Vijf jaar later overigens zou de vraag op tafel liggen of dat maximaal haalbare uit '77 wel in verhouding stond met de gebreken die de woningen later bleken te vertonen. In mei '78 kon wethouder Mulder de deur openen voor de eerste bewoners die naar hun gerenoveerde huis terugkeerden. Dezelfde maand kwam de toestemming om 36 woningen in het Blauwe Dorp te renoveren. Ook hier werden spoedig na de voltooiing van de renovatie vraagtekens gezet bij het wel-slagen van de verbeteringen. Wat niemand toen

De Wethouder Buningstraat tijdens de renovatie in 1978.

nog wist, was dat deze 36 huizen de laatste vooroorlogse woningen in Assen zouden blijken te zijn die gerenoveerd mochten worden. Een jaar later had iedereen in zijn hart de moed opgegeven.

De veranderingen in de structuur die in '78 plaats vonden, hebben de loop der gebeurtenissen voor de vooroorlogse woningen niet beslissend gewijzigd. Toch waren er binnen het gemeentebestuur een tweetal ontwikkelingen die voor het gevolg van het verhaal niet zonder betekenis waren. Allereerst op ambtelijk niveau waar door het aantrekken van een medewerker stadsvernieuwing de aanzet gegeven werd tot een gecoördineerd stadsvernieuwingsbeleid: iets wat – zoals uit het voorgaande bleek – de jaren daarvoor steeds ontbroken had. Een andere verandering is echter in dit kader ook van belang, hoewel men dient te waken voor het overschatten van de persoonlijke inbreng daar waar organisaties als partij optreden. In september 1978 werd wethouder J. Mulder opgevolgd als portefeuillehouder voor de volkshuisvesting door H.M. de Roos. De manier waarop zij zich met de politiek bezighielden, was totaal verschillend. Dacht Mulder vooral gevoelsmatig en aarzelde hij vaak knopen door te hakken uit vrees verder overleg te blokkeren, De Roos bleek een man die dacht in termen van het maken van beleid en het in de hand houden van besluitvormingsprocessen. Het optreden van de gemeente leek hierdoor aan duidelijkheid gewonnen te hebben. Daarbij mag echter niet uit het oog verloren worden dat het standpunt van de raad ten aanzien van renovatie nog precies dezelfde vage principe-uitspraak was als die van vier jaar daarvoor.

Spandoek in het Rode Dorp in het voorjaar van 1979.

In 1981 vielen deze woningen aan de Talmastraat onder de slopershamer.

Na het voltooien van de renovatie in de Weth. Buningstraat en de Tuinstraat en na de toestemming voor verbetering van de eerste 36 woningen in het Blauwe Dorp werkten de architecten door aan nieuwe renovatieplannen. Dat waren in '78 bestekken voor 43 woningen aan de Molenstraat en de Rhebruggenstraat, voor 41 woningen in het Blauwe Dorp en voor 76 woningen in het Rode Dorp. In al die gevallen lagen de renovatiekosten beduidend boven het bedrag waar het ministerie aan vast wilde houden. Er werd – net als in de eerdere gevallen – overlegd en er werd aan de plannen gesleuteld. Maar ook toen de renovatie volledig 'uitgekleed' was, bleven er verschillen zitten tussen wat noodzakelijk en betaalbaar was. Alle partijen die bij de renovatie betrokken waren, hadden in het voorjaar van '79 een gevoel van 'erop of eronder'. Toen officieus bekend werd dat het ministerie zich aan de eigen normbedragen wilde houden, begonnen de donkere wolken zich boven de renovatiebuurten in Assen-Noord en Assen-Oost samen te pakken. Alle betrokkenen vonden zich in de inhoud van een brief aan de minister waarin de argumenten – naar later zou blijken voor de laatste keer – op een rijtje werden gezet. In deze 'pleitnota' van 28 maart 1979 werden er zelfs nieuwe argumenten aan toegevoegd. Voor het eerst in de hele discussie over de renovatie werd de historische waarde van het Rode Dorp benadrukt:

'Het Rode Dorp is een voor Assen uniek voorbeeld van sociale woningbouw uit de tijd rond 1914. Opvallende zaken zijn het pleintje met zijn poortjes, de rijke detaillering en het grote aantal variaties en aanpassingen bij de hoeken van het plein en de straten. Ten opzichte van de in stedenbouwkundig en architectonisch opzicht veelal armere sociale woningbouw van nu mag het Rode Dorp rijk genoemd worden.'

En ook al nam de Asser gemeenteraad in april een motie aan waarin de hele raad uitsprak dat 'al het mogelijke moet worden gedaan om renovatie van bestaande woningwoningen in Assen te realiseren', de negatieve beslissing bleek de maanden die erop volgden niet te keren. Er kwamen in mei nog protestacties van de bewoners, de toenmalige minister van Volkshuisvesting Beelaerts van Blokland kreeg nog een petitie van de bewoners aangeboden, maar toch was het in de zomer van '79 voor iedereen duidelijk geworden dat de vooroorlogse woningen in Assen-Oost en Assen-Noord het niet zouden halen. Op 1 augustus besloot de Raad van Bestuur van de SWA met spoed te komen tot plannen voor vervangende nieuwbouw. Het doek

Het einde van het Blauwe Dorp. Aan de Rozenstraat stond nog een blokje van drie woningen waarvan de buitenste twee bewoond waren. (Hetzelfde blokje staat eerder in dit boek afgebeeld: de woningen rechts op de foto van het Blauwe Dorp op pag. 30)

viel definitief in de raadsvergadering van 16 augustus 1979, toen de raad voor de derde keer in zeven jaar tijd een achterhoedegevecht leverde.

De teleurstelling was groot. Gevoelsmatig het sterkst bij de bewoners die zoveel jaren achter elkaar zoveel tijd in hun buurt gestoken hadden. Ze hebben de tijd niet mee gehad, maar dat geldt voor alle betrokkenen. Niemand is er in Assen-Oost en Assen-Noord als overwinnaar uit de strijd gekomen. Wat je er achteraf nog over zou kunnen zeggen is dat het allemaal veel te lang geduurd heeft, dat er niet op tijd knopen doorgehakt zijn, dat de betrokkenen veel tijd verknoeid hebben met het elkaar in de gaten houden, dat er teveel tijd besteed is aan de slechtste woningen, dat de plannen van het begin af meer in het teken van het meest haalbare dan het meest wenselijke hadden moeten staan. Maar ja – dat is praten achteraf. 'Van achter' kiek je de boer in de klomp,' zeggen we dan in Drenthe.

Vervangende nieuwbouw in
het Witte Dorp.

In Assen is gesproken over de renovatie van 468 vooroorlogse woningwetwoningen. Slechts 76 daarvan konden gerenoveerd worden: 12 aan de Oosterhoutstraat, 21 aan de Weth. Buningstraat, 7 aan de Tuinstraat en 36 in het Blauwe Dorp. Over deze renovatie is overigens het laatste woord nog niet gesproken; gelet op de discussie die in '83 over nieuwe investeringen in de verbetering van de gerenoveerde woningen plaats vindt. De rest van de woningen is afgebroken om plaats te maken vor 278 vervangen- de nieuwbouwwoningen.

In het oude Rode Dorp staan nu 63 nieuwe huizen. Wat er aan het oude Dorp herinnert, zijn vier bomen aan de rand van het Lodewijk Napoleonplein en het onderstuk van de muziekkoepele die dertig jaar geleden daar door de Rode Dorpers neergezet is. Voor de rest is alles spiksplinter-nieuw. Ook de bewoners. Van de 76 bewoners die op het laatst in het oude Rode Dorp woon- den, keerden er slechts zeven terug. De rest houdt het waarschijnlijk liever bij de herinnering aan hoe het daar vroeger geweest is.

Wat er aan het oude Rode Dorp herinnert, zijn vier bomen aan de rand van het Lodewijk Napoleonplein en het onderstuk van de muziekkoepele die dertig jaar geleden daar door de Rode Dorpers neerge- zet is.

Bijlage

Bestuursleden Bouwvereniging Assen

VANAF T/M		
1908	1917	E. van Mesdag
1908	1911	H. Postma
1908	1910	G. Oldenziel
1908	1938	A. van Kuipers
1908	1909	R. Somer
1908	1932	H. Javingh
1908	1917	J.M. Duiker
1910	1913	J.H.A. Modderman
1910	1948	D. Jensma
1911	1916	W.A. Somer
1913	1914	E.T. Roelofs
1916	1917	Mr. A.B. Somer
1917	1943	G.C. Lunsingh Meijer
1917	1954	J.E. Smit
1917	1919	Dr. A. Anema
1917	1918	J. Kremer
1918	1921	C. Groenewegen
1931	1933	L. Brader
1933	1940	J. de Vries Azn.
1933	1958	F. Huizinga
1938	1954	G.J. van Leusen
1938	1947	J. van Kleef
1940	1947	J. Stellingwerf
1946	1947	J.H. van Houten
1947	1952	H. Struik
1947	1952	J. Wiersema
1947	1969*	K.A. Bijlsma
1949	1953	H.G. Roede
1949	1959	Mevr. J.J. Vorstheugel La Brand-Minnema
1953	1966	A. Kuipers
1953	1958	Chr. van Egmond
1955	1968	Mevr. A.J. Glazenburg-Borggreve
1955	1961	H.E. Nieman
1958	1969*	J.J. Puper
1958	1967	S. Kerkhof
1959	1961	Mej. M.H. Ribberink
1961	1969*	Mej. C.M. Nortier
1962	1969*	E.F. Kruisifix
1962	1969*	T. Paardekooper
1962	1963	J.C. Wesseling
1964	1969*	A. de Vries
1967	1969*	Mevr. R. Franken-Tent
1968	1969*	H. Kuper
1968	1969*	W.J. Mulder

voorzitters

1908	1917	E. van Mesdag
1917	1938	A. van Leusen
1938	1943	G.C. Lunsingh Meijer
1943	1954	G.J. van Leusen
1954	1969*	K.A. Bijlsma

secretarissen

1908	1910	H. Postma
1910	1913	J.H.A. Modderman
1913	1916	W.A. Somer
1916	1917	Mr. A.B. Somer
1917	1920	D. Jensma
1920	1954	J.E. Smit
1954	1958	A. Kuipers
1958	1969*	J.J. Puper

penningmeesters

1908	1910	G. Oldenziel
1910	1948	D. Jensma
1948	1949	H. Struik
1949	1953	H.G. Roede
1953	1954	J.E. Smit (tevens secretaris)
1954	1958	A. Kuipers (tevens secretaris)
1958	1962	J.J. Puper (tevens secretaris)
1962	1963	J.C. Wesseling
1963	1969*	E.F. Kruisifix

Bestuursleden Bouwstichting Boaz

VANAF T/M		
1917	1929	J. Timmer
1917	1948	T. Lunshof
1917	1959	H. Baakman
1917	1948	A. Bosscha
1917	1931	G. Geerts Jzn.
1917	1931	G. Kalsbeek
1917	1922	H. Mooi
1917	1927	H. Scheffer
1917	1947	A. Smalldenbroek Jzn.
1920	1934	A. Strating
1927	1957	A. Stuart
1929	1930	P. Pluiter
1931	1935	H. Jansen
1931	1957	N. Geerts
1930	1957	S. Götz
1934	1963	H. Kip
1936	1950	S. Huizinga
1948	1956	J. van Dalen
1948	1956	A. Grit
1948	1955	J.J. Smit
1951	1954	H. Kremer
1954	1962	J. Nagel
1955	1962	J. de Jonge
1956	1968	R. Boverhuis Jzn.
1956	1963	J. Steenhuis
1957	1969*	W. Gorter
1957	1958	J.A. Klugkist
1957	1962	A. Stallinga
1958	1969*	G.J. Kremer
1960	1969*	E. Mollema
1962	1969*	Mevr. J. Hofman-van der Kamp
1963	1969*	E. van Dalen
1963	1969*	K. Grit
1963	1963	Mevr. A. Weysenfeld-Frost
1964	1966	A. Hadderlingh
1964	1969*	Mevr. G. Wierenga-Kannegieter
1966	1969*	A.O. Prins
1969	1969*	Mej. M.I. Dijksterhuis

voorzitters

1917	1925	J. Timmer
1925	1927	H. Scheffer
1927	1947	A. Smalldenbroek Jzn.
1947	1957	N. Geerts
1957	1968	R. Boverhuis Jzn.
1968	1969*	G.J. Kremer

* overgegaan naar de Raad van Bestuur SWA

VANAF T/M		secretaris-penningmeesters	
1917	1920	T. Lunshof	
1920	1920	A. Smallenbroek Jzn.	
1920	1925	A. Strating	
1925	1929	J. Timmer	
1929	1949	H. Baakman	
1949	1954		penningm.
1949	1955	J.J. Smit	secr.
1954	1955		penningm.
1955	1962	J. de Jonge	
1963	1969*	E. van Dalen	secr.
1963	1969*	W. Gorter	penningm.

Leden Raad van Bestuur SWA

1969	1978	K.A. Bijlsma	
1969	1969	E. van Dalen	
1969	1976	W. Gorter	
1969	1976	T. Paardekoooper	
1969	heden	A.O. Prins	
1969	heden	J.J. Puper	
1969	1970	D. Berger	
1969	1973	Mej. M.I. Dijksterhuis	
1969	1978	Mevr. R. Franken-Tent	
1969	heden	K. Grit	
1969	1976	Mevr. J. Hofman-van der Kamp	
1969	1972	G.J. Kremer	
1969	1973	E.F. Kruisifix	
1969	heden	H. Kuper	
1969	heden	E. Mollema	
1969	1971	W.J. Mulder	
1969	1978	Mej. C.M. Nortier	
1969	1975	A. de Vries	
1969	heden	Mevr. G. Wieringa-Kannegieter	
1969	1977	C. Watering	
1970	1971	J. Nagel	
1971	1976	Mevr. A. Hille Ris Lambers-Kooistra	
1971	1978	J. Mulder	
1973	heden	L.J. van der Laan	
1973	heden	J.H. van der Spek	
1974	heden	J. Loman	
1976	heden	Mevr. G.A.C. Meijer-van Zoelen	
1976	1977	K. Stol	
1977	1978	G.M. Tokaya	
1977	heden	Mevr. A. Kampinga-Eekhof	
1977	1980	B. Knol	
1977	heden	F.J. Hedemann	
1977	heden	Mej. L. van der Mast	
1978	heden	K. Stol	
1978	heden	H.M. de Roos	
1979	heden	L.J. de Vries	
1979	heden	Mevr. G. van Buiten-Broens	
1980	heden	W.G. Schut	
1981	heden	C. Middelbos	

voorzitters

1969	1978	K.A. Bijlsma
1979	heden	K. Stol

secretarissen

1969	1974	W. Gorter
1974	1979	K. Grit
1980	heden	Mevr. G. Wieringa-Kannegieter

Overzicht aantal woningen naar leeftijd in september 1983

BOUWJAAR	OOR- SPRON- KELIJK	VER- KOCHT ¹	AF- BRAAK	NETTO IN BE- HEER
1910 t/m 1924	790		714	76
1947 t/m 1951	682	83		599
1952 t/m 1956	616	5		611
1957 t/m 1961	777			777
1962 t/m 1966	1137			1137
1967 t/m 1971	1865	77		1788
1972 t/m 1976	1386	256		1130
1977 t/m 1982	1237	71		1166
	8490	492	714	7284
In aanbouw 1983 ²	141	-	-	141
	8631	492	714	7425

1) aan de gemeente Assen zijn als dienstwoningen verkocht
aan bewoners zijn verkocht

5
487
492

2) 51 vervangende nieuwe woningen Molen-
straat/Rhebruggenstraat
90 woningen voor een- en tweepersoons
huishoudens Kanaalstraat

141

Tekstverantwoording

Ongeveer 25 jaar geleden is zowel door de Bouwstichting Boaz als door de Bouwvereniging Assen voor het eerst geprobeerd de geschiedenis van de eigen organisatie te beschrijven. Het gedenkboekje van Boaz verscheen in 1957, dat van de Bouwvereniging Assen in 1958. Zoals zo vele gedenkboeken zeggen ze meer over de tijd waarin ze geschreven werden dan over de tijd die beschreven moest worden. Voor het onderzoek dat er voor dit boek gedaan moest worden, waren beide publicaties van weinig betekenis.

Voor wat de chronologie betreft werd dit boek samengesteld aan de hand van de jaarverslagen van de Bouwvereniging Assen, de Bouwstichting Boaz en de Stichting Woningbeheer Assen. Voor de eerste hoofdstukken, die de vooroorlogse periode beschrijven, werd het meeste materiaal geput uit de notulen van de bestuursvergaderingen van Bouwvereniging en Boaz. Voorts werd voor het boek gebruik gemaakt van de raadsverslagen van de gemeente Assen en een groot aantal kranteartikelen uit de Drentse en Asser Courant en het Nieuwsblad van het Noorden.

Daarnaast werd geput uit meer specifieke bronnen. Zo kreeg ik van de heer J. Bos waardevol materiaal ter inzage over de Asser Werklievenvereniging. De jaarverslagen van de z.g. Gezondheidscommissie zijn te vinden in de 'Jaarboekjes' van de gemeente Assen. De gegevens over de beroepsbevolking van het Rode Dorp kreeg ik van de heer M. W. van der Sluis. Veel van het materiaal dat in het hoofdstuk over de renovatieproblematiek gebruikt is, komt rechtstreeks uit de dossiers van het renovatie-overleg. Naast het materiaal van de SWA had ik voor dit hoofdstuk de beschikking over het archief van de Stichting Welzijnsraad Assen.

Naast deze schriftelijke bronnen zijn voor het schrijven van dit boek een groot aantal informatieve gesprekken van onschatbare betekenis geweest. Van de oud-bewoners waar ik mee gesproken heb, wil ik mevr. H.F.C. Jansens en de heren J. Fekkes en V.H.J. Felix met name noemen. Informatie over het tot stand komen van de SWA en de beleidsmatige aspecten van de corporatie kreeg ik van de heren E. Faber (directeur SWA), A.O. Prins (bestuurslid Boaz/SWA) en J.J. Puper (bestuurslid Bouwvereniging/SWA). Bij het samenstellen van het laatste hoofdstuk heb ik o.a. een beroep mogen doen op het ge-

heugen van mevr. A. Geuken (vertegenwoordigster bewoners Assen-Oost in het renovatie-overleg) en de heren C. Dam (medewerker Welzijnsraad), J. Hesseling (ambtenaar stadsvernieuwing gemeente Assen) en H.M. de Roos (wethouder gemeente Assen). De heren N.A. Raaymakers (docent Academie Sociale en Culturele Arbeid Groningen) en H.G. Roede (oud-medewerker SWA en oud-bestuurslid van de Bouwvereniging Assen) zou ik willen bedanken voor het kritisch doorlezen van gedeelten van het manuscript.

Tot slot wil ik een viertal mensen bedanken waar ik bij de documentatie van dit boek erg veel medewerking van gehad heb. Bij de SWA waren dat mevr. Z. Dekker en de heer W. Beuving, bij de gemeente Assen de heren G.J. Pepping en H.C.J. Specht.

Laat de lezer die net al deze bronnen, instanties en de namen van behulpzame mensen doorgeploegd heeft, een ding niet uit het oog verliezen. De auteur mag dan veel te danken hebben aan anderen, voor de eventuele fouten en misvattingen in dit boek is alleen hij verantwoordelijk...

Colofon

research, tekst en eindredactie
Bertus Boivin

vormgeving
Grafiplan Hoogersmilde

zetwerk
Snelzet Bovensmilde

druk
Bremer Assen

In dit boek zijn vijftien foto's opgenomen die de Asser fotograaf Harry Cock speciaal voor deze uitgave maakte. Het overige beeldmateriaal werd geput uit verschillende archieven en verzamelingen. Een overzicht ziet er als volgt uit:

Archief Stichting Woningbeheer Assen: pag. 15, 21, 24a, 25, 26, 27, 28b, 28o, 29, 30, b, 33, 34, 35, 36, 37, 39o, 41b, 41o, 44b, 45, 51, 51, 52, 53b, 53o, 57b

Harry Cock, Assen: pag. 7, 46, 47, 48, 49, 50b, 50o, 55o, 59, 60, 65, 70, 72, 73b, 73m, 73o, 74b, 74o, 75o, 79

Gemeentearchief Assen:
pag. 8, 9, 10o, 16o, 17, 19o, 20, 31, 64, 63, 66, 71, 75b

Drentse en Asser Courant (repro Gerard Doek): pag. 10b, 16b, 16b, 19b, 22, 23, 24b

Bertus Boivin, Assen (repro Gerard Doek): pag. 38, 39b, 43b, 43o

V.H.J. Felix, Assen (repro Harry Cock): pag. 44o, 55b, 57o

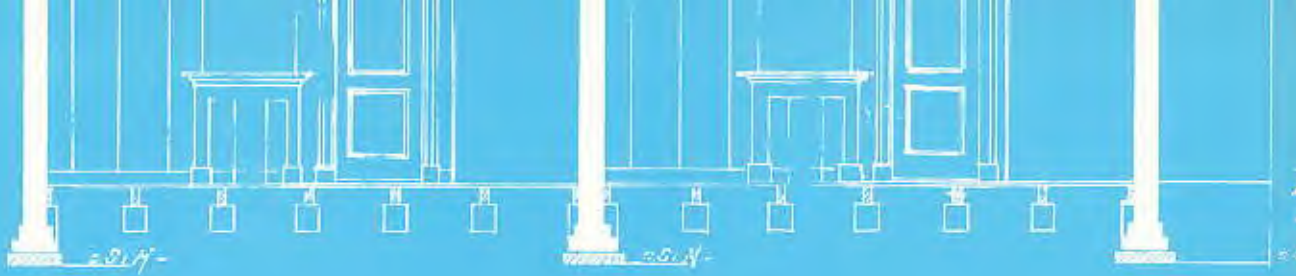
Stichting Welzijnsraad Assen:
pag. 68, 72

H.C.F. Jansens, Assen (repro Harry Cock): pag. 58b, 58o

Rijksarchief Assen: pag. 11

Dijkstra-v.d. Berg, Appingedam (repro Harry Cock):
pag. 42

M.W. van der Sluis, Assen:
pag. 30o

VÖR

PLATTE

